

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav Blízkého východu a Afriky

Bakalářská práce

Tobiáš Smolík

Joachim Pollak (1798-1879): K roli rabína v třebíčské židovské obci 19. století

Joachim Pollak (1798-1879): On the Role of the Rabbi in the Jewish
Community of Trebitsch in 19th Century

Praha 2017

Vedoucí práce: doc. PhDr. Pavel Sládek, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 27. července 2017

.....

Klíčová slova (česky)

Joachim Pollak

Josef Chajim Pollak

Třebíč

19. století

židovská komunita

korespondence

epistolární kultura

Klíčová slova (anglicky):

Joachim Pollak

Yosef Hayyim Pollak

Trebitsch

19th century

jewish community

correspondence

epistolar culture

Abstrakt (česky)

Bakalářská práce si klade za cíl postihnout společenskou funkci a specifika rabínského úřadu v proměnách 19. století na příkladu trebičského rabína Joachima Pollaka (1798–1879), který ve své funkci působil od roku 1828 až do své smrti. Výchozím pramenem práce je korpus Pollakovy hebrejské korespondence, uložený v Archivu Židovského muzea v Praze. Tento rozsáhlý rukopisný materiál autor práce zanalyzoval a vyhotovil k němu přehled jako pomůcku pro další badatele. Informace získané z tohoto zdroje pak řešitel doplňuje o poznatky ze sekundární literatury i o další archivní materiály, na základě čehož mapuje kompetence, povinnosti a další činnost obecního rabína středně velké obce. Ty pak vztahuje ke společenským, kulturním a ekonomickým proměnám židovských obcí na Moravě a vývoje židovské společnosti jako takové v průběhu 19. století.

Abstract (in English):

This B.A. thesis is a case study, contributing toward the understanding to the nineteenth-century rabbinate in Moravia. It is based on a unique convolute of Hebrew correspondence of R. Joachim Pollak (1798–1879) who served as rabbi of Trebitsch since 1828 till his death. The convolute, now in the archive of the Jewish Museum in Prague, consists of over four hundred letters written by Pollak himself or addressed to him. The author analyzed the Hebrew manuscript, provided its paleographical analysis and placed it in the context of the epistolographic genre. The chronological list contains the names of Pollak's correspondents, many of whom were identified by the author. The letters, interpreted in the light of other archival and secondary sources, provide a unique insight into the competences, duties and activities of a local Moravian rabbi.

Poděkování

Můj dík patří doc. PhDr. Pavlu Sládkovi, Ph.D. za odborné vedení práce, cenné podněty, přátelský přístup a čas, který mi věnoval. Dále bych rád poděkoval Mgr. Olze Sixtové za inspirativní seminář, který mi byl úvodem do hebrejské paleografie. Rád bych touto formou poděkoval i Michaelu L. Millerovi, Ph.D., který mě upozornil na archivní pramen, jenž se stal základem mé práce. Dovolím si poděkovat i dalším osobám, které přispěly cennými radami či pomocí. Mezi ně se řadí zejména Mag. Louise Hecht, Ph.D., Doc. Tamás Visi, Ph.D., MA, Mgr. Jarka Vitámvášová, Mgr. Daniel Soukup, Ph.D., Mgr. Tomáš Krákora a Dáša Juránová. Můj vděk patří i Mgr. Vlastimile Hamáčkové a Archivu Židovského muzea v Praze i Mgr. Jitce Padrnosové, Ph.D. a Státnímu okresnímu archivu Třebíč za vstřícný přístup. V neposlední řadě můj nehynoucí dík patří mé rodině, která mě ve studiu vždy podporovala.

Poznámka k transkripci.....	7
Úvod.....	8
1 Život a dílo.....	11
1.1 Stručná biografie.....	11
1.2 Ve funkci obecního rabína.....	14
1.3 Publicistická činnost.....	15
1.4 Komentátor.....	16
1.5 Nálezce Třebíčského machzoru.....	17
2 Kontext výchozího pramene.....	18
2.1 Historie epistolární kultury.....	18
2.2 Dopis v židovské kultuře.....	19
2.3 Dopisní sbírky.....	20
2.4 Význam dopisních manuálů.....	22
3 Popis pramene.....	24
3.1 Fyzický popis.....	24
3.2 Struktura a autorizace textů.....	25
3.3 Rukopis Josefa Chajima Pollaka.....	26
3.4 Stavba dopisu.....	28
3.5 Členění souboru.....	30
3.6 Účel sbírky.....	32
4 Pramen jako zdroj informací o roli rabína.....	34
4.1 Proměna pojetí rabinátu v moderní době.....	34
4.2 Role rabína Joachima Pollaka.....	35
4.3 Vůdce komunity.....	36
4.4 Síť obecních rabínů.....	38
4.5 Kazatelská činnost.....	39
4.6 Pedagogická činnost.....	41
4.7 Maskil.....	43
5 Přehled dopisů z Pollakovy sbírky.....	45
5.1 Přehled odchozích dopisů.....	46
5.2 Přehled příchozích dopisů.....	60
5.3 Přehled dalších textů.....	65
Závěr.....	67
Seznam použité literatury a pramenů.....	68
Seznam ilustrací.....	76
Příloha 1.....	78
Příloha 2.....	80

Poznámka k transkripci

Hebrejská jména jsou uváděna v německých ekvivalentech (např. Moses) s ohledem na německojazyčnou sekundární literaturu k tématu a dobový jazykový úzus ve zkoumaném prostoru a období. Příjmení osob, figurujících v textu práce i ve zkoumaných pramenech, navíc bývá často také právě německé. I s ohledem na to bylo použití české varianty prvních jmen (Mojžíš) nebo hebrejského originálu ve fonetické transkripci (Moše) zavrženo. Je přihlédnuto k ustálené variantě jména konkrétních osob v německojazyčné sekundární literatuře.¹ Místní jména jsou v textu práce uváděna v české variantě, v přehledové tabulce pak ve variantě české i německé. Všechny překlady z angličtiny, hebrejštiny a němčiny jsou autorovy vlastní.

Transkripce hebrejštiny vychází z normy Čech-Sládek.² Pro reálie, pojmy, svátky, židovské měsíce, osobní jména osob ze starších období a názvy písmen hebrejské abecedy je užitá norma E, pro názvy děl, oddílů Tóry a citace je užitá norma D.

¹ Východiskem nám byla zejména encyklopedie Brocke, Michael – Carlebach, Julius – Wilke, Carsten, *Biographisches Handbuch der Rabbiner: Teil 1: Die Rabbiner der Emanzipationszeit in den deutschen, böhmischen und großpolnischen Ländern, 1781–1871* (München: K.G. Saur, 2009).

² Čech, Pavel – Sládek, Pavel, „Transliterace a transkripce hebrejštiny: základní problémy a návrhy jejich řešení“ in: *Listy filologické*, 132, (2009), č. 3–4, s. 305–339. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/23468635>. Poslední přístup 30. 6. 2017.

Úvod

Předkládaná práce je časově zakotvena v období transformací v oblasti právní, kulturní i teologické, které židovská společnost na Moravě prožila v průběhu 19. století.

Společenské změny podmínily již reformy Josefa II., které byly snahou o přetvoření Židů v obyvatele, aktivně se podílejících na všeobecném hospodářském rozvoji státu. Krom odstranění některých středověkých nařízení (jako povinnost nosit zvláštní oblečení) byl vyvíjen tlak na zřizování německojazyčných škol pro židovské obyvatelstvo, ve kterých se vyučovaly sekulární předměty. S touto tendencí absolutisticky pojaté státní správy se v mnohých aspektech scházeli maskilim – stoupenci haskaly (židovského osvícenství).³ Ti vycházeli z myšlenek Mosese Mendelssohna a pokoušeli se sjednotit židovskou víru a tradici se světským vzděláním a větší otevřeností vůči majoritní kultuře. Haskala v některých oblastech vyvolala odpor konzervativních autorit, avšak na Moravě mezi její stoupence patřili právě samotní obecní rabíni, kteří měli moc nové myšlenky a postoje moderovat a regulovat.⁴

Zásadní změnou pro židovské obyvatele bylo zrušení omezujících zákonů v roce 1849 a plné nabytí občanských práv v roce 1867. Do první poloviny 19. století byli Židé zatíženi speciálními daněmi, zákony, omezujícími přirozený populační růst, volný pohyb, svobodu vzdělávání, povolání a vlastnictví. Občanská emancipace však přímo ohrozila tradiční židovská centra a jejich autonomii. Bývalé samostatné židovské komunity byly postupně plně včleňovány do měst jako čtvrti bez vlastní samosprávy. Ztráta původního statutu židovské obce jako „města ve městě“ výrazně transformovala i funkci obecního rabína.⁵

V souvislosti s právními změnami, povinnou školní docházkou a haskalou pronikaly na Moravu další změny. Zejména zavádění vernakulárního jazyka do bohoslužby, které bylo v průběhu 19. století předmětem diskuzí v mnohých židovských komunitách Evropy. Rozpory mezi tradicionalismem a inovacemi pak vrcholily rozštěpením judaismu, dosud vnímaného jako celistvého, do několika proudů. Reformní judaismus se šířil od počátku 19. století z Německa. Stoupenci tohoto směru zastávali názor, že judaismus se v historii vyvíjel a proto by měl i v moderní době reagovat na nové podněty. V duchu toho byly zaváděny významné

³ K zavádění povinné školní docházky mezi židovským obyvatelstvem v českém a moravském kontextu, jakožto i k roli stoupenců haskaly v tomto procesu viz Kieval, Hillel J., *Languages of Community: The Jewish Experience in the Czech Lands* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2000), s. 26–64.

⁴ Tématu moravské haskaly se dále věnuje Michael L. Miller mimo jiné na příkladu moravského zemského rabína Mordechaie Beneta, kterého Miller označuje za proto-maskila. Viz Miller, Michael L., *Moravští Židé v době emancipace* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015), s. 69–77.

⁵ K tomu dále pojednáváme na straně 34–35 v části věnované proměnám pojetí rabinátu v moderní době.

změny v liturgii i uspořádání synagog. V reakci na reformní hnutí později vzniká konzervativní judaismus a ortodoxní judaismus.⁶

Joachim Pollak, který většinu života působil v Třebíči, byl zvolen ústřední postavou práce z několika důvodů. Transformaci židovské společnosti v 19. století zažil a to nejen jako prostý svědek, nýbrž jako vůdce komunity. Vykonávat 51 let úřad obecního rabína v jediné obci jistě vyžadovalo schopnost obratně reagovat na všechny podněty dynamické epochy, kterou 19. století bylo. Jestliže Pollak dostáčil potřebám své obce od svých 30 let, kdy v úřadě začal až do své smrti, můžeme o něm do jisté míry uvažovat jako o zosobnění doby.⁷ Jakkoliv se toto vyjádření zdá přehnané, domníváme se, že obecní rabín, který se nezapsal mezi velké postavy dějin, avšak dokázal být půl století relevantním vůdcem své komunity, může více vypovědět o skutečném životě moravských Židů v době změn než samotní hybatelé těchto transformací.

Není však ambicí této práce postihnout dějiny moravského židovstva předminulého století, ani celý Pollakův život, jako spíše pokusit se upozornit na potenciál studia primárních pramenů. Cílem této práce je skrze případovou studii o osobě Joachima Pollaka zmapovat pravomoci, kompetence, povinnosti a další aktivity obecního rabína na Moravě 19. století.

V první kapitole předkládáme stručnou biografii, která již svým řazením poukazuje na různé role, které Pollaka charakterizovaly jako studenta, rabína, příspěvovatele periodik, autora teologických komentářů i nálezce s vědeckým cítěním. Sbíрка Pollakových dopisů, pramen, který stojí v jádru práce, je nejprve v druhé kapitole představujeme skrze úvod do epistolární kultury v obecném i židovském kontextu. Korpusu samotnému je pak věnována kapitola třetí, ve které rozebíráme dopisní sbírku po stránce formální i obsahové, analyzujeme Pollakův rukopis, stavbu jednotlivých dopisů i vnitřní systém sbírky jako celku. Ve čtvrté kapitole pak spojujeme biografické údaje o Pollakovi známé ze sekundární literatury s poznatky z archivních pramenů a zejména ze zkoumané sbírky korespondence. Zaměřujeme se opět na jednotlivé role, které Joachim Pollak jakožto rabín, učenec, pedagog a stoupenec haskaly zaujímal, a klademe je do širších dobových a lokálních souvislostí. Kapitola pátá pak obsahuje přehled textů ve zkoumaném prameni, na základě kterého působení Joachima Pollaka charakterizujeme, a který umožní snadnou orientaci v jinak

⁶ Kolektiv Brocke, Carlebach, Wilke označuje Joachima Pollaka (zřejmě na základě analýzy jeho příspěvků v periodických tiskovinách) za představitele ortodoxie. Tuto rovinu však v naší práci vědomě vypouštíme, neboť po většinu Pollakova života hranice mezi jednotlivými frakcemi judaismu zřejmě nebyly tak ostré. Což ukazuje i jeho korespondence s širokou škálou osob včetně stoupenců reformy, raného konzervativního i ortodoxního judaismu. Brocke – Carlebach – Wilke, „POLLAK, Joachim“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 717–718.

⁷ Alespoň Michael L. Miller o Pollakovi uvažuje jako o „maskilovi par excellence“ a autorovi textu, který „vystihuje podstatu moravské haskaly.“ Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 103.

nezpracovaném a rozsáhlém rukopisném prameni a může se tak stát podkladem pro další bádání. K práci dále přikládáme kompletní překlady dvou dopisů pro přiblížení celého korpusu Pollakových dopisů.

1 Život a dílo

1.1 Stručná biografie

Předci Joachima Pollaka, jak příjmení naznačuje, pocházeli z Polska. Prvním známým členem rodiny, který se v Třebíči usadil, byl Joachimův děd – Nathan Pollak. Ten přišel do moravského města jako *bachur*⁸ – student talmudické literatury, v Třebíči se oženil a usadil natrvalo.⁹ Jeho jediný syn Salomon Pollak (1758–1814) studoval v Praze pod vedením rabi Zeracha Eidlitze (1725–1786). Eidlitzova ješiva (vyšší stupeň židovské náboženské školy) patřila spíše k modernějším institucím tohoto typu. Byla jednou z prvních, kde se vyučovala kromě rabínské literatury i aritmetika, algebra, geometrie a astronomie.¹⁰

Po ukončení studií se Salomon Pollak vrátil do Třebíče, kde se oženil s Malkou (1767–1839), dcerou Chajima Taussiga, který se věnoval vyučování náboženství a působil ve vedení rabínského soudu.¹¹ Jediným synem Salomona a Malky byl Joachim Pollak, narozený v neděli 8. dne měsíce tevetu roku 5559, tj. 16. prosince 1798 podle občanského kalendáře.¹² Jeho rodiče patřili k významným členům obce: otec Salomon pracoval v místní ješivě a zároveň byl členem rabínského soudu, matka Malka byla členkou ženské sekce místního pohřebního bratrstva (*chevra kadiša*).¹³

Joachim Pollak své vzdělání získal v rámci tradiční židovských institucí. Avšak obdobně jako jeho otec či předchůdce na postu obecního rabína Joachim Deutschmann

⁸ Slovo *bachur* v doslovném významu označuje svobodného mladého muže.

⁹ Kořátek, Jakob, „Geschichte der Juden in Trebitsch“ in: Gold, Hugo (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens un Vergangenheit und Gegenwart* (Brno: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929), s. 529.

¹⁰ Jechezkel Landau ve své aprobaci k Eidlitzovu spisu *Or la-ješarim*, vydanému autorovým synem vynáší autora také jako znalce agady, jenž „velmi často kázal v synagogách naší (tj. pražské) obce“. Eidlitz, atd., Praha 1786, Aprobace, nepaginováno. Brocke – Carlebach – Wilke, „EIDLITZ, Abraham-Moses-Serach“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 271; Skolnik, Fred – Berenbaum, Michael (eds.), „EDUCATION, JEWISH“ in: *Encyclopaedia Judaica*, (Detroit: Macmillan Reference USA, 2007), sv. 9, s. 176.

¹¹ Polakovič, Daniel, „Náhrobek Chaima Taussiga, lokační číslo 1060“ in: *Pasport židovského hřbitova v Třebíči* (MěÚ Třebíč). Dostupné z: <http://gis1.trebic.cz/ost/pomniky/pomniky/index.php?frame&CISLO=1290>. Poslední přístup 28. 6. 2017.

¹² Ojedinělé tvrzení Isidora Singera a Mosese Löba Bambergera (autorů hesla *The Jewish Encyclopedia*, věnovaného Pollakovi) že Joachim Pollak se narodil v Maďarsku, není sdíleno další odbornou literaturou a je v rozporu i s dostupnými prameny. Za trebičského rodáka je označen Joachim Pollak například i v eulogii sepsané jeho synem Samuelem. Pollak, Samuel, „Me‘ať me-toldot ha-ga’on Pollak zšll“h (zechar šadiq li-vracha le-hajej ha-‘olam ha-ba“ in: *Havašelet* (Jeruzalém 1880), č. 14, s. 99–100.

¹³ Názvem *chevra kadiša* se označovaly spolky, který se věnovaly dobročinným aktivitám a zajišťovaly pohřební rituály. V rámci korporativní hierarchie židovských obcí měla *chevra kadiša* prestižní charakter. Viz např. Skolnik – Berenbaum (eds.), „HEVRA (Havurah) KADDISHA“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 9, s. 81–82; Polakovič, Daniel, „Náhrobek Salomona Pollaka, lokační číslo 364“ in: *Pasport židovského hřbitova v Třebíči* (MěÚ Třebíč). Dostupné z: <http://gis1.trebic.cz/ost/pomniky/pomniky/index.php?frame&CISLO=2252>. Poslední přístup 28. 6. 2017; Polakovič, Daniel, „Náhrobek Malky Pollakové, lokační číslo 369“ in: *Pasport židovského hřbitova v Třebíči* (MěÚ Třebíč). Dostupné z: <http://gis1.trebic.cz/ost/pomniky/pomniky/index.php?frame&CISLO=2250>. Poslední přístup 28. 6. 2017.

(1760–1837), studoval i vědy sekulární, čímž se stal moderním vzdělavcem v duchu haskaly.¹⁴

Přestože v době Pollakova mládí v Třebíči fungovala ješiva tehdejšího obecního rabína Joachima Deutschmanna, není jisté, zda do ní Pollak docházel.¹⁵ Sekundární zdroje zmiňují především Pollakovo studium v Třešti.¹⁶ Toto malé město v blízkosti Třebíče se stalo v první polovině 19. století moravským centrem haskaly, dokonce podle Michaela L. Millera získalo přívzvisko „malý Berlín“.¹⁷ Přeměna drobné obce v centrum židovské vzdělanosti se pojí se vznikem ješivy, kterou na počátku 19. století v Třešti zřídil Eleasar Löw (1758–1837).¹⁸

V dalším studiu pak pokračoval v Bratislavě, kde strávil osm let na věhlasné ješivě Mosese Sofera (1762–1839). Jeho studijní pobyt se pravděpodobně uskutečnil v letech 1816 až 1823.¹⁹ Bratislavské rabínské učiliště čítalo v době Pollakova studia až ke 400 studentů, což ho činilo největším v Evropě.²⁰ Jeho vedoucí Moses Sofer bývá považován za předchůdce ultraortodoxie, oponenta haskaly, reformního hnutí a modernity, avšak jeho postoje nejspíš nebyly zdaleka tak rigidní, jak mu později konstruovaný narativ připisuje.²¹ Joachim Pollak

¹⁴ Deutschmann absolvoval svá studia v Praze na ješivě Ezechiela Landaua, avšak věnoval se i studiu německého jazyka a židovské filozofie. Byl ve styku s významným stoupencem haskaly Baruchem Jeittelesem. Deutschmannovým žákem byl Löw Schwab, kterému kvůli jeho zájmu o nežidovské jazyky a sekulární vědy nebylo umožněno nastoupit do funkce obecního rabína v Jevíčku (přestože se jej Deutschmann v této kontroverzi zastal). Schwab se později zapsal do dějin jako první, kdo zavedl na Moravě „vídeňský ritus“, spočívající ve zjednodušené bohoslužbě, zavedení německojazyčných kázání a přesunu svatebních obřadů dovnitř synagogy.

¹⁵ Proti existenci trebičské ješivy se ohradil Rudolf Fišer na základě svého studia materiálů MZA Brno a SOKA Třebíč, které i dle slovního vyjádření archivářky Jitky Padrnosové zmínky o ješivě neobsahují. Fišer, Rudolf, *Třebíč: Příběhy židovských familiantů* (Třebíč: FiBox, 2012), s. 41. V této práci však považujeme existenci ješivy v Třebíči za pravděpodobnou. Vycházíme zejména z knihy Michaela L. Millera a encyklopedie kolektivu Brocke, Carlebach, Wilke, které s trebičskou ješivou pracují jako s faktem. Na její existenci dále poukazuje korpus dopisů Joachima Pollaka, který obsahuje pět dopisů, ve kterých je Pollak jako vedoucí ješivy titulován. Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 14, 51, 70, 93, 115; Brocke – Carlebach – Wilke, „DEUTSCHMANN, Joachim“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 250; *Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů, 1822–1844*, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381, text č. 75, 340–341, 349, 350. Poslední zmíněný zdroj dále v textu uvádíme ve zkrácené podobě: *Sbírka dopisů*.

¹⁶ Kolektiv Brocke, Carlebach, Wilke, však krom Třešti uvádí i údajné Pollakovo studium v Ivančicích. Avšak například eulogie za Joachima Pollaka sepsaná jeho synem Samuelem zmiňuje jen Třešť a Bratislavu. Viz Brocke – Carlebach – Wilke, „POLLAK, Joachim“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 717–718; Pollak, Samuel, „Me'at me-toldot ha-ga'on P'oll'aq zšll'h (zachar šadiq livracha le-ħajej ha-'olam ha-b'a)“ in: *Havašelet* (Jeruzalém: 1880), sv. 14, s. 99–100.

¹⁷ Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 14.

¹⁸ Učiliště pro 150 žáků zřídil Eleasar Löw na popud moravského zemského rabína Mordechaie Beneta. Do Třešti přichází Löw z Polska, již jako náboženská autorita, zejména jako autor sbírky respons *Šemen roqeah*. Brocke – Carlebach – Wilke, „LÖW, Eleasar“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 617–618.

¹⁹ Tvzení kolektivu Brocke, Carlebach, Wilke o osmi letech strávených v Bratislavě víceméně dokládá i Pollakova sbírka dopisů, která obsahuje dopisy určené Pollakovi z let 1817–1823 a jediný z roku 1824. Brocke – Carlebach – Wilke, „POLLAK, Joachim“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 717–718.

²⁰ Schreiber, Aaron M. „The Ĥatam Sofer's Nuanced Attitude Towards Secular Learning, ‚Maskilim‘, and Reformers“ in: *The Torah U-Madda Journal* (New York: Yeshiva University Press, 2002), č. 11, s. 124.

²¹ Na kontrast mezi Soferovými konzervativními názory, prezentovanými na sklonku života a v závěti, a jeho aktivitami v průběhu jeho života, jež zahrnovaly také studium světských věd, zájem o maskilská periodika,

sám si údajně v průběhu studia přímo na ješivě osvojil i základní znalost světských předmětů a navíc se samostudiem věnoval filozofii.²²

Pollak se po návratu z Bratislavy mezi lety 1824 a 1828 se opět nacházel v Třešti, jak dokládají jeho dopisy. Jaký byl účel jeho pobytu či návštěv není znám, avšak Pollakov učitel Eleasar Löw v té době již na Moravě nepůsobil. V roce 1828 Joachim Pollak však obdržel svou rabínskou autorizaci²³ od moravského zemského rabína Mordechaie Beneta (1753–1829).²⁴

Z Třešti však pocházela Pollakova žena Fanni (1804–1891), dcera Nathana Österreichera, se kterou se oženil v roce 1827.²⁵ Jejich děti Chejle (?–1839) a Lionel (1849–1871) zemřely v mladém věku, dcera Amalie (1844–1917) se však dožila 73 let a provdala se do třebíčské židovské rodiny Weissových.²⁶ Syn Samuel Pollak (1842–1906) studoval ve Vídni na učilišti Isaaka Hirsche Weisse a na univerzitě získal doktorát z filozofie. Byl v kontaktu i s Adolfem Jelinekem (1821–1893)²⁷, v jehož domě působil jako soukromý učitel Jelinekových dětí. Od roku 1873 působil jako obecní rabín v Šafově a po smrti svého otce nastoupil na jeho místo obecního rabína v Třebíči.²⁸

udělování aprobační nenáboženským knihám a překladům do němčiny) poukazují současné odborné články (například M. Hildesheimer, A. M. Schreiber). Do diskuze s nimi vstoupil N. D. Rabinowich. Viz Hildesheimer, Meir, „The German Language and Secular Studies. Attitudes towards Them in the Thought of the Ḥatam Sofer and His Disciples“ in: *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* (New York: American Academy for Jewish Research, 1996), č. 61, s. 129–163; Schreiber, „The Ḥatam Sofer's Nuanced Attitude Towards Secular Learning, „Maskilim“, and Reformers“ in: *The Torah U-Madda Journal*, č. 11, s. 123–173; Rabinowich, Nosson Dovid, „Setting the Record Straight: Was the Chasam Sofer Inconsistent? A Review Essay“ in: *Hakirah: The Flatbush Journal of Jewish Law and Thought* (Brooklyn: Hakirah, 2005), č. 4, s. 239–267.

²² Brocke – Carlebach - Wilke, „POLLAK, Joachim“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 717–718.

²³ Pollakova *hatara* (rabínská aprobace) je přetištěna ve stati Jakoba Kořatka. Avšak jak upozorňuje Miller, Kořatek ji nesprávně datuje v textu rokem 1816 a v popise pod faksimilií rokem 1820, zatímco text aprobace samotné obsahuje letopočet 1828. Za páteře, který Pollakovu aprobaci vyhotovil, považuje Cermanová Abrahama Trebitsche, třebíčského rodáka, páteře mikulovské židovské obce a autora hebrejské kroniky *Qorot ha- 'itim*. Kořatek, „Geschichte der Juden in Trebitsch“ in: Gold, (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens un Vergangenheit und Gegenwart*, s. 529; Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 103; Cermanová, Irena, *Druhý díl hebrejské kroniky Děje časů od Abrahama Trebitsche z Mikulova: Příspěvek k výzkumu židovské historiografie 19. století* (Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2005), s. 7. Disertační práce. Filozofická fakulta, Ústav Blízkého východu a Afriky.

²⁴ Pro více informací k postavě zemského rabína Beneta viz Ferzinger, Adam S., „Banet, Mordechai ben Avraham“, *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Dostupné z: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Banet_Mordechai_ben_Avraham. Poslední přístup 20. 7. 2017. O působení Mordechaie Beneta na Moravě pak dále pojednává Michael L. Miller. Viz Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 68–105.

²⁵ Hugo Gold zmiňuje Österreichery mezi významnými židovskými rodinami Třešti. Gold, Hugo, „Geschichte der Juden in Triesch“ in: *Die Juden und Judengemeinden Mährens un Vergangenheit und Gegenwart* (Brno: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929), s. 546.

²⁶ Kořatek zmiňuje Samuela jako sedmého syna Joachima Pollaka. V našem přehledu však vycházíme pouze z osob, které nám jsou známy ze soupisu náhrobků v Třebíči. Kořatek, „Geschichte der Juden in Trebitsch“ in: Gold, (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens un Vergangenheit und Gegenwart*, s. 530.

²⁷ Adolf Jelinek byl kontroverzní kazatel, který platil za mluvčího liberálních vídeňských Židů.

²⁸ Na židovském hřbitově v Třebíči se nachází náhrobek Joachima i Samuela Pollaka. Polakovič, Daniel, „Náhrobek Joachima Pollaka, lokační číslo 1537“ in: *Pasport židovského hřbitova v Třebíči* (MěÚ Třebíč).

1.2 Ve funkci obecního rabína

V prosinci 1828 byl Joachim Pollak ustanoven třebíčským obecním rabínem a v této funkci setrval až do své smrti v roce 1879.²⁹ Toto celoživotní působení v rodném městě se nejeví jako zcela obvyklé v kontextu Pollakových současníků mezi obecními moravskými rabíny, kteří jim svěřené obce v průběhu kariéry střídali. Teoreticky lze usuzovat, že i navzdory společenským proměnám 19. století zůstal Pollak stále relevantním vůdcem třebíčské židovské komunity. Jak toto soužití přímo vnímali jednotliví aktéři nemůžeme na základě současného stavu našeho výzkumu hodnotit. Avšak minimálně jednou se Joachim Pollak pokusil „svou“ Třebíč opustit a to v roce 1836, kdy neúspěšně kandidoval na post obecního rabína v Prostějově.³⁰

Obr. 1 Portrét Joachima Pollaka

Pollak v Třebíči rovněž pokračoval ve vedení ješivy svého předchůdce Joachima Deutschmanna. Od šedesátých let však již vyučoval pouze jednotlivé žáky a učiliště zaniklo. Ke konci svého života působil Pollak také jako učitel židovského náboženství na třebíčském státním gymnáziu, založeném v roce 1871.³¹

Součástí agendy třebíčského rabína bylo i vedení chudinského fondu. Mimoto byl Pollak zakladatelem místního ženského spolku,³² v jehož čele pak v prvních letech sám stál. Později se vedení vzdal „kvůli přetížení spisovatelskou a další profesní činností.“³³ Organizaci potom spravovaly přímo členky spolku, mimo jiné Babette Pollak (1850–1932), manželka Pollakova syna Samuela.

Dostupné z: <http://gis1.trebic.cz/ost/pomniky/pomniky/index.php?frame&CISLO=995>. Poslední přístup 22. 7. 2017; Polakovič, Daniel, „Náhrobek Samuela Pollaka, lokační číslo 1596a“ in: *Pasport židovského hřbitova v Třebíči* (MěÚ Třebíč). Dostupné z: <http://gis1.trebic.cz/ost/pomniky/pomniky/index.php?frame&CISLO=958>. Poslední přístup 22. 7. 2017.

²⁹ Pollakova první smlouva s třebíčskou obcí byla na 3 roky (podle úzu ustaveného nejpozději v druhé polovině 16. století). „Smlouva o přijetí rb Ch. J. Pollaka“, 1828, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 39000.

³⁰ Prostějovským rabinem se nakonec stal Hirsch Fassel, který později stál za některými náboženskými reformami. Podle Michaela L. Millera představoval Pollak zkušenějšího kandidáta, kterého podporoval i zemský rabín Nehemias Trebitsch (1779–1842). Trebitsch následně dlouho a neúspěšně usiloval o Fasselovo sesazení. Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 114–119.

³¹ Kořátek, „Geschichte der Juden in Trebitsch“ in: Gold, (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens un Vergangenheit und Gegenwart*, s. 530; Růžicková, Eva, *Dějiny školství v Třebíči* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011), s. 23. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta, Katedra společenských věd. Dostupné z: http://theses.cz/id/b72u1i/DJINY_KOLSTV_V_TEBI.pdf. Poslední přístup 29. 6.

³² K tomu dále pojednáváme na straně 36–38 v části věnované sociální činnosti Joachima Pollaka.

³³ Kořátek, „Geschichte der Juden in Trebitsch“ in: Gold, (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens un Vergangenheit und Gegenwart*, s. 532.

Pollak se zabýval také náboženským právem, a to nejen prakticky jako předseda třebíčského rabínského soudu,³⁴ ale i teoreticky: vedl mimo jiné halachickou korespondenci s maďarským rabínem Jehudou Aszódem (1796–1866).³⁵

Mezi Pollakovy studenty patřilo několik později významných osobností. Isaak Hirsch Weiss z Velkého Meziříčí (1815–1905), který se následně věnoval vyučování náboženství i vlastní vědecké činnosti.³⁶ K žákům Joachima Pollaka dále patřil významný badatel v oblasti rabínské literatury Leopold Dukes (1810–1891) z Bratislavy, který byl podle některých zdrojů právě v Třebíči uveden k světským vědám.³⁷ Také Dr. Adolf Kurrein (1846–1919), rabín a akademik, který jakožto třebíčský rodák získal od Pollaka základní talmudické znalosti, které pro něj byly později „ovocem, které poskytovalo prospěch po celý zbytek jeho života“.³⁸

1.3 Publicistická činnost

Joachim Pollak byl sám pravidelným přispěvovatelem periodik spojovaných s haskalou. Psal eseje o rabínské literatuře, náboženském právu a poezii, v hebrejštině i němčině. Pravidelně přispíval zejména do periodik *Bikurej ha- 'itim* (vycházející 1821–1832) a *Kochavej Jišhaq* (1845–1873), které vycházely ve Vídni, do Lvovského časopisu *Ivri anochi* (1865–1890), hamburského *Der treue Zions-Wächter* (1845–1853) a jeruzalémského týdeníku *Havašelet* (1871–1911).

Periodika *Bikurej ha- 'itim* a *Ivri anochi* byla orientována na Halič. Jejich cílem byla kultivace a užívání hebrejštiny jako národního jazyka a „výchova ke kultuře a vzdělání“.³⁹ Časopisy se úzce identifikovaly s haskalou a vystupovaly proti chasidismu.⁴⁰ Mezi přispěvatele patřily osobnosti jako Samuel David Luzzato, Nachman Krochmal, Josef Perl, Salomon Juda Rapaport a později Leopold Zunz a Abraham Geiger. Obsahově podobně byl

³⁴ K tomu dále pojednáváme na straně 34–35 v části věnované proměnám pojetí rabinátu v moderní době.

³⁵ Brocke – Carlebach - Wilke, „POLLAK, Joachim“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 717–718.

³⁶ Ve svých spisech se věnoval historii rabínské literatury, náboženské filozofii, vývoji rituální praxe, liturgie i hebrejského jazyka. Jeho nejvýraznější prací byla pětidílná publikace *Dor dor we-doršaw*, která mapuje historii židovského náboženského práva od biblických dob až po vyhnání Židů ze Španělska v 15. století. Dále je autorem edice judaistických spisů *Sifra* a *Mechilta*. Přispíval do maskilských periodik a vyučoval v učilišti Adolfa Jellineka. Brocke – Carlebach – Wilke, „WEISS, Eisik Hirsch“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 893–894.

³⁷ Tento názor obsahuje *Encyclopedia Judaica*, oproti tomu heslo v *The Jewish Encyclopedia* počátek Dukesovy akademické dráhy pisatelé hesla Isidore Singer a Isaac Broyd situují do Wörzberské ješivy. Skolnik – Berenbaum (eds.), „DUKES, LEOPOLD“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 6, s. 44; Singer, Isidore – Alder, Cyrus (eds.), „DUKES, LEOPOLD“ in: *The Jewish Encyclopedia* (New York: Funk and Wagnalls, 1901–1906), sv. 5, s. 9–10. Dostupné z: <http://jewishencyclopedia.com/articles/5354-dukes-leopold>. Poslední přístup 29. 6. 2017.

³⁸ Kurrein, Viktor, *Professor Dr. Adolf Kurrein: A portrayal of his life and work commemorating the 10th anniversary of his death*. Dostupné z: <http://www.kurrein.com/Documents/Professor%20Dr%20Adolf%20Kurrein.htm>. Poslední přístup 29. 6. 2017.

³⁹ Singer, Isidore – Alder, Cyrus (eds.), „BIKKURE HA-ITTIM“ in: *The Jewish Encyclopedia*, sv. 3, s. 211. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/3293-bikkure-ha-ittim>. Poslední přístup 29. 6. 2017.

⁴⁰ *Ivri Anochi* (National Library of Israel). Dostupné z: <http://web.nli.org.il/sites/JPress/English/Pages/ivri-anochi.aspx>. Poslední přístup 29. 6. 2017.

nastaven i časopis *Kochavej Jišhaq*, který však byl spojován převážně s Moravou, kde v prvních letech jeho vydávání měla sídlit až polovina přispěvatelů.⁴¹ Podle Michaela L. Millera byl Joachim Pollak, píšící téměř do každého čísla, tím nejproduktivnějším z nich.⁴² Též přispěvatelé týdeníku *Havašelet* sympatizovali s myšlenkami haskaly. Oproti výše uvedeným je německo jazyčný časopis *Der treue Zions-Wächter* spojován se sympatizanty náboženské ortodoxie, avšak minimálně na příkladu Joachima Pollaka lze demonstrovat, že tyto teprve vznikající kategorie se v 19. století navzájem prostupovaly.

1.4 Komentátor

Mimo příspěvků do periodických tiskovin náleží do bibliografie Joachima Pollaka i jeho spis *Meqor hajim*,⁴³ komentář k dílu *‘Aqedat Jišhaq* Jicchaka Aramy (15. století). Pollakův komentář byl připojen k vydáním z let 1849 (Bratislava), 1868 (Lvov) a 1885 (Varšava).

Fakt, že Pollak zvolil pro své dílo formu komentáře k 350 let starému spisu, je symptomatický pro celou haskalu na Moravě. Umírnění moravští maskilim sice jeví živý zájem o filozofii, avšak zároveň neopouštěli tradiční rámec rabínské literatury. Pracovali s hebrejskými originály (a překlady) historických židovských děl a volili pro své texty konzervativní formu komentáře. Výběr hebrejského jazyka pak neměl jen tradiční rozměr, ale i nacionální.⁴⁴ Stoupenci moravské haskaly se uchýlovali převážně ke středověkým spisům židovských autorů jako byl Maimonides, Jehuda ha-Levi nebo Filón Alexandrijský, jejichž díla svou historicitou moderní osvícenecké myšlenky legitimizovala.⁴⁵

Mezi tato „bezpečná“ díla lze zařadit i spis Jicchaka Aramy, španělského rabína a kazatele, ovlivněného Maimonidem, filozofií a učením kabaly včetně knihy *Zohar*. *‘Aqedat Jišhaq*, Aramovo nejvýznamnější dílo, je rozsáhlým filozofickým komentářem v homiletickém stylu. Je složené ze sto pěti jednotlivých kázání, která obsahují jak klasický biblický komentář, tak filozofický výklad. Obě části jsou „důmyslně propojeny“⁴⁶ aby „kázání uspokojilo milovníky filozofie, ale i Talmudu.“⁴⁷

První vydání *‘Aqedat Jišhaq* s Pollakovým komentářem obsahuje navíc desetistránkovou biografii Aramy taktéž sepsanou Joachimem Pollakem a předmluvu

⁴¹ Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 94.

⁴² Miller, „Your Loving Uncle“ in: Veltri (ed.), *Studies on Steinschneider*, s. 42.

⁴³ Že komentář byl Pollakovým zásadním dílem dokládá i to, že je zmíněn v textu Pollakova náhrobku. Polakovič, Daniel, „Náhrobek Joachima Pollaka, lokační číslo 1537“ in: *Pasport židovského hřbitova v Třebíči* (MěÚ Třebíč). Dostupné z: <http://gis1.trebic.cz/ost/pomniky/pomniky/index.php?frame&CISLO=995>. Poslední přístup 21. 7. 2017.

⁴⁴ Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 101–102.

⁴⁵ Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 94, 103.

⁴⁶ Skolnik – Berenbaum (eds.), „ARAMA, ISAAC BEN MOSES“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 2, s. 339–341.

⁴⁷ Singer, Isidore – Alder, Cyrus (eds.), „ARAMA, ISAAC BEN MOSES“ in: *The Jewish Encyclopedia*, sv. 2, s. 66–67. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/1705-arama-isaac-ben-moses>. Poslední přístup 29. 6. 2017.

vídeňského obecního rabína Eleazara Horowitze (1803–1868).⁴⁸ Na začátek díla samotného je pak ještě umístěna Pollakova „vysvětlující předmluva“, podle které vydavatelova motivace k tisku čtyři století starého díla pramenila z nedostatku starších vydání. Proto údajně byla připravena k vydání nová edice, navíc v praktickém přenosném formátu pro studium „doma i na cestách“. Aramovo dílo Pollak v předmluvě řadí mezi „výroky našich židovských učenců blahé paměti, které převedeny na samu esenci lze srovnávat s učením akademiků a filozofů.“⁴⁹ Předmluva dále naznačuje edukativní rozměr díla a komentáře.⁵⁰

1.5 *Nálezce Třebíčského machzoru*

Hluboký zájem o dějiny židovské literatury Pollakovi umožnil objevení takzvaného *Třebíčského machzoru*. Tento rukopis modlitební knihy ze 14. století nepocházel patrně přímo z Třebíče, ale nejspíš byl moravskými Židy později používán. Jedná se o jednu z nejstarších písemných památek takového rozsahu, spojených s Židy na Moravě.⁵¹

Tzv. *Třebíčský machzor* byl nalezen v dílně nežidovského trebičského kováře v roce 1862. Joachim Pollak o tom byl vyrozuměn a nechal si pro rukopis poslat. Ne však za účelem pohřbení knihy v genize.⁵² Pollak knihu podrobil odbornému rozboru a o nález informoval ve Lvovském maskilském hebrejskojazyčném časopisu *Ha-mevašer* v rámci přílohy *Ha-nešer*.⁵³ Jeho zármutek nad poničenou a rozpadající se knihou však nepramenil čistě z toho, že by svazku připisoval zvláštní teologickou hodnotu. Nahlížel ho namísto toho jako „starožitnost“ a historický zdroj informací o životních podmínkách Židů v dějinách. Oceňoval navíc skutečnost, že se jedná o pramen v hebrejštině. Pollak ve svém článku přistupuje k nálezu vědecky (byť s určitou mírou patosu a nacionalistického zabarvení v úvodu). Provádí textovou analýzu, zabývá se autorstvím jednotlivých textů, kompozici machzoru srovnává s jemu známými modlitebními knihami, vyzdvihuje ohlasy dějinných událostí (zmiňuje např. modlitbu za odvrácení morové rány), jež pak dává do souvislosti s historickým vývojem dle tehdejší odborné literatury. Na základě tohoto rozboru se Pollakovi podařilo rukopis poměrně přesně datovat.⁵⁴

⁴⁸ Viz strana 42–43.

⁴⁹ Arama, Jicchak, *‘Aqedat Jišhak* (Bratislava, 1849), s. [27].

⁵⁰ K tomu dále pojednáváme na straně 41–43 v části věnované pedagogickému působení Joachima Pollaka.

⁵¹ Visi, Tamás – Jánošíková, Magdaléna, „A Regional Perspective on Hebrew Fragments: The Case of Moravia“ in: Lenhardt, Andreas – Olszowy-Schlanger, Judith (eds.), *Books within Books: New discoveries in Old Book Bindings* (Leiden, Boston: Brill, 2014), s. 195.

⁵² Termín geniza označuje skladiště pro poničené knihy a rituální předměty, které obsahují Boží jméno a proto je z hlediska náboženského práva zapovězeno je vyhodit.

Skolnik – Berenbaum (eds.), „GENIZAH“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 7, s. 460.

⁵³ Margoshes, Joseph, *A World Apart: A Memoir of Jewish Life in Nineteenth Century Galicia* (Boston: Academic Studies Press, 2010), s. 35.

⁵⁴ Pollak, Joachim „Dovev šiftej ješanim“ in: *Ha-nešer*, vol. 3 (Lvov, 1863), s. 10–11.

2 Kontext výchozího pramene

Výchozím pramenem, který tvoří základ této práce je sbírka dopisů Joachima Pollaka. V následující kapitole pojednáme o širším kontextu, do kterého pramen spadá, tj. epistolární kultuře v rámci celoevropských souvislostí i specificky židovských reálií.

2.1 Historie epistolární kultury

Giles Constable s odvoláním na Moniku Wagnerovou definuje epistolární žánr, propojující středověkou tradici dopisní kultury s jejími antickými kořeny, jako „polovinu konverzace nebo dialogu mezi odesílatelem a adresátem, vyžadující kvazi-přítomnost a kvazi-promluvu těchto dvou subjektů.“⁵⁵ Písemná korespondence byla nejen komunikačním médiem ale měla zároveň podstatný vliv na literární tvorbu: dopisy jsou považovány za přímé předchůdce zpravodajského tisku, odborných periodik a v neposlední řadě i epistolárních románů.⁵⁶ Právě pro široké spektrum funkcí a od počátku přítomné vědomí literárního aspektu je zejména u předmoderních dopisů složité rozlišit dopisy, které skutečně byly odesílány konkrétnímu adresátovi, dopisy fiktivní (dopisní vzory a jiné texty s prvky epistolárního žánru) a kombinace obou (dekontextualizovaný zaslaný dopis, který slouží jako model pro další tvorbu).⁵⁷

Zásadní změnu pro evropskou dopisní kulturu přineslo 16. století. Vzestup střední vrstvy, charakterizující tuto epochu, byl provázen i masovým rozvojem písemné korespondence ve vernakulárních jazycích (oproti latině, kterou používala elita).⁵⁸ Tato činnost přestala být vyhrazena jen klerikům a schopnost vést korespondenci se stala důležitou dovedností, nutnou pro vedení obchodních záležitostí i udržování společenských vazeb.⁵⁹ O rozvoj raně moderního dopisu jakožto žánru se dále zasloužili renesanční humanisté.⁶⁰

Funkce písemné korespondence nebyla vymezena jen prostým přenosem konkrétního sdělení mezi jednotlivými subjekty. Dopis zároveň odrážel a upevňoval společenské postavení zúčastněných osob. Schopnost komponovat text dopisu tak, aby odrážel jak svůj

⁵⁵ Constable, Giles, *Letters and Letter-collections* (Turnhout: Ed. Brepols, 1976), s. 13.

⁵⁶ Bazerman, Charles, „Letters and the Social Grounding of Differentiated Genres“, *Letter Writing as a Social Practice* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.; Philadelphia: John Benjamins North America, 2000), s. 15.

⁵⁷ Constable, *Letters and Letter-collections*, s. 13.

⁵⁸ Blinderman, Abraham, „Traditional, Practical, Entertaining: Two Early English Letter Writing Manuals“, *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, 26 (California: University of California Press, 2008), č. 3, s. 267–268.

⁵⁹ Dossena, Marina, Del Lungo Camiciotti, Gabriella, „Introduction“, *Letter Writing in Late Modern Europe* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.; Philadelphia: John Benjamins North America, 2012), s. 5–6.

⁶⁰ K tomuto tématu dále viz například Ryle, Stephen (ed.), *Erasmus and the Renaissance Republic of Letters* (Turnhout: Brepols, 2014).

konkrétní účel (žádost, apel, dobrozdání, petice aj.), tak širší sociální realitu, byla podstatnou součástí etikety a kulturního kapitálu.⁶¹

Primát ručně psaného dopisu jako hlavního komunikačního kanálu přetrvává i po celé devatenácté století, ve kterém jeho další rozvoj determinuje urbanismus, technický pokrok, rozvoj gramotnosti a občanské společnosti moderního typu. Moderní doba také pevně ukotvuje formát soukromého dopisu. Středověká korespondence byla takřka výhradně vnímána jako veřejná či poloveřejná. A to z hlediska málo rozšířené gramotnosti a kolektivního charakteru produkce i recepce dopisů (využití písařů a předčítačů). S tímto nastavením dále souvisí následování vzorových dopisů, používání ustálených formulací a standardizovaných forem, namísto snahy o spontánnost, originalitu a soukromý ráz.⁶² Například v židovských komunitách bylo údajně běžné veřejné předčítání a vyhotovování opisů zpráv a to včetně těch, se kterými poslové obcí pouze procházeli.⁶³ Ještě v raně moderní době je hranice mezi oficiální a méně formální korespondencí „nepříliš ostrá“.⁶⁴

2.2 *Dopis v židovské kultuře*

Pro židovské diasporní společenství byly dopisy (přítomné již v textu Bible)⁶⁵ hlavním médiem komunikace a výměny informací. Specifika židovského osídlení a teologicky podmíněné vazby mezi jednotlivými komunitami daly vzniknout řadě epistolárních žánrů, které se navzájem do určité míry překrývají. Výklady náboženského práva, esenciální pro život jednotlivých komunit, byly konzultovány skrze písemnou korespondenci. Již v sedmém století tímto způsobem komunikovala gaonská akademie v Babylonii (tehdejší duchovní centrum judaismu) s židovskými usedlostmi v Asii, Africe a Evropě. I po zániku této instituce přetrvává komunikace skrze responza – korespondenční výměna otázek a odpovědí mezi židovskými komunitami a jejich autoritami.⁶⁶ Soubory responz významných učenců poté přetrvávají ve formě sbírek, které vznikají po celé období rabínského judaismu až do moderní doby, nejprve v rukopisné a později i tištěné podobě.⁶⁷ Z toho důvodu že jsou responza

⁶¹ Schultz, Lucille M., „Letter-Writing Instruction in 19th Century Schools in the United States“, in: Barton, David – Hall, Nigel (eds.), *Letter Writing as a Social Practice* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.; Philadelphia: John Benjamins North America, 2000), s. 122–123.

⁶² Constable, *Letters and Letter-collections*, s. 11.

⁶³ Skolnik – Berenbaum (eds.), „LETTERS AND LETTER WRITERS“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 12, s. 670.

⁶⁴ Hall, Nigel, „The Materiality of Letter Writing“, in: Barton, David – Hall, Nigel (eds.), *Letter Writing as a Social Practice* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.; Philadelphia: John Benjamins North America, 2000), s. 106.

⁶⁵ Pro přehled dopisů figurujících v Bibli viz Skolnik – Berenbaum (eds.), „LETTERS AND LETTER WRITERS“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 12, s. 668–669.

⁶⁶ Blinderman, Abraham, „Medieval Correspondence Education: The Responsa of the Gaonate“, *History of Education Quarterly*, 9(Pittsburgh: History of Education Society, 1969), č. 4, s. 473.

⁶⁷ Skolnik – Berenbaum (eds.), „RESPONSA“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 17, s. 228–234.

jakožto listy často motivována nutností reagovat na aktuální problémy, věnují se širokému spektru aspektů života židovských komunit a jsou proto hodnocena jako jeden z nejdůležitějších pramenů k židovské historii ve středověku i později. Dalším tradičním žánrem byly traktáty ve formě dopisu, ať už byl jejich obsah polemický, etický, filozofický nebo poetický.

Podle nálezů z káhirské *genizy* také existovala již v 11. rozvinutá korespondence mezi obchodníky.⁶⁸ Ani profesionální témata však nevylučovala důraz na formální a estetickou vytríbenost textu, jak je patrné již z těchto středověkých a zejména raně novověkých dopisů.⁶⁹ K významným souborům dopisů patří edice renesančních dopisů připravené Danielem Carpim a Jakobem Boksenboimem.⁷⁰ Příkladem, dokazujícím, že rozvoj epistolárního žánru se v raném novověku neomezoval na Itálii, je sbírka soukromých dopisů v judendeutsch, které byly na átku 17. století odeslány z Prahy a jež vydali Alfred Landau a Bernhard Wachstein.⁷¹

Skutečnost, že epistolární kultura vzkvétala i v 18. a 19. století, propojovala vůdčí osobnosti židovských komunit, maskilim a stoupence hnutí Wissenschaft des Judentums,⁷² dokládá i pramen, kterého se dotýká tato práce. O dobovém významu dopisů svědčí i využívání epistolárního žánru v rabínských aprobacích⁷³ a významných dobových dílech.⁷⁴

2.3 Dopisní sbírky

Charakter epistolární kultury a některé z funkcí dopisů vedly mnohé odesilatele i adresáty k tomu, aby si dopisy uchovávali, což dalo vzniknout osobním sbírkám dopisů. Korespondenti

⁶⁸ Skolnik – Berenbaum (eds.), „LETTERS AND LETTER WRITERS“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 12, s. 672.

⁶⁹ Viz Goitein, Shelomo Dov, *Letters of Medieval Jewish Traders* (Princeton: Princeton University Press, 2016).

⁷⁰ Například: Boksenboim, Yacov, *Igerot Jehudej Italja: mivhar me-ha-me'a ha-šeš- 'ešre* (Jeruzalém: Ben-Zvi Institute, 1994).

⁷¹ Landau, Alfred – Wachstein, Bernhard (eds.), *Jüdische Privatbriefe aus dem Jahre 1619* (Víděň: Braumüller, 1911).

⁷² Termín „Wissenschaft des Judentums“ se objevuje ve dvacátých letech 19. století v Německu, v druhé generaci berlínské *haskaly*. Ta si stanovila za cíl vytvoření veřejných učilišť pro studium hebrejského jazyka, židovských dějin, teologie a kultury za použití moderních akademických metod. Účelem nebylo jen studium jako takové, ale i společenská emancipace a moderní prezentace židovské kultury navenek i pro účely vnitřní koheze. Dále k tomuto tématu: Skolnik – Berenbaum (eds.), „WISSENSCHAFT DES JUDENTUMS“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 21, s. 105–114; Bush, Andrew, *Jewish Studies: A Theoretical Introduction* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2011), s. XI. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=6pn1dIJdvngC&lpg=PR3&hl=cs&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>. Poslední přístup 15. 4. 2017.

⁷³ Například Pollakova rabínská aprobace k vydání knihy *Kuzari* (Praha, 1838) s komentářem Gideona Brechera má formu dopisu. V knize samotné je otištěna s nadpisem *michtav* (dopis) a její předobraz či pracovní varianta se nachází v Pollakově sbírce dopisů. *Sbírka dopisů*, text č. 261. Překlad rukopisné verze přikládáme v této práci v příloze 2.

⁷⁴ Formu sbírky dopisů měla publikace *Ele divrej ha-brit* (Altona, 1819) sepsaná na protest proti liturgickým reformám v Hamburku. Mezi přispěvateli byl moravský zemský rabín Mordechai Benet i Pollakovi učitelé Moses Sofer a Eleasar Löw. Více k této problematice viz Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 82–84. Dopisní formu zvolil i Samson Raphael Hirsch pro svůj etický spis *Neunzehn Briefe über Judenthum* (Altona, 1836).

si v první řadě pro udržení přehledu schraňovali dopisy jim adresované a vyhotovovali nebo nechávali vyhotovovat opisy textů, které sami odeslali. Archivované dopisy byly kromě záznamu obsahu komunikace i zdrojem prestiže, důkazem a symbolem jednotlivých vztahů.⁷⁵ Giles Constable dále poukazuje na to, že v předmoderní době reprezentativní účel sbírky mnohdy převládal a bylo běžnou praxí, že odesílatel vlastní dopisy zpětně upravoval a přepisoval.⁷⁶

Ke shromažďování dopisů jako nutné podmínce vedení korespondence se přidávalo i vyhotovování kopií dopisů z jiných komunikačních linií, které se sběratele netýkaly přímo. Tyto dekontextualizované dopisy mohly v budoucnu posloužit jako vzor svou strukturou, vhodnými obraty a formulacemi. Důvody k vytváření trvalejších osobních nebo rodinných sbírek byly různé. Constable na příkladu středověkých dopisů rozlišuje sbírky archivní, didaktické, literární a sbírky, které měly účel administrativních záznamů.⁷⁷ Lze usuzovat, že kultura dopisních manuálů se přímo vyvinula z takových soukromých sbírek dopisů, které byly uznány za hodné trvalejší archivace.

Sociokulturní význam, kterého nabyla schopnost psaní dopisů v raně moderní době, ilustruje právě produkce manuálů a sbírek vzorové korespondence v tomto období.⁷⁸ Tyto příručky vydávané tiskem již v 16.–17. století podle Bernsteinové „zaplavovaly knižní trh“ napříč Evropou.⁷⁹ Jednalo se o publikace, které předkládaly vzorové typy dopisů podle účelu, příležitosti a vztahu mezi pisatelem a adresátem. Epistolografické instruktážní texty mají své kořeny již v 11. století.⁸⁰ Vyskytovaly se v rukopisné podobě v různých jazycích včetně hebrejštiny, avšak jejich masivní rozšíření způsobil až knihtisk.⁸¹ V případě hebrejsky psaných manuálů to bylo zejména od 18. století.⁸²

Hebrejskojazyčné dopisní manuály se mimo jazyk lišily i v reáliích. Poskytovaly uživatelům z židovského prostředí vzor pro specifickou pracovní i osobní korespondenci, ale i

⁷⁵ Constable, *Letters and Letter-collections*, s. 16.

⁷⁶ Constable, *Letters and Letter-collections*, s. 52.

⁷⁷ Constable, *Letters and Letter-collections*, s. 56.

⁷⁸ Dossena – Del Lungo Camiciotti, „Introduction“, *Letter Writing in Late Modern Europe*, s. 6.

⁷⁹ Bernstein, Lina, „The First Published Russian Letter-Writing Manual: Prikłady, kako pishutsia komplementy raznye . . .“, *The Slavic and East European Journal*, 46 (New York: American Association of Teachers of Slavic and East European Languages, 2002), č. 1, s. 273.

⁸⁰ McNabb, Richard, „To Father Juan, with Love, Bishop Alexander: Juan Gil De Zamora's Medieval Art of Letters“, *Rhetoric Review*, 23 (Abingdon: Taylor & Francis, 2004), č. 2, s. 104.

⁸¹ Kogman, Tal, „Do Not Turn a Deaf Ear or a Blind Eye on Me, as I Am Your Son: New Conceptions of Childhood and Parenthood in 18th- and 19th-Century Jewish Letter-Writing Manuals“, *Journal of Jewish Education*, 82 (London: Routledge, 2016), č. 1, s. 5.

⁸² Skolnik – Berenbaum (eds.), „LETTERS AND LETTER WRITERS“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 12, s. 673.

pro komponování pozvánky k obřadu obřizky nebo židovské manželské smlouvy. Možnou součástí byly i dopisy významných osobností nebo básně.⁸³

2.4 Význam dopisních manuálů

V raně moderní Evropě byly tištěné dopisní manuály již rozšířeným žánrem a jejich funkce je v sekundární literatuře pojednávána i mimo rámec prvoplánového užití jako podkladu pro skutečnou epistolární tvorbu. Podle některých autorů byli čtenáři manuálů i pologramotní, z nižších společenských vrstev. Tito uživatelé na vlastní produkci dopisů neaspirovali, avšak četli dopisní příručky pro potěšení, estetický zážitek a obohacení vlastní slovní zásoby.⁸⁴ Stejným způsobem je interpretováno i užívání dopisních manuálů určených pro židovské čtenáře, zejména pak sbírky vzorových dopisů v jidiš, které vycházely ve východní Evropě na začátku 19. století. Oproti manuálům pro židovské uživatele v němčině a hebrejštině, právě vzorové jidiš dopisy měly platit za cenově dostupnou, nižší literaturu pro široké spektrum obyvatelstva. Přední místo v těchto sbírkách pak zaujímal nejen tematika milostná, ale i dopisy týkající se rodinných záležitostí a specificky židovských reálií.⁸⁵

Není v rozporu s přijetím dopisních manuálů jako knih lidového čtení, že se sbírky dopisů stávají i nástrojem výchovy. Victoria Meyers na příkladu anglických manuálů z 18. století sleduje určitý obrat autorů těchto příruček ve zmíněném období od čistě informačního obsahu k obsahu moralizujícímu.⁸⁶

Jelikož se dopisy stávaly od konce středověku až do moderní doby stále významnějšími pro společenský život, umění jejich kompozice se také dostávala do školních osnov. A to nejen jako mechanická dovednost, ale i jako součást obecné etikety a společenského kódu.⁸⁷ Podle výzkumu Jakuba Rašky figuroval „návčik psaní dopisů“ již na počátku školství v habsburské monarchii jako samostatný předmět.⁸⁸ Důraz na psaní dopisů

⁸³ Kogman, „Do Not Turn a Deaf Ear or a Blind Eye on Me, as I Am Your Son“, *Journal of Jewish Education*, 82, č. 1, s. 5.

⁸⁴ Bernstein, „The First Published Russian Letter-Writing Manual“, *The Slavic and East European Journal*, 46, č. 1, s. 99.

⁸⁵ Nakhimovsky, Alice – Newman, Roberta, *Dear Mendl, Dear Reyzl: Yiddish Letter Manuals from Russia and America* (Bloomington: Indiana University Press, 2014), s. VII–XI.

⁸⁶ Myers, Victoria – Defoe, Daniel – Richardson, Samuel, „Model Letters, Moral Living: Letter-Writing Manuals by Daniel Defoe and Samuel Richardson“, *Huntington Library Quarterly*, 3/4 (Berkeley, Calif.: University of Pennsylvania Press, 2003), č. 66, s. 373–376.

⁸⁷ S tímto nábojem se psaní dopisů stalo důležitou součástí vzdělávání například ve Spojených státech na počátku 19. století. Schultz, „Letter-Writing Instruction in 19th Century Schools in the United States“, in: Barton – Hall (eds.), *Letter Writing as a Social Practice* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.; Philadelphia: John Benjamins North America, 2000), s. 109–110.

⁸⁸ Raška, Jakub, *Hodnotový systém ve výuce Normální školy v Praze na přelomu 18. a 19. století. Příspěvek k dějinám státu*. (Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2013), s. 22–23. Bakalářská práce. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zp/detail/123797/>. Poslední přístup 20. 7. 2017.

obsahuje již pedagogická příručka z roku 1777, jedna z nejstarších didaktických publikací vydaných v souvislosti s tereziánskou reformou.⁸⁹

I hebrejskojazyčné dopisní manuály, vydávané v 18. a 19. století jsou podle Tal Kogmanové výrazněji orientované na mladé publikum, než tomu bylo u obdobných publikací v raně moderní době. I předmluva manuálu *Sefer michtavej ʿivrit* (1815, Praha), „jednoho z nejrozšířenějších v 19. století“,⁹⁰ explicitně doporučuje knihu učitelům a studentům. Edukativní význam přikládali těmto manuálům i stoupenci haskaly, jejichž dopisní vzory měly být „vedle jejich praktického a vzdělávacího poslání [...] prostředkem rozšiřování spektra ideologických konceptů souvisejících s modernitou.“⁹¹ Vzorové dopisy ovlivněné haskalou obsahovaly kritiku tradičního vzdělávacího systému a vyzdvihovaly sekulární předměty, studium evropských jazyků i konkrétních děl maskilských spisovatelů.⁹² Podobně edukativní účely měly i manuály v jidiš, které vycházely ve východní Evropě, zejména v carském Rusku. Ty podle Nakhimovské a Newmanové „vedly židovské čtenáře k přizpůsobení se novým sociálním, kulturním a ekonomickým okolnostem.“⁹³ Navíc v některých případech byly dvojjazyčné, a tak sloužily i k výuce jazyků majoritního obyvatelstva (ruštiny a angličtiny).⁹⁴

Židovská hebrejská epistolografika byla i předmětem zájmu renesančních humanistů 16. století.⁹⁵ Jejich zájem byla aktivní, křesťanští hebraisté vydávali vlastní sbírky hebrejských dopisů za účelem výuky a další tvorby.⁹⁶

⁸⁹ Jedná se o knihu *Methodenbuch für die Lehrer der deutschen Schulen in den k.k. Erbländern* sepsanou Johannem Ignazem Felbigerem, která vyšla krom němčiny i v dalších jazycích zemí Habsburské monarchie (i v češtině). Felbiger v ní například předkládá různé druhy dopisů podle účelu. Viz Metelková-Svobodová, Radana, *Komunikační a slohová výchova na ZŠ* (Ostrava: Ostravská Univerzita v Ostravě, 2006) s. 7–8. Výukový text. Pedagogická fakulta. Katedra českého jazyka a literatury s didaktikou. Dostupné z: http://old.projekty.ujep.cz/js_opory_1st/Didaktika_slohu_STUDIJNI_OPORA.pdf. Poslední přístup 20. 7. 2017.

⁹⁰ Kogman, „Do Not Turn a Deaf Ear or a Blind Eye on Me, as I Am Your Son“, *Journal of Jewish Education*, 82, č. 1, s. 6.

⁹¹ Kogman, „Do Not Turn a Deaf Ear or a Blind Eye on Me, as I Am Your Son“, *Journal of Jewish Education*, 82, č. 1, s. 6.

⁹² Kogman, „Do Not Turn a Deaf Ear or a Blind Eye on Me, as I Am Your Son“, *Journal of Jewish Education*, 82, č. 1, s. 19–20.

⁹³ Nakhimovsky – Newman, *Dear Mendl, Dear Reyzl*, s. 1.

⁹⁴ Nakhimovsky – Newman, *Dear Mendl, Dear Reyzl*, s. IX.

⁹⁵ Viz: Dunkelgrün, Theodor, „The Humanist Discovery of Hebrew Epistolography“ in: *Jewish Books and their Readers: aspects of the intellectual life of Christians and Jews in early modern Europe* (Boston: Brill, 2016), s. 211–259.

⁹⁶ Například Johannes Buxtorf svou sbírku *Insitutio Epistolaris Hebraica* zkompiloval pro účely výuky křesťanských studentů a také na základě zájmu křesťanských hebraistů o židovskou epistolární kulturu. Viz: Heller, Marvin J., *The Seventeenth Century Hebrew Book* (Leiden, Boston: Brill, 2011), s. 487.

3 Popis pramene

3.1 Fyzický popis

Výchozím pramenem práce je složka „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, pod signaturou 44381 v Archivu Židovského muzea v Praze. Tento materiál podle dostupných informací dosud nebyl předmětem systematického odborného zájmu. Náleží do fondu „Židovská náboženská obec Třebíč“, který obsahuje 9,

Obr. 2 Vazba sbírky dopisů Joachima Pollaka

9bm zpřístupněných archiválií o 352 jednotkách. Tento soubor byl včetně archivní pomůcky zpracován Karlem Dolistou a Janem Heřmanem v roce 1971. Korpus dopisů je podle archivní pomůcky datován roky 1822 až 1844, avšak již na základě přítomného výzkumu je třeba tuto dataci rozšířit v obou směrech na rozmezí let 1815 až 1872.⁹⁷

„Sbírka dopisů“ je souborem 26 9papírových folií kvartového formátu v šité knižní vazbě. Desky jsou potaženy mramorovaným papírem, jejich okraje jsou odřené, hřbet zcela chybí. Dokument není označen z vnější ani vnitřní strany desek a neobsahuje ani předsádky. Knižní blok obsahuje jednotlivá folia, řazená a číslována podle úzu převažující hebrejštiny „zprava doleva“. Folia jsou číslována tužkou v levém horním rohu. Svazek končí číslem 274, avšak číslování není bez chyb: v devíti případech bylo v posloupnosti číslo vynecháno a čtyři

zařazené listy jsou očíslovány duplicitně nebo zcela neoznačeny.

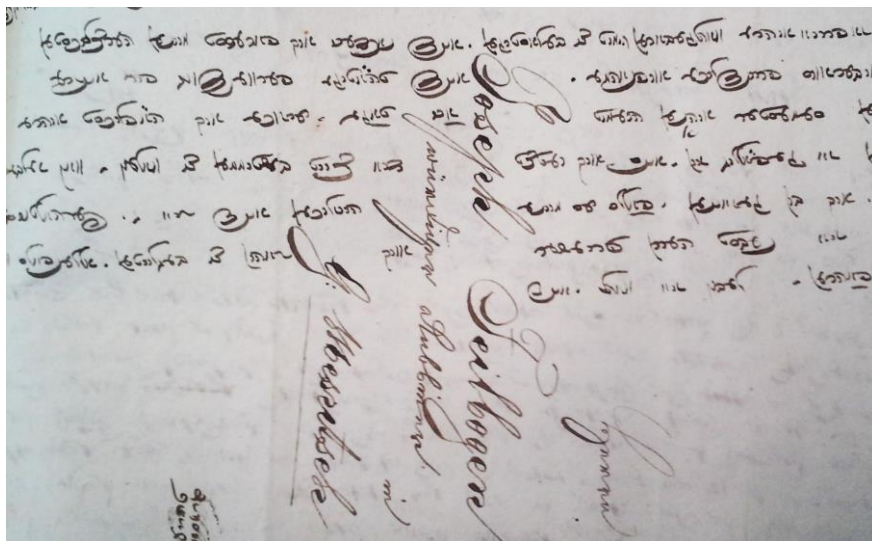
Obr. 3 Fragment pečeti u dopisu č. 435

Listy psané Joachimem Pollakem jsou z většiny jednotného rozměru a až na mechanicky poškozené okraje, které však nebrání čtení, jsou v dobrém stavu. Větší diverzita je patrná u dopisů Pollakovi adresovaných. Formát papíru je proměnlivější, papír je zpřehýbán a někdy je zadní strana opatřena adresou (v případě dopisů bez obálek) či dokonce pečeti (ta je v některých

⁹⁷ Viz přehled dopisů na straně 44–66.

případech zpětně připevněna k papíru). Na rozdíl od opisů, jež tvoří většinu konvolutu, se v těchto případech jedná o listy, které prošly doručovacím procesem a soubor tak obsahuje i dopisy poškozené vodou nebo pokryté skvrnami. Vyskytují se i papíry použité vícekrát.⁹⁸ Některé menší formáty a poškozené listy souboru byly před zařazením do knižní vazby po okrajích podlepeny.

Dopisy jsou psány převážně v hebrejštině, z menší části pak v judendeutsch (židovské němčině), několik je v němčině psané latinkou a jeden dokonce v italštině. Některé dopisy obsahují první část v

Obr. 4 Dopis napsaný na použité obálce, text č. 268

hebrejštině a druhou v judendeutsch. Pisatelé listů adresovaných rabi Pollakovi obecně používají písmo polokurzivní, kvadrátní je použito jen výjimečně pro zdůraznění izolovaných slov. V několika případech je část textu opatřena i vokalizací.

3.2 *Struktura a autorizace textů*

Soubor obsahuje originály dopisů, jejich opisy a pracovní verze. V některých případech korpus zřejmě obsahuje i více variant téže zprávy; plné prozkoumání textů jako takových však nebylo cílem přítomné práce. Ne všechny texty mají jednoznačně epistolární charakter. Ne zcela jasnou funkci měly zejména záznamy určené obyvatelům Třebíče (které spíše než jako dopis sloužily jako vyhláška, oběžník, či jako podklad pro ústní projev), byť z formálního hlediska se tyto texty od korespondence jako takové příliš neliší.

Korpus také obsahuje několik textů poetických či povídkových, návrhy nápisů na hroby, smuteční řeč a materiály týkající se vyučování, liturgie a obecní správy, jež tedy náležejí k jinému než epistolárnímu žánru. Někdy jde o texty, objevující se na témže foliu jako některý z dopisů, jindy jde o samostatná folia. Také tyto texty chápeme jako integrální součást konvolutu. I pro ně pak pro zjednodušení používáme termín „dopis“.

⁹⁸ Například stránku s hebrejským textem věnovaným tíživé sociální situaci paní Biny Bäck nesmyslně „uvozuje“ německý nápis „dieses Buch gehört dem“ (tato kniha patří). *Sbírka dopisů*, text č. 248. Dále dopis opis dopisu Wolfgangu Wesselymu je vepsán do textu nadepsané obálky určené Josefu Feilbogenovi. *Sbírka dopisů*, text č. 268. Viz obrázek 4.

Ve svazku je fyzicky oddělena část opisů od originálů přijatých zpráv. Toto rozdělení je až na dvě mylně zařazená folia bezchybné. Originály dopisů adresovaných Pollakovi jsou téměř bez výjimky signovány. Většinu ostatních textů považuji za vyhotovené Pollakem na základě obsahové a formální analýzy.

Do této kategorie řadíme v první řadě texty Pollakovým jménem (či jeho zkrácenou podobou) signované. Z nich pak odvozují Pollakovo písmo, které se vyskytuje i v dalších textech, jejichž pisatelem zřejmě Pollak byl. Řadíme sem v první řadě nepodepsané opisy dopisů, napsaných v Třebíči či Třešti, jejichž rukopis a stavba odpovídá dopisům Pollakem signovaným. Na základě této analýzy však předpokládám jiného pisatele u fol. 15, které se stylem písma liší a je signováno kromě Pollaka i dalšími osobami.

Podle uvedených metod navrhuje předpokládat Pollakovo autorství i u textů nesignovaných a nelokalizovaných. Vycházíme předně z nastíněného rozdělení korpusu na originály a opisy. V části opisů se vyskytují podepsané i nepodepsané dopisy určené týmě adresátům, se shodnou stavbou a někdy i na jediném foliu. Zároveň se spoléháme na zpětnou redakci korpusu, zřejmě provedenou Pollakem samotným. V rámci ní byla doplněna jména autorů některých původně nesignovaných textů a příslušné opisy cizích textů byly označeny jako vzorové (například text č. 64). U zbylých textů tedy na základě uvedených argumentů předpokládáme Pollakovo autorství.

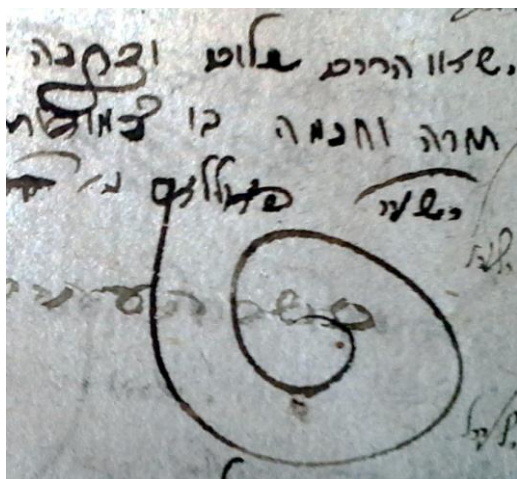
Nejméně jednoznačné je určení textů v němčině, psaných latinkou. Sedm z nich je nesignovaných, ale prozatím je považujeme za texty přímo spojené s Pollakem, neboť jsou zařazeny do části korpusu, kde se nacházejí opisy Pollakových dopisů. Jedná se o různé formy s odlišnou výstavbou a pro určení na základě rukopisu by bylo třeba hledat prokazatelný vzor Pollakova nehebrejského rukopisu například v jiné části trebičského fondu.

3.3 *Rukopis Josefa Chajima Pollaka*

V následující části se pokusíme nastínit přibližnou klasifikaci hebrejského písma Joachima Pollaka. Ze souboru dopisů vyplývá, že Pollak je pisatel textů v hebrejštině a judendeutsch, které se vyskytují v textech číslo 1–23, 25–315, 317–337, 351, 416 a 417. Sedm dopisů psaných německy latinskou abecedou z tohoto výčtu dále vyjímáme pro nemožnost bezpečně určit jejich autorství, jak bylo vysvětleno výše. Bez rozboru ponecháváme rovněž rukopis přibližně čtyřiceti dopisů, Pollakovi adresovaných.

Pollakův rukopis se objevuje napříč souborem jeho textů v různých variantách. Přestože korpus pokrývá přes padesát let rabínova života, proměny písma jsou podmíněny více účelem textu než dobou jeho vzniku. Nejpečlivější úpravu mají opisy či finální verze dopisů. Tyto texty mají předem narýsované linky, text je vzdušný a přehledný díky širokému

řádkování a rozestupům mezi slovy, písmena bývají spíše drobnější. Od tohoto rozvržení se pisatel vzdaluje zejména v textech, které obsahují škrty, vpisky, korektury a další zásahy. U nich dochází k rozvolnění duktu, písmena se zvětšují a příbuznější znaky splývají. Rozestupy mezi řádky a slovy se zmenšují, linkování nebývá dodržováno, vpisky se objevují i po okrajích stránek.

Obr. 5 Estetizující prvky, text č. 35

I u těchto zřejmě pracovních variant však můžeme nalézt přidavné estetizující prvky: protahování dolních částí písmen hluboko pod linku do výrazných dynamických smyček či volut a propojování písmen (zejména u často používaných slov a zkratek), tak že připomínají osmičku nebo symbol srdce.

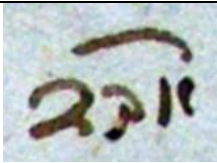

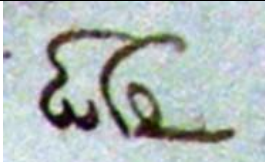
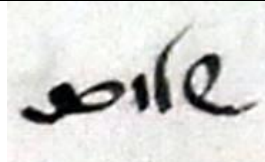
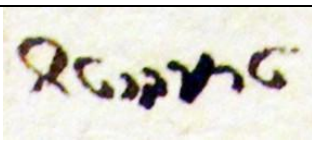
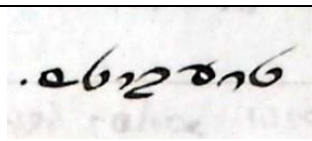
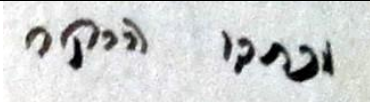
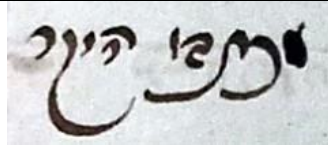
V Pollakem psaném materiálu lze rozlišit dva svébytnější styly písma, které pracovně označujeme jako styl A a B. Nejrozšířenější je dynamický styl A, který se s určitou variabilitou

objevuje u 194 textů.⁹⁹ Nejedná se o příliš personalizovaný duktus, v mnohých rysech pak připomíná i písmo jiných osob, zastoupených přímo v našem konvolutu.¹⁰⁰ Styl B je zastoupen u 54 Pollakových textů, je svébytnější a jedná se o písmo statictější s detailněji odlišenými jednotlivými znaky.

Pro přiblížení charakteru obou výše zmíněných stylů předkládáme jejich srovnání v některých základních prvcích. Dolní část písmena *bet* je ve stylu A špičatá, ve stylu B bývá zakulacená a přesahuje pod linku. Písmeno *he* ve stylu A občas sklouzává do podoby dvou šikmých linek, avšak ve stylu B si zachovává podobu dvou oblouků. Koncová podoba písmena *mem* se v písmu stylu A často vyskytuje s protaženou a zvlněnou koncovou linkou vedenou svisle nahoru, zatímco styl B tuto variantu neobsahuje a koncová linka směřuje dolů. Písmeno *ajin* se ve stylu A objevuje v podobě připomínající obrácené latinské písmeno V, zatímco ve stylu B se udržuje jeho charakteristická klička. Specifické je i provedení písmena *tav*. To ve stylu A občas až splývá s podobou písmene *chet*, zatímco v sadě stylu B bývá opatřeno protaženou koncovou linou pod řádek, obdobně jako u písmena *nun* či *kaf*.

⁹⁹ Jeho obzvláště svébytná varianta se vyskytuje u několika dopisů z roku 1820, které jsou zřejmě oproti zbytku korpusu psané i odlišným typem pera. Viz *Sbírka dopisů*, text č. 48–69.

¹⁰⁰ Například písmo Josefa Feilboga, Hermana Beera a Geršona Sofera, viz *Sbírka dopisů*, text č. 352, 361, 390.

Přepis	Styl A	Styl B
אב"ד		
שלום		
טרעביטש		
מכתבו היקר		

Obr. 6 Srovnání Pollakova duktu A a B

3.4 Stavba dopisu

Pollakovy dopisy ve studovaném souboru mají ustálenou formální strukturu, kterou nalézáme u většiny textů (včetně příchozích), zvláště pak u dopisů v hebrejštině. Jde zejména o způsob datace, výstavbu záhlaví s oslovením a podpis. Úprava dopisů v judendeutsch je z většiny obdobná, i když některé z nich mají formálně volnější stavbu a někdy se vyskytne i oslovení v latinském písmu. Zcela odlišná je pak stavba dopisů v němčině, která je výrazně jednodušší. Hojně používané zkratky Pollak označuje buď dvěma čárkami ["] nebo vodorovnou linkou nad příslušnými písmeny, oba způsoby pak kombinuje i v rámci jediného textu.

Ustálené záhlaví v hebrejštině,¹⁰¹ které se v korpusu dopisů vyskytuje odpovídá v základních rysech rozšířenému úzu s kořeny sahajícími až do starověku, který je popsán v *Encyclopaedia Judaica*.¹⁰²

První řádek začíná typicky frází „s pomocí Hospodina“ (*be-‘ezrat ha-šem*), realizovanou prostřednictvím zkratky ב"ה. Dále je uvedena lokace pisatele a datum vyhotovení textu. Datum je psáno v téměř všech dopisech psaných hebrejským písmem podle židovského kalendáře. Většinou bývá uvedeno číslo dne v týdnu (počítaný od neděle) a jeho pořadí v příslušném židovském měsíci. Je-li text psán v pátek odpoledne, tedy před začátkem šabatu, pisatel často uvádí sousloví „předvečer šabatu“ (*‘erev šabat kodesh*), a to zase formou

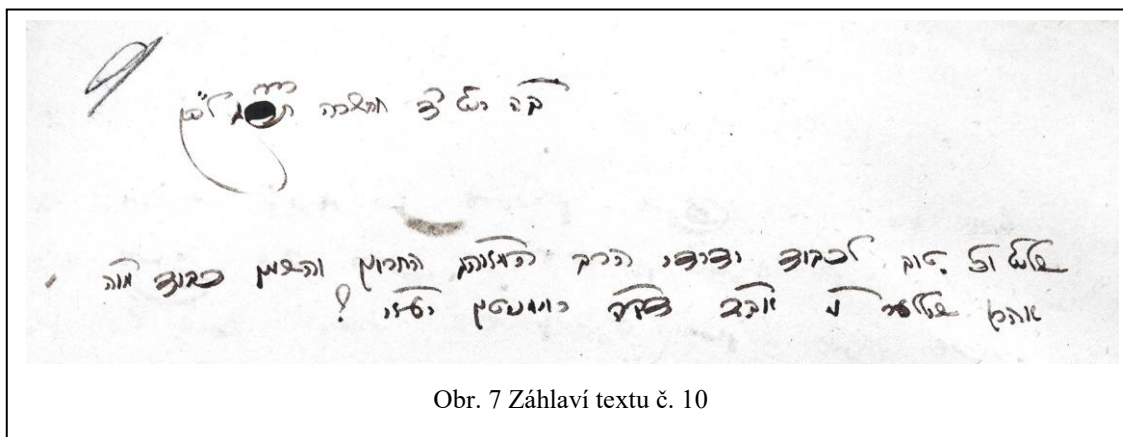
¹⁰¹ Ve zkoumaném korpusu dopisů mnohdy figuruje hebrejské záhlaví i v případech, kdy uvádí dopis v judendeutsch.

¹⁰² Skolnik – Berenbaum (eds.), „LETTERS AND LETTER WRITERS“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 12, s. 674–675.

zkratky (עש"ק). Někdy bývá datace uvedena nikoliv dnem a měsícem, ale podle oddílu Tóry, který připadal na příslušný týden liturgického roku. V některých případech Pollak uvádí pouze zkratku fráze „s pomocí Hospodina“, zřejmě se záměrem doplnit datum a lokaci až v samotném čistopisu.

Následuje přání „Míru a všeho dobrého“ (*šalom we-ḵol ṭov*, též *šefa' brachot*) adresátu, který je dále hojně titulován. U jmen se objevují tituly věcně informující o postavení adresáta: předseda rabínského soudu (*av bejt din*), vedoucí ješivy (*r'eš metivta*), vrchní zemský rabín (*rav ha-medina*), ale i oslovení čistě zdvořilostní (*kašin, nadv, aluf, ga'on*). Většinou však nechybí za všemi užitými jmény v dopise výraz „nechť jeho světlo svítí“ ve formě zkratky נ"י (*nero ja'ir*), tedy formulaické přání dlouhého života, typicky uváděné za jménem žijícího člověka.

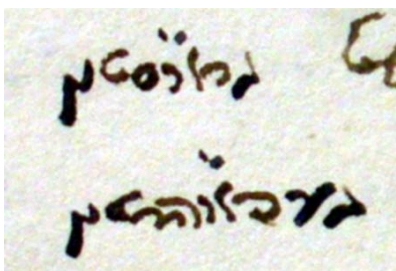
V některých případech pak ještě tyto úvodní odstavce zmiňují název sídla adresáta, uvedený spojením „ve svaté obci“, ve formě zkratk בק"ק (*be-ḵehila ḵdoša*), a zakončený formulí „nechť ji Bůh střeží“ ve formě zkratky ע"ה (*jagen 'aleha Elohim*). Zápis místních názvů v hebrejském písmu je často variabilní. Specifikem pak jsou obce, jejichž název je v originálním textu vyjádřen zkratkou: פ"ב (,P. B., Pressburg = Bratislava) a נ"ש (,N. Š., Nikolsburg = Mikulov).

Obr. 7 Záhloví textu č. 10

Text samotný obvykle začíná odkazem k chronologicky poslednímu dopisu, který pisatel od adresáta obdržel. Samotný dopis je často v jediném bloku textu, bez odstavců. Jednotlivé věty bývají buď rozlišitelné pouze z kontextu nebo jsou mezi nimi cezury ve formě jednoduché čárky či tečky. Z jasně patrných interpunkčních znamének se pak někdy objevuje vykřičník, zejména za oslovením. Jedná se o znaky, které jsou do hebrejštiny přenesené z latinky. Podobnou výpůjčkou je občasné využití apostrofu v dopisech v judendeutsch.¹⁰³

¹⁰³ Například viz *Sbírka dopisů*, text č. 30. Viz obr. 8.

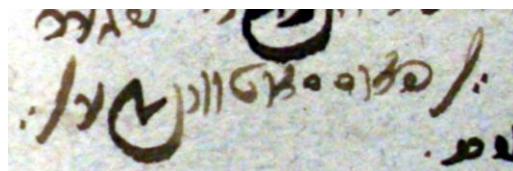

Obr. 8 Přehĺaska nad písmenem alef ve slovech „grösten“ a „gefährten“

Některé texty obsahují doplňující informace či glosy v judendeutsch (u slov bez existujícího hebrejského ekvivalentu), v takových případech je použit specifický typ závorek.¹⁰⁴

Dopisy také většinou končí podpisem, často uvozeným uctívou

sebesnižující zkratkou slova „nepatrný“ (*ha-kaṭan*) a případně je uvedeno i město, ze kterého autor dopisu píše či z něj odvozuje svůj původ. Popřípadě bývá datum někdy umístěno k podpisu místo do záhlaví.

Obr. 9 Glosa v judendeutsch ve znění „passatwinde“.

3.5 Členění souboru

Joachim Pollak zřejmě již pracoval s korpusem jako uzavřeným celkem, byť není jisté, zda svázání sbírky sám inicioval, nebo k němu došlo až po jeho smrti. Soubor dopisů do archivu vstoupil spolu s dalším písemným materiálem z Třebíče v polovině 20. století, a to v přibližně stejné podobě, ve které se nacházel v době tohoto výzkumu, neboť od jejího zařazení do archivu neprošel žádným restaurátorským zásahem.¹⁰⁵ I ze vzhladu vazby je zřejmé, že sbírka textů byla opatřena vazbou ještě v době fungování židovské obce v Třebíči. O tom, že zkoumaný korpus dopisů není jen náhodně shromážděným materiálem, ale vědomě vedenou sbírkou svědčí její vnitřní systemizující prvky: řazení dopisů, původní číslování stránek a označení předělů mezi texty i vpisky, doplňující chybějící jména adresátů či další informace.

Dopisy v souboru jsou děleny do dvou skupin. Folia 1 až 148 obsahují texty napsané Pollakem, folia 148bis až 274 pak originály dopisů Pollakovi adresovaných. Tomuto dělení se vymykají pouze dvě folia (140 a 161). Nejméně problémů katalogizaci klade sekce dopisů adresovaných Pollakovi. Jelikož se jedná o originály, žádné folio neobsahuje více než jeden autonomní text, což řazení výrazně zjednodušuje. Zprávy jsou seskupeny podle pisatelů, což je až na drobné výjimky dodrženo.

Chronologické řazení aplikováno není. V sekci přijatých dopisů není zohledněno prakticky vůbec, v části opisů se však vyskytují určité skupiny, které datum vzniku sjednocuje. Jedná se o čtyři série za sebou jdoucích listů, jejichž všechny datované texty obsahují stejný letopočet. Tyto série zahrnují 4 až 12 folií. Opisy zhotovené Pollakem podle

¹⁰⁴ Například viz *Sbírka dopisů*, text č. 56. Viz obr 9.

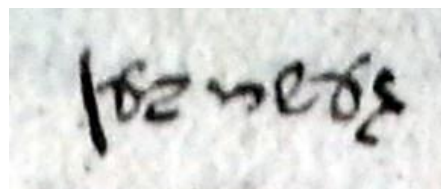
¹⁰⁵ Osobní sdělení Lucie B. Petrusové, odborné pracovnice archivu Židovského muzea v Praze.

adresátů seskupovány nejsou, neboť to charakter zápisů neumožňuje: na jednom foliu se objevuje více zpráv určených různým osobám.

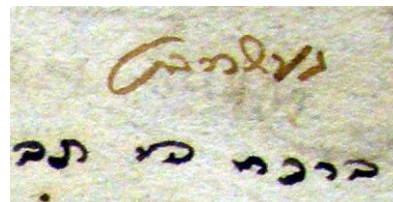
Sbírka obsahuje číslování stránek s dvěma poznámkami. Je pravděpodobné, že se jedná o Pollakův rukopis, avšak identifikaci znesnadňuje malý rozsah těchto vpisů, stejně jako jejich technické provedení (oproti textům sbírky jsou psány tužkou). První folio obsahuje vpisku tužkou v judendeutsch, která snad měla uvádět rozsah.¹⁰⁶ Mnohem důležitější je druhá poznámka, jež je další přímou podporou pro naši hypotézu, že již sám Pollak se souborem pracoval jako s jednotným celkem. Text na foliu 26 totiž obsahuje poznámku v hebrejštině, která uvádí, že dotýčný text je „pokračováním dopisu z folia 39“. Pisatel glosy – podle naší domněnky přímo Pollak – tak používá meziodkaz, odvolávající se na foliaci, která, jak jsme vysvětlili, prochází celým souborem.

O tom, že dopisy byly udržovány ve formě jednoho souboru již před katalogizací dále svědčí v nich obsažené vpisky inkoustovým perem. Nejhojnějším prvkem je zpětné označení předělů mezi jednotlivými texty, kterých se někdy vyskytuje až pět na jednom foliu. Tato rozhraní jsou značena slovem „geschrieben“ (napsáno) v judendeutsch či odvozenými zkratkami „geschrieb“, „gesch“ a „ge“. Toto značení se vyskytuje hojně v celé první části souboru (fol. 1–148), která obsahuje texty psané Pollakem. Zbytek korpusu, který obsahuje originály přichozích dopisů, je prostě těchto značek a texty jsou přirozeně děleny fyzicky: většina dopisů je rozsahu jediného folia. Ze třinácti textů s rozsahem o dvou foliích je pouze v jediném případě užit obdobný systém.¹⁰⁷

Do jisté míry jako dělicí prvek slouží i oslovení adresáta nebo záhlaví dopisu. Záhlaví není vždy v opisech a pracovních verzích vyvedeno celé, ale v některých případech pisatel přesto uvádí výše zmíněnou zkratku ב"ה („s pomocí Božího jména“), která, jak jsme vysvětlili, v záhlavích často stává na prvním místě. Použitím této uvozovací formule bez

Obr. 10 Slovo „geschrieben“

Obr. 11 Později doplněná zkratka slova „geschrieben“

Obr. 12 Zkratka slova „geschrieben“

Obr. 13 Zkratka slova „geschrieben“

¹⁰⁶ Vpisek ve znění „2(?) von 1 bis 169“ však naznačuje rozsah jen části korpusu, původní číslování folií totiž končí číslem 274. V bezprostřední blízkosti folia 16 9 však není žádný zřejmý předěl.

¹⁰⁷ Konec každé stránky, po které následuje pokračování dopisu, je označen vlnovkou. *Sbírka dopisů*, text č. 357.

záhlaví samotného tedy naznačuje místo pro plánované záhlaví a tím i začátek dalšího samostatného textu.

Za pokus o nastavení jiného systému by bylo možné považovat použití křížku (znak #) na foliích 65 až 73.¹⁰⁸ Jeho význam v této sérii listů však není zřejmý. Objevuje se v horní části jednotlivých stran bez ohledu na to, jestli pod ním začíná nový text nebo pokračuje z předchozí strany. Zároveň je i v těchto případech znak prokombinován s výše zmíněnou poznámkou „geschrieben“.

Korpus obsahuje i další vpisky v judendeutsch, často vyvedené inkoustem odlišného odstínu a někdy i písmem zřetelně se lišícím od duktu, použitého v textu samotném, i když zřetelně z Pollakovy ruky, což může poukazovat na zpětnou redakci a uspořádávání sbírky prostřednictvím náběhu k referenčnímu systému. V sedmi případech je tímto způsobem připsáno jméno adresáta či pisatele. Těmito zásahy mimo jiné došlo k odlišení textů, které Pollakovi sloužily jako kopie vlastních odeslaných dopisů, a opisů dopisů od jiných autorů. Korpus textů obsahuje i vpisky tématické, jako je například u textu č. 159, určeného obyvatelům třebíčské obce. Vpisek u závěrečné části dopise je ve znění „bemittelten Man“ (zámožní lidé).

Text č. 64 je uveden slovy „Dieser brief ist schön geschrieben“ (tento dopis je napsán pěkně) a obsahuje v záhlaví i zápatí na místech určených pro jména jen prázdnou linku. Tato glosa tedy indikuje, že příslušný dopis byl vyjmut z původního kontextu a do sbírky se nejspíše dostal jako čistě vzorový – zcela v souladu s funkcemi epistolárních sbírek, jak jsme je popsali výše. Obdobná situace je u textu č. 55, jedná se o opis dopisu, jehož autor není Pollak. Podle poznámky jde o novoroční přání.

3.6 Účel sbírky

Na základě výše uvedeného se domníváme, že sbírka dopisů Joachima Pollaka byla sbírkou vzorových textů pro soukromé či rodinné účely. Soubor vykazuje známky vnitřního členění, zpětné systematizace, obsahuje pozdější vysvětlující a upřesňující vpisky a proto se domníváme, že její pisatel inicioval i její svázání do knižní vazby. Na základě analýzy sbírky je zřejmé, že se nejedná o soubor veškeré korespondence Pollaka za určité časové období, nýbrž úzký výběr.¹⁰⁹ Sekce opisů odeslaných dopisů a originálů přijatých se časově téměř neprotíná, účelem souboru tedy nebylo mapovat obě strany korespondenčního dialogu.

¹⁰⁸ Častěji je křížek v korpusu používán jako odkaz na později doplněnou část textu. Nezdá se však, že by korektury v textech byly dělány zpětně, spíše se jedná o součást tvůrčího procesu.

¹⁰⁹ Dopisy ve sbírce samotné obsahují odkazy na dopisy nezařazené. Zároveň na základě dalších Pollakových aktivit předpokládáme podstatné množství korespondenčních linií, které ve sbírce nejsou. V neposlední řadě další linie Pollakovy korespondence je zařazena v jiných archivních složkách. O dalších liniích Pollakovy korespondence se zmiňujeme v kapitole 4.

Těžiště významu sbírky nejspíš leželo ve stavbě samotných zařazených textů, v jejich formulacích a kompozici. Krom textů psaných Pollakem se totiž objevují v souboru i opisy dekontextualizovaných dopisů a dalších textů, označených za vzorové. Z tohoto pohledu nevyčnívají ze sbírky ani texty nedopisního charakteru, které se dostaly do výběru zřejmě také pro svou estetickou hodnotu, případně jako inspirace budoucí tvorbě. Sbíрка však mohla mít do určité míry i funkci reprezentativní: dokládala by jednotlivé korespondenční vztahy a rabínovy pravomoci.

4 Pramen jako zdroj informací o roli rabína

Sbírka dopisů, která je výchozím pramenem této práce, je pouze výsečí z korespondence, kterou třebíčský rabín vedl. I přesto však do určité míry dokresluje některé aspekty Pollakových kompetencí, činností a zájmů. Každý dopis zařazený v korpusu indikuje možný korespondenční vztah, který se ve své úplnosti do sbírky nedostal. Kompletní podchycení aktivit a povinností třebíčského rabína by bylo možné na základě zevrubného studia dalších archivních materiálů, což však není předmětem této práce a proto jsou uvedeny jen některé vybrané, se kterými jsme alespoň částečně pracovali.

4.1 Proměna pojetí rabinátu v moderní době

Obecním rabínem rozumíme osobu vzdělanou v židovské teologii a náboženském právu, duchovního a morálního vůdce komunity, jehož autorita je ustanovena na základě rabínské autorizace, udělené jiným autoritativním rabínem.¹¹⁰ Titul obecního rabína zněl *av bejt din* (předseda rabínského soudu) a k jeho hlavním kompetencím příslušel dohled nad provozem obce a synagogy, jakožto i dodržováním náboženského práva, které se týkalo četných aspektů života komunity.¹¹¹ Obecní rabín rozhodoval v otázkách košer stravování, rituální čistoty, manželského práva i pohřebního ritu. Pod rabínský soud však zároveň spadalo právo trestní a majetkové. Rabínský soud byl ve středověku důležitým prvkem samosprávy židovských obcí, které se na soudy nežidovské obracely jen minimálně. Tresty byly převážně finanční, největší hrozbu pak představovala exkomunikace. V neposlední řadě se k úlohám obecního rabína ještě často řadila funkce vedoucího ješivy, avšak tyto rabínské učiliště se nenacházely v každé obci.¹¹²

Obecní rabín byl volen nezávislou komisí a následně přijat světským vedením obce, která mu zajišťovala plat. Další příjem měl obecní rabín z vykonávání své praxe a z darů, avšak mohl se věnovat i vlastnímu podnikání. Rabínský post však často obsazovali příslušníci bohatých a vlivných rodin. Jelikož obecní rabín byl vlastně zaměstnancem obce, v některých případech vznikalo ve vedení komunit napětí mezi jím a světským vedením. To se prohlubovalo se vzestupem střední třídy v raně moderní době.

¹¹⁰ Náboženský učenec, jehož tradice v judaismu sahá až do 2. století n. l., získává své místo jako vůdce židovské obce ve středověku. Podoba této funkce se ustaluje v 16. století. Teller, Adam, „Rabbinate: The Rabbinate before 1800“, *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Dostupné z: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rabbinate/The_Rabbinate_before_1800. Poslední přístup 23. 6. 2017.

¹¹¹ Skolnik – Berenbaum (eds.), „AV BET DIN“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 12, s. 716–717.

¹¹² Skolnik – Berenbaum (eds.), „BET DIN AND JUDGES“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 3, s. 515–516.

Model vedení obce se v moderní době dále transformuje. Stát omezuje pravomoc obecních rabínů a rabínských soudů, ty jsou postupně plně podřízeny státní jurisdikci, ztrácí tedy své donucovací prostředky a stávají se pouze doporučujícími orgány. Zákonodárství dále narušuje autonomii židovských komunit, vyvíjí tlak na sjednocení židovského obyvatelstva na úrovni jazyka a vzdělání a tím oslabuje autoritu tradičních struktur židovské obce. Alternativní řešení pak předkládá haskala, reformní hnutí, ale i chasidismus.

Jako další výrazný předěl v pojetí rabinátu na Moravě uvádí Daniel Baránek počátek 19. století. Kdy podle něj na základě zpochybení tradičních autorit došlo k jejich vnitřní redefinici. Po roce 1848, kdy Židé postupně nabývají plná občanská práva, se dokonce v některých městech komunita bez obecního rabína obešla. Rabíni, kteří chtěli svou autoritu udržet si často osvojovali kněžské funkce, které dosud nebyly jejich výsadní kompetencí. Mnoho rabínů si osvojuje vedení liturgie a kázání (dříve provozované kantory) a také do něj zapojuje vernakulární jazyk. Svůj profil teologických učenců dále rozšiřují o světské vzdělání, publicistickou a vědeckou činnost.¹¹³

4.2 Role rabína Joachima Pollaka

Texty obsažené v korpusu dopisů ilustrují pozici Joachima Pollaka v síti sociálních a profesních vztahů své doby. Jako obecní rabín je součástí několika úrovňové komunikace vedené skrze dopisy, prohlášení i články. V prvním plánu je vůdcem své komunity, kterou informuje a formuje, ale i zastupuje navenek. Ze své pozice je dále součástí sítě moravských obecních rabínů. Ty spojuje stejný formální a legislativní rámec, ve kterém působí a tak i čelí obdobným problémům. Jejich společnou vyšší instancí je pak moravský zemský rabín, který vydává obecní stanovy, uděluje rabínské ordinace a schvaluje volbu obecních rabínů. Pollak je v kontaktu i s židovskými obcemi mimo Moravu i za hranicemi Habsburské monarchie. Tyto komunity již nepodléhají stejné autoritě (moravský zemský rabín, habsburská vláda) a nesdílí nejbližší geografický prostor, což nastavuje odlišnou úroveň komunikace a témat. Joachim Pollak dále působí jako vedoucí ješivy a učitel. Moderuje přísun informací nastupující generaci rabínských učenců, klasifikuje stupeň jejich vzdělání a zprostředkovává jim doporučení pro další studium. Pollak se však věnuje i vlastnímu studiu a publikační činnosti v tradičním rámci i ve sféře učenců ovlivněných haskalou. Na základě toho je skrze periodika, do kterých přispívá, i vlastní korespondenci v kontaktu se vzdělanci, z nichž ne

¹¹³ Baránek, Daniel, „Institute rabinátu v emancipačních židovských komunitách na Moravě a ve Slezsku v letech 1860–1918“ in: *Český časopis historický*, vol. 113 (Praha: Historický ústav AV ČR, 2015), č. 3, s. 783–791; Změnu paradigmatu v pojetí rabinátu dále pojednává v celoevropském kontextu encyklopedie YIVO. Viz Gertner, Haim „Rabbinate: The Rabbinate after 1800“, *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Dostupné z: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rabbinate/The_Rabbinate_after_1800. Poslední přístup 27. 6. 2017.

všichni působí ve funkci obecního rabína. V neposlední řadě je pak Pollak soukromou osobou, která si dopisuje se svou rodinou, přáteli, bývalými spolužáky a učiteli.

4.3 *Vůdce komunity*

Zkoumaný pramen dokresluje obraz obecního rabína jako centrální osoby komunity, jehož vliv sahá na četné aspekty života komunity i jednotlivce. Korpus obsahuje několik prohlášení, určených obyvatelům Třebíče. Příkladem těchto zpráv je text věnující se konceptu *bikur cholim*.¹¹⁴ Význam obecního rabína pro životní cyklus jedince dokresluje v souboru zařazené povolení sňatku.¹¹⁵ Zápisy Joachima Pollaka lze nalézt i v knize sedadel nové synagogy.¹¹⁶ Korpus dopisů pak dále obsahuje dva návrhy nápisů na hrob a jednu eulogii.¹¹⁷

Dalším rysem Pollakova působení v Třebíči, který je v korpusu dopisů výrazně zastoupen, je jeho vedení chudinského fondu.¹¹⁸ Na základě některých dopisů lze doložit snahu Pollaka zlepšit životní podmínky sociálně slabých trebičské židovské obce.¹¹⁹ Jelikož se mnohdy jednalo o nezaopatřené ženy, je možné, že tato činnost souvisí i s ženským spolkem, který Joachim Pollak založil pro židovské obyvatelky Třebíče.

Soubor dopisů obsahuje čtyři textů bez adresáta, které pojednávají o ženách.¹²⁰ Jedná se o profily dam v sociální tísní. Zmíněny jsou jejich vazby na „dobré rodiny“, náboženský zápal a potom příčiny jejich nouze. Jde například o vdovu nebo o domácnost ohroženou odvodem syna do armády.¹²¹ V těchto případech není jisté komu je text určen, byť výběr je poněkud zúžen jazykem zápisu, kterým je hebrejšтина a nikoliv judendeutsch, běžný komunikační jazyk moravských Židů. Není jasné jestli neadresované texty v Pollakově sbírce

¹¹⁴ Navštěvování nemocných neboli *bikur cholim* je vnímané jako ctnost a náboženská povinnost, kterou vykonávali jednotlivci, speciální spolky a *chevra kadiša* (spolek zabývající se dobročinností a pohřby). Součástí návštěvy mělo být vyjádření podpory a sympatií k nemocnému a modlitba. Skolnik – Berenbaum (eds.), „SICK, VISITING THE“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 18, s. 543; Sládek, Pavel, „Bikur cholim“ in: *Malá encyklopedie rabínského judaismu* (Praha: Libri, 2008), s. 49.

¹¹⁵ *Sbírka dopisů*, text č. 2; Snoubenci měli podstoupit zkoušku z židovského katechismu *Bnej šion*, vedenou rabínem, učitelem nebo úředníkem obce. Viz Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 77–82; O tom, že v Třebíči byl katechismus využíván svědčí i některé položky archivu. Viz „Protokoly zkoušek B'ne Zion“, 1833–1849, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 51478; „Pozvání od okr. Úřadu ve věci vysvětlení B'ne Zion“, 1857, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. č. 38980.

¹¹⁶ „Kniha sedadel“, Státní okresní archiv Třebíč, fond: Židovská náboženská obec Třebíč.

¹¹⁷ *Sbírka dopisů*, text č. 15, 90 a 218.

¹¹⁸ Správa chudinského fondu je zmíněna i v Pollakově smlouvě. Viz: „Smlouva o přijetí rb Ch. J. Pollaka“, 1828, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 39000; Brocke – Carlebach – Wilke, „POLLAK, Joachim“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 717–718.

¹¹⁹ Pollak je ve spojení s chudinským fondem autorem i četných dopisů úřadům, soukromým osobám či například advokátovi. Avšak jedná se o odlišný typ dopisů než obsahuje rabínova sbírka. Viz „Chudinský fond, nadační správa, rabín jako otec chudých“, 1830–1874, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 51936.

¹²⁰ Výjimkou, nezapočítanou do výše uvedené čtveřice, je dopis č. 43, který je adresován Tzipoře Straussové, ta je však titulována jako *freundin* (kamarádka) a text je spíše soukromé povahy.

¹²¹ *Sbírka dopisů*, text č. 27, 192, 248 a 309.

byly později zasílány na konkrétní místa či sloužil y jiným způsobem: jako vyhláška, proslov nebo třeba jakési osvědčení, kterým se sociálně slabá osoba mohla prokazovat. Avšak alespoň část dalších textů tohoto druhu je v korpusu přímo adresovaná obecním rabínům dalších obcí (či rabínům zemským), kteří mohli zprávu dál zprostředkovávat v jejich komunitě. Mezi dopisy pro obecní rabíny se objevují zprávy o vdovách, zadlužených ženách, ale i o nevěstách s nedostatečným věnem.¹²² V textech tohoto typu nebývá vyjádřen žádný konkrétní apel na finanční podporu. Byť u těch, které byly adresované dalším obecním rabínům se můžeme setkat s úvodní formulací:

„Po přání pokoje předkládám jeho důstojné vážené a vznešené učenosti, nechť její světlo svítí, jednu malou otázku v záležitosti důležité *micvy*.“¹²³

Onu „malou otázku“ autor textu otevřeně neformuluje. Avšak pravděpodobným smyslem těchto dopisů bylo přimět adresáta k zaslání finanční podpory ať už z vlastních zdrojů či prostřednictvím sbírky. Nejspíš se jedná o typ dopisů, označované jako „pauper letters“ (dopisy věnované chudým), které se objevují již ve středověkých židovských dopisech z káhirské *genizy*, ale i v epistolární kultuře Anglie na přelomu 18. a 19. století.¹²⁴

Komplexní obraz vlivu Joachima Pollaka na sociálně-ekonomický život obce dává dopis, pojednávající o jednom z rabínových studentů.¹²⁵ Dotyčnému Pollak domluví sňatek s dcerou z uznávané místní rodiny, která však přislíbila jen malé věno. Pollak píše, že ač by jeho student mohl nalézt nevěstu zaopatřenější, se zmíněnou rodinou vychází dobře. Tuto situaci popisuje obecnímu rabínovi v Úsově, aniž by tuto obec měl být jediný ze zúčastněných explicitně uvedenou osobní vazbu.¹²⁶ Lze si tedy klást otázku do jaké míry obecní rabín pouze napomáhá svým svěřencům a nebo zda-li se nejedná o jeho vlastní politiku. Sám připouští, že dotyčný student by si mohl najít i jinou manželku, čemuž se však snaží zabránit. Mohl tedy mít Pollak i zájem na tom aby se dotyčný student usadil v Třebíči a nepokračoval ve studiu a hledání životní družky v jiném městě?

¹²² *Sbírka dopisů*, text č. 153, 246 a 324.

¹²³ *Micva* je označení božího příkazu, jehož plnění je ctnost. Pollak zde patrně naráží na dobročinnost, která je jednou z důležitých *micvot*; *Sbírka dopisů*, text č. 246.

¹²⁴ Cohen, Mark R., *The Voice of the Poor in the Middle Ages: An Anthology of Documents from the Cairo Geniza* (Princeton: Princeton University Press, 2005), s. 8–12.

¹²⁵ *Sbírka dopisů*, text č. 246.

¹²⁶ Oproti tomu například v dopise č. 324, určenému obecnímu rabínovi Velkého Meziříčí, je vylíčen případ zadlužené ženy, která v uvedené obci má příbuzné.

Transparentnější příklad Pollakova působení jako „prodloužené ruky občanů“ lze číst v dopise adresovaném obecnímu rabínovi v Amsterdamu.¹²⁷ V něm zastupuje starého muže po mrtvici, jehož syn z Třebíče odcestoval do New Orleans. Třebíčský rodák posílal svému otci z Ameriky dopisy i peníze ze svého výdělků přes prostředníka v Amsterdamu, pana Goodmana. Pollak píše v poněkud delikátní situaci, neboť dotyčný nizozemský prostředník je v podezření, že poslední částku zaslanou z Ameriky zpronevěřil.

Joachim Pollak však jako obecní rabín nezastupoval ve svých dopisech jen jednotlivé občany, ale i komunitu jako celek. Příkladem takové akce je dopis zástupcům židovské komunity ve Vídni, které Pollak žádá o podporu své obce, kterou zachvátil ničivý požár.¹²⁸

4.4 *Sít' obecních rabínů*

Jak bylo zmíněno, Joachim Pollak byl součástí mocenské i korespondenční sítě obecních moravských rabínů, podřízené zemskému rabinátu. Se svými kolegy ve vedení židovských obcí na Moravě skrze dopisy konzultuje například záležitosti sňatků, familiantského zákona, vybírání daní a financování. Příkladem ryze praktického sdělení je Pollakův dopis, adresovaný Aronu Schüllerovi (?–1846), obecnímu rabínovi v Jemnici.¹²⁹ V textu trebičský rabín upozorňuje na židovského řezníka, sídlícího ve vsi nedaleko Jemnice, který řádně nedodržuje zákony rituální porážky a dokonce s masem obchoduje i na *šabat*, kdy je zakázáno věnovat se pracovním a výdělečným činnostem. Na základě současného stavu výzkumu nelze určit jaké faktické sociální vazby panovaly mezi jednotlivými rabíny a do jaké míry tedy výše zmíněná zpráva mohla být direktivní. Chtěl se Pollak informovat o skutečném stavu věci nebo svého kolegu vyzvat k bojkotu či k jinému způsobu zakročení proti hříšnému řezníkovi?

Další rovinou komunikace obecních rabínů bylo vzájemné vydávání rabínských aprobací k vydávaným knihám. Mezi authority, jejichž dobrozdání se dostalo do samotných výtisků, náležel i Joachim Pollak.¹³⁰ O čemž vypovídá i jeho korespondence.¹³¹

¹²⁷ *Sbírka dopisů*, text č. 174.

¹²⁸ *Sbírka dopisů*, text č. 8. Viz překlad dopisu v příloze 1.

¹²⁹ *Sbírka dopisů*, text č. 10.

¹³⁰ Pollakova rabínská aprobace se vyskytuje v následujících dílech: ha-Levi, Jehuda, *Kuzari* (Praha, 1838). Dostupné z: [https://hdl.handle.net/2027/uc1.\\$b649564](https://hdl.handle.net/2027/uc1.$b649564); Stern, Mendel, *Tif'eret ha-tišbi* (Viedeň: Schmidt, 1839). Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=iXY0AQAAIAAJ>; Fischer, Gottlieb, *Delatim we-beriaḥ* (Viedeň: della Torre, 1855). Dostupné z: <http://hebrewbooks.org/160>; Pappenheim, Salomon, *Agadat arba 'kosot* (Viedeň: Schloßberg, 1863). Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=ibo8AAAAYAAJ>; Hirschler, Benjamin, *Tif'eret šabat* (Viedeň: Weisz, 1868). Dostupné z: <http://hebrewbooks.org/39646>; Neusatz, Elieser Lipmann, *Sefer bešir Eliese'zer* (Bratislava: Erben, 1869). Dostupné z: <http://hebrewbooks.org/6713>. Poslední přístup 25. 7. 2017.

¹³¹ Viz Pollakova aprobace ke knize *Kuzari*, o které je pojednáno v podkapitole 4.6 a jejíž překlad je umístěn v příloze 2.

O tom, že obecní rabíni na Moravě byli provázáni vztahy daleko nad rámec nutného rozšiřování provozních informací svědčí například nástupnické spory v jednotlivých místních rabinátech. Poslední slovo v ustanovení nového obecního rabína měl mít zemský rabín, což bylo důležitým nástrojem na ovlivňování celkového směřování moravského židovstva. Právě proto, jak popisuje Michael L. Miller, nástupnické spory indikovaly skutečné rozložení sil ve společnosti.¹³² Joachim Pollak se také jednou neúspěšně pokoušel ovlivnit rozhodnutí zemského rabína ve prospěch „svého“ uchazeče o post slavkovského rabína.¹³³ Za Mosese Feilboga spolu s Pollakem loboval i Mosesův otec Josef Feilbogen, zatímco slavkovská obec preferovala kandidáta Hermanna Hirsche Duschaka.¹³⁴ Sbírka dopisů korespondenci Pollaka se zemským rabinátem několika texty dokládá, avšak hlavní linie komunikace se spíše nachází v jiných archivních složkách.¹³⁵

4.5 Kazatelská činnost

Joachim Pollak se jako obecní rabín kazatelské činnosti, tradičně svěřované spíše profesionálním kazatelům, prakticky i teoreticky věnoval. Kázal v němčině, čili v komunikačním jazyce třebíčských Židů, a homiletiku vyučoval na své ješivě.¹³⁶ Dochovalo se jedno Pollakovo kázání v němčině z roku 1839 na svátek Jom kipur.¹³⁷ Zájem třebíčského rabína o kazatelskou činnost dokazuje i jeho studium spisu *‘Aqedat Jišhaq Jicchaka Aramy*, ke kterému Pollak sepsal svůj komentář *Meqor haġim*. Aramův spis, „klasické dílo židovské

¹³² Charismatický zemský rabín Mordechai Bennet například zcela zablokoval nástup na post jevíčského rabína pro Löwa Schwaba (viz poznámka 14), avšak jeho rozhodnutí bylo respektováno všemi zúčastněnými stranami. Zatímco Bennetův nástupce Nehemias Trebitsch skrze regulaci nastupujících obecních rabínů nebyl svůj mandát sto udržet a proto podle Millera „tato privilegia (jmenování a schvalování obecních rabínů a náboženských učitelů) postupně přecházela – ne-li de iure, tak de facto – na jednotlivé moravské židovské obce.“ Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 89–91, 107.

¹³³ Obyvatelé Slavkova si zvolili „drtivou většinou hlasů“ Hermanna Hirsche Duschaka. Volbu však napadl jeho protikandidát Moses Feilboga, s odvoláním výnos, který povinoval obecní rabíny vlastnit atestaci z filozofie a pedagogiky, kterou Feilbogen na rozdíl od Duschaka oplýval. Součástí zmíněného nařízení však byla i desetiletá lhůta na doplnění tohoto vzdělání, která platila až do roku 1852 a činila tak Feilbogenovu argumentaci nedostatečnou. Spor rozhodl zemský rabín, který Duschaka uznal rabínem po třetím přezkoušení.

¹³⁴ Korpus dopisů dokládá, že Pollak byl v kontaktu se všemi zmíněnými účastníky sporu. Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 184–186.

¹³⁵ „Personální spisy zaměstnanců, zvl. rabína a záležitosti rabinátu“, 1840–1937, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 51458; „Přípisy zemského rabína, úřadů, obecní rady a rabínů“, 1857–1880, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 38979; „Styk se zem. rabinátem“, 1849–1896, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 38982.

¹³⁶ Brocke Brocke – Carlebach - Wilke, „POLLAK, Joachim“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 717–718.

¹³⁷ „Řeč rabína Jáchyma Pollaka v předvečer svátku smíření“, 1839, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 51936.

homiletiky“, byl pojat jako komentář k Tóře ve formě série kázání. Ty byla podle Louise Ginzberga didaktická ve sféře rituální i filozofické, naučné a moralizující.¹³⁸

Korpus dopisů obsahuje text určený Abrahamu Alexandru Wolffovi (1801–1891), dánskému vrchnímu rabínovi, který publikoval svá kázání.¹³⁹ Pollak část těchto homiletik četl a v dopise za ně Wolffovi vyjadřuje uznání slovy:

„V nich (v kázáních, které měl Pollak možnost číst) jsem spatřil a rozeznal čistotu a přímost srdce (jejich pisatele). Shodují se s nimi.“¹⁴⁰

Pollak byl dále v kontaktu s vrchním rabínem amsterdamským rabínem Samuelem Berensteinem (1767–1838), za jehož úřadu byl přehodnocován koncept čistě hebrejské bohoslužby.¹⁴¹ Dalším kazatelem v korpusu dopisů je Elias Bondi (1777–1860).¹⁴²

¹³⁸ Singer, Isidore – Alder, Cyrus (eds.), „ARAMA, ISAAC BEN MOSES“ in: *The Jewish Encyclopedia*, sv. 2, s. 457. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/1705-arama-isaac-ben-moses>. Poslední přístup 24. 6. 2017.

¹³⁹ Abraham Alexander Wolff přes šedesát let vedl židovskou komunitu v Kopenhagenu, kde v rámci svého působení „úspěšně usmířil tradiční a liberální skupiny“ a spojil „ducha tradice s moderními postoji“. Iniciovat stavbu nové synagogy v Kopenhagenu a spolu s jejím dokončením v roce 1833 publikoval její nové bohoslužebné schéma. Tradiční liturgii revidoval, zkrátil a doplnil o kázání v dánštině i sbor. Tyto inovace, kterými sjednotil roztržštěnou komunitu, později obhájil ve spisu *‘Ateret šalom we-‘emet* (Lipsko, 1857). Dále publikoval 300 svých homiletických textů v dánštině a do stejného jazyk přeložil modlitební knihy a v závěru svého života i pět knih Mojžišových. K jeho bibliografii se řadí i dánská učebnice biblické historie pro školy i domácí užití z roku 1867. Wolff byl stoupencem myšlenek Zachariase Frankela, zakladatele konzervativního judaismu (proudu, který se vymezoval vůči reformnímu hnutí i vznikající ortodoxii). Skolnik – Berenbaum (eds.), „WOLFF, ABRAHAM ALEXANDER“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 21, s. 142–143; Meyer, Michael A., *Response to Modernity: A History of the Reform Movement in Judaism* (Detroit: Wayne State University Press: 1995), s. 145. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=M12toEj15PEC&lpg=PA143&ots=z9aIYxJVZM&dq=ABRAHAM%20ALEXANDER%20wolff%20copenhagen&hl=cs&pg=PA145#v=onepage&q=ABRAHAM%20ALEXANDER%20wolff%20copenhagen&f=false>. Poslední přístup 16. 4. 2017.

¹⁴⁰ *Sbírka dopisů*, text č. 257.

¹⁴¹ S tvrzením Petera Wiernika a Isidora Singera (autory hesla v *The Jewish Encyclopedia*), že Berenstein byl prvním rabínem Nizozemí, který kázal v holandštině, současné zdroje polemizují. Tehilah Van Luitová uvádí, že Berenstein kázal v judendeutsch, která byla vernakulárním jazykem holandského židovstva ještě v polovině 19. století. Podle Barta T. Walleta byla holandská bohoslužba v zavedena až po rabínově smrti, v roce 1867. Přesto byl Berenstein přítomen postupnému zavádění holandského jazyka do vzdělávacích institucí. Ohradil se proti provozu experimentální školy, ve které byli studenti motivováni překládat Bibli do holandštiny, neboť podle jeho názoru „čas ještě neuzrál“. Avšak podpořil svou účastí úspěšnou výroční soutěž o nejlepší kázání v holandském jazyce, ve které byl oceněn stříbrnou medailí za svou činnost v projektu překladu Bible a modliteb do holandštiny. Singer, Isidore – Alder, Cyrus (eds.), „BERENSTEIN, SAMUEL BEN BERISH“ in: *The Jewish Encyclopedia*, sv. 3, s. 57–58. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/3053-berenstein-samuel-ben-berish>. Poslední přístup 16. 4. 2017; Van Luit, Tehilah, *Mediene Remnants: Yiddish Sources in the Netherlands Outside of Amsterdam* (Leiden: Brill, 2009), s. xxi. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=My_mllNwTuoC&lpg=PR21&ots=Bn_T4kF5M-&dq=Samuel%20Berenstein%2C%20Amsterdam&hl=cs&pg=PR21#v=onepage&q=Samuel%20Berenstein.%20Amsterdam&f=false. Poslední přístup 17. 4. 2017; Wallet, Bart T., „End of the Jargon-Scandal: The Decline and Fall of Yiddish in the Netherlands (1796–1886)“ in: *Jewish History* (New York: Springer, 2006), č. 20, s. 339–340.

¹⁴² Elias Bondi dále publikoval svá kázání, ale i didaktické díla. Sám se i vyučování prakticky věnoval. Brocke – Carlebach - Wilke, „BONDI, Elias“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 200–201.

4.6 Pedagogická činnost

Zkoumaný pramen dokresluje jako další součást Pollakovy agendy vedení trebičské ješivy. Dohled nad vzděláváním v obci je i zmíněn v Pollakově smlouvě.¹⁴³ Korpus dopisů obsahuje texty, které jsou komponovány jako osvědčení o studiu jednotlivých Pollakových studentů.¹⁴⁴ Tyto dokumenty jsou komponovány ze superlativ, které rabín svým žákům přisuzuje za studijní schopnosti i dodržování náboženských povinností.

V textech není uvedeno, jestli mají sloužit jako doporučení k dalšímu studiu či zaměstnání nebo jestli jde o určitý druh absolventského diplomu. Z těchto dokumentů pouze jediný uvádí krom jména studenta i osobu, pro kterou je doporučení vyhotoveno. Avšak nic víc než to z textu není jasné.¹⁴⁵ V ostatních případech se tedy lze domnívat, že osvědčení o studiu bylo univerzálně použitelným dokumentem. Oficiálnímu diplomu se pak nejvíce podobají texty, které potvrzují jednotlivým studentům nabytí titulu *chaver*. I u nich však panuje variabilita v použitých formulacích i rozsahu.

Osoby, kterým jsou osvědčení o studiu určeny, jsou titulovány zkratkou *הב"ח* (*ha-bachur*), popřípadě delší variantou jako například *ahuvi talmidi ha-jakar ha-bachur* (můj milovaný drahý žák, *bachur*)¹⁴⁶. Tuto titulaturu Joachim Pollak používá jak u textů evidentně určených svým žákům, tak u dopisů zřejmě adresovaných přátelům z vlastních studií.¹⁴⁷ Na základě této shody však nelze jednoznačně určit, jestli Pollak krom vydávání osvědčení o studiu udržuje kontakt s vlastními bývalými studenty. Tuto linii komunikace částečně dokládá jen korespondence s Leopoldem Dukesem, který u Pollaka studoval.¹⁴⁸

Podle dalších archiválií se zdá, že Pollak měl podstatný vliv na kurikulum využívané v místních vzdělávacích institucích, fond ŽNO Třebíč mimo jiné obsahuje i jeho kopie osnov, používaných v židovských školách ve Vídni.¹⁴⁹ Zdá se, že Joachim Pollak vnímal didaktickou funkci i jako podstatný rozměr publikační činnosti. V předmluvě komentáře Gideona Brechera ke knize *Kuzari* píše následující:

¹⁴³ „Smlouva o přijetí rb Ch. J. Pollaka“, 1828, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 39000.

¹⁴⁴ *Sbírka dopisů*, text č. 19, 107, 110, 129, 135, 139, 156–157, 190, 251, 277, 307.

¹⁴⁵ Jedná se o doporučení studenta Mordechaie Goldmanna panu Abrahamovi Fleichmanovi. *Sbírka dopisů*, text č. 107.

¹⁴⁶ Viz poznámka 8.

¹⁴⁷ Osobám, které nepatřily mezi Pollakovi žáky, byly zřejmě určené texty, které jsou datovány před rokem 1828, kdy se Pollak stává obecním rabínem a vedoucím trebičské ješivy. *Sbírka dopisů*, text č. 53–54, 44–45, 68, 111.

¹⁴⁸ Korpus obsahuje jeden dopis z roku 1833 a dva nedatované. Zbylé dva z let 1820 a 1824 však dokládají, že Dukes s Pollakem korespondoval dříve, než k němu nastoupil do studia. *Sbírka dopisů*, text č. 62, 117, 215, 240, 441.

¹⁴⁹ „Návrhy vyučování isr. nábož. /rb. Jáchym Pollak/“, 1867, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 51954.

„I já budu mezi těmi, kteří si ji přijdou zakoupit, neb má duše velice touží spatřit důvtipného mudrce naší generace, který usiluje o osvětlení slov našich Prvních mudrců, aby je mohl předložit mladým synům našeho lidu, v těchto dnech.“

Dále Pollak ve svém dobrozdání vyzdvihuje, že Brecher podstatu myšlenek Jehudy ha-Leviho „osvětluje svým čtenářům v prostých výrocích“.¹⁵⁰ Obdobným způsobem Pollak popisuje v předmluvě svůj vlastní komentář *Meqor ha'ajim* ke knize *'Aqedat Jišhaq*, která „přináší také výklad těch nejzajímavějších myšlenek jinak složitě formulovaných výroků myslitele Aristotela.“ Svůj komentář k ní Pollak podle svých slov sepsal „v jednoduchém jazyce, pružným, organizovaným a řádným způsobem, který s pomocí Boží, jak doufám, umožní porozumění všech zajímavostí.“ Pollak čtenáře dále vybízí, že pokud i přesto neporozuměl nějaké části textu, ať ho v této věci dokonce neváhá kontaktovat osobně.¹⁵¹

Vzděláváním se vážně zabývala i řada osobností, se kterými byl Joachim Pollak v kontaktu. Mezi ně se řadil již zmíněný vrchní dánský rabín a kazatel Abraham Alexander Wolff, který byl autorem učebnice biblické historie pro školy i domácí užití.¹⁵² Dalším rabínem z korpusu Pollakových dopisů, který se věnoval pedagogické činnosti byl Mayer Lambert (1801–1891), obecní rabín města Mety a předseda místní konzistoře.¹⁵³ Lambert sepsal hebrejskou gramatiku určenou židovské mládeži a francouzsky psanou knihu, podrobně shrnující dějiny „od Abrahama až po rok 1840“, vydanou za účelem vzdělávání.¹⁵⁴ Pollak byl v kontaktu i s Judou Wahrmannem (1791–1868), učitelem, synem zakladatele židovské školy, ve které se vyučovaly i sekulární předměty, a autorem vzdělávací publikace o judaismu v němčině.¹⁵⁵ V korpusu dopisů se objevuje i Eleazar Horowitz (1803–1868),

¹⁵⁰ *Sbirka dopisů*, text č. 261. Překlad celého textu viz příloha 2.

¹⁵¹ Arama, Jicchak, *'Aqedat Jišhaq* (Bratislava: 1849), s. 27. Dostupné z: <http://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=41884&st=&pgnum=27>. Poslední přístup 27. 6. 2017.

¹⁵² Skolnik – Berenbaum (eds.), „WOLFF, ABRAHAM ALEXANDER“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 21, s. 142–143.

¹⁵³ Čili zastupoval židovstvo v příslušném správním celku z třinácti vymezených napoleonským výnosem z roku 1808. Více k tématu viz Skolnik – Berenbaum (eds.), „Consistory“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 5, s. 178–180.

¹⁵⁴ Lambert byl prvním ředitelem centrálního rabínského semináře pro celou Francii, na který byla povýšena ješiva v Metách. Dále je autorem židovského katechismu pro mladé *Keter Torah le-lamed na'are bne Jišra'el dat va-sefer*, který vznikl v trojjazyčném hebrejsko-francouzsko-německém vydání v roce 1818. Viz Berkovitz, Jay R., *The Shaping of a Jewish Identity in Nineteenth-Century France* (Detroit: Wayne State University Press, 1990), s. 97; Lambert, Lion Mayer, *Keter Tora: Le-lamed le-na'ar bnej Jišra'el dat wa-sefer* (Metz: Gerson-Levy, 1818); Viz také Lambert, Lion Mayer, *Abrégé de la grammaire hébraïque: d'après une nouvelle méthode, avec les tables complètes des conjugaisons, déclinaisons, flexions et nombres: à l'usage de la jeunesse israélite* (Metz, 1820), zejména předmluva o potřebě učebních materiálů, s. 3–4; idem, *Précis de l'histoire des Hébreux, depuis le patriarche Abraham, jusqu'en 1840* (Metz, 1840), např. s. 7–8, kde se obrací k mládeži.

¹⁵⁵ Judah Wahrmann byl synem Budapešťského obecního rabína Israela B. Solomona Wharmanna. Ten v roce 1814 založil první moderní školu, ve které se vyučovala maďarština, sekulární vědy a hebrejštiny. Singer, Isidore – Alder, Cyrus (eds.), „WAHRMANN, ISRAEL B. SOLOMON“ in: *The Jewish Encyclopedia*, sv. 12, s. 457. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/14755-wahrman-israel-b-solomon>. Poslední přístup 17. 4. 2017; Singer, Isidore – Alder, Cyrus (eds.), „WAHRMANN, JUDAH“ in: *The Jewish Encyclopedia*, sv.

vídeňský obecní rabín, učitel a zakladatel vzdělávacích institucí. Zasloužil se o zřízení náboženských vzdělávacích orgánů: tradiční základní nábožensko školu (*Talmud Tora*) a talmudické studijní organizace *Šas hevra*.¹⁵⁶

4.7 Maskil

Korpus dopisů dále vykresluje Joachima Pollaka jako učence ovlivněného židovským osvícenstvím. Michael L. Miller Pollaka považuje za „maskila par excellence“ a Třebíč kvůli jeho aktivitám označuje za jedno ze čtyř hlavních center moravské haskaly.¹⁵⁷ Pollakův profil v tomto ohledu dokreslují hlavně četné kontribuce v periodických tiskovinách. Další linií jeho korespondence tedy musela být i komunikace s redakcemi jednotlivých časopisů. Reflexi publicistické činnosti přináší například i jeden text ze sbírky dopisů, avšak korespondence s vydavateli se nezdá být do korpusu zařazena.¹⁵⁸ Naše sbírka dopisů však dokládá, že Pollak korespondoval s některými význačnými představiteli haskaly a akademiky své doby. Hojně zastoupeny jsou například dopisy od vzdělance a vedoucího ješivy Eleasara Strassera (1790–1848).¹⁵⁹

Pollak byl však v kontaktu dokonce i s učenici, kteří již tradiční rámec rabinátu a ješiv ve své kariéře zcela opustili. Mezi tyto se řadí Gideon Brecher (1797–1873)¹⁶⁰, prostějovský univerzitně vzdělaný lékař a autor několika studií věnovaných kulturním dějinám židovského náboženství.¹⁶¹ Brecher napsal komentář ke knize *Kuzari*, který Pollak opatřil rabínskou aprobací. Jeho text je otištěn v samotné Brecherově knize a jeho pracovní verze je zařazena v Pollakově sbírce dopisů.¹⁶² Oba učence mimo dopisů spojovaly i přispívání do periodika

12, s. 457. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/14756-wahrmann-judah>. Poslední přístup 17. 4. 2017.

¹⁵⁶ Byť patřil spíše ke konzervativním kruhům, vyučoval i v učilišti Adolfa Jellineka. Skolnik – Berenbaum (eds.), „HOROWITZ, LAZAR (Eleazar) BEN DAVID JOSHUA HOESCHEL“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 9, s. 538. Horowitz je autorem předmluvy k vydání spisu *‘Aqedat jišhaq* s Pollakovým komentářem.

¹⁵⁷ Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 94, 103.

¹⁵⁸ Časopisy *Kochavej Jišhaq*, *Ha-mevašer* a jeho přílohu *Ha-nešer* (kam Pollak přispíval), zmiňuje dopis s nečitelným podpisem, adresovaný Pollakovi. *Sbírka dopisů*, text č. 355.

¹⁵⁹ Strasser stejně jako Pollak studoval v Třeštské ješivě (kterou později sám vedl). V rabínském studiu pokračoval v Praze, kde si však osvojil i znalost nežidovských jazyků, přírodních věd a historie. Dále působil jako obecní rabín a vedoucí ješiv v Uhrách. Brocke – Carlebach – Wilke, „STRASSER, Eleasar“ in: *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, s. 843–844.

¹⁶⁰ O této osobnosti více pojednává Michal L. Miller ve své stati, viz Miller, „Your Loving Uncle“ in: Veltri (ed.), *Studies on Steinschneider*, s. 37–80.

¹⁶¹ Doktorský titul z medicíny obdržel za disertaci o magii v léčebných praktikách Talmudu. Dále je autorem monografie o židovské obrízce, studie o konceptu nesmrtnosti v judaismu, ale i konkordance biblických jmen.

¹⁶² Rukopisná verze ve sbírce obsahuje odchylky oproti textu použitým v tisku. *Sbírka dopisů*, text č. 261. Překlad celého textu viz příloha 2.

Kochavej Jišhaq.¹⁶³ Joachim Pollak si dále dopisoval s Wolfgangem Wesselym (1801–1870), třebíčským rodákem, který studoval právo a filozofii a jako první Žid v habsburské monarchii získal profesuru.¹⁶⁴ Wessely usiloval o zřízení institutu pro židovská studia (*Wissenschaft des Judentums*) v Praze. Přes odpor pražských rabínských autorit mu státní úřady v roce 1846 udělily svolení k přednášení o hebrejské a rabínské literatuře na Karlově univerzitě pro židovské i křesťanské studenty.¹⁶⁵

Profilaci Joachima Pollaka jako maskila, dokládají i některé nedopisní texty korpusu. V první řadě jde o hebrejskou poezii: sbírka dopisů třebíčského rabína obsahuje dva zřejmě původní poetické texty, jeden překlad Schillerovy básně a dvě bajky či podobenství.¹⁶⁶ Michael L. Miller popisuje hebrejské básně a překlady evropské poezie v moravském kontextu jako podstatnou součást periodik spojených s *haskalou*.¹⁶⁷ Druhý text, který se ze sbírky dopisů vymyká je jakýsi dějinný přehled v hebrejštině, který si Pollak vyhotovil či opsal.¹⁶⁸ Jedná se o soupis letopočtů, které odkazují k řeckým filozofům (byť na čestném prvním místě je v souladu s jednou ze starých apologetických argumentačních linií uveden Mojžíš), jakožto i myslitelům a událostem evropských středověkých dějin. Jednotlivým prvkem se zdá být souvislost s vývojem lidského poznání geografie (od měření zemských rozměrů po zámořské objevy a cestopisy). Zajímavý je i zvolený formát datace: první část (antická) obsahuje židovský letopočet, část druhá (středověká) pak letopočet obecný, křesťanský. Zdali se jedná o Pollakovy osobní výpisky či podklad k vyučování není jasné, avšak vznik textu vyžadoval podstatnou erudici v nežidovské historii, která do přelomu 18. a 19. století nebyla součástí židovského vzdělávání.¹⁶⁹

Korpus dopisů obsahuje v neposlední řadě i texty spojené se soukromým životem Joachima Pollaka. Doklady korespondence s rodinou, přáteli a bývalými spolužáky.¹⁷⁰ Sbíрка obsahuje i zápisy týkající se obchodních záležitostí.¹⁷¹

¹⁶³ Singer, Isidore – Alder, Cyrus (eds.), „BRECHER, GIDEON (GEDALIAH B. ELIEZER)“ in: *The Jewish Encyclopedia*, sv. 3, s. 368. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/3671-brecher-gideon-gedaliah-b-eliezer>. Poslední přístup 27. 6. 2017.

¹⁶⁴ Wessely je autorem několika studií o rakouském občanském právu. Po roce 1848 byl dokonce vyslán ministrem spravedlnosti studovat právní systém zemí západní Evropy.

¹⁶⁵ Kieval, Hillel J. – Polakovič, Daniel, „Wessely, Wolfgang“ in: *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Dostupné z: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Wessely_Wolfgang. Poslední přístup 15. 4. 2017.

¹⁶⁶ Viz sekce „další“ v přehledu dopisů.

¹⁶⁷ Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 93.

¹⁶⁸ *Sbírka dopisů*, text č. 56–57.

¹⁶⁹ Skolnik – Berenbaum (eds.), „EDUCATION“ in: *Encyclopaedia Judaica*, sv. 6, s. 178–179.

¹⁷⁰ Korpus obsahuje dopisy spojené s Pollakovou matkou, babičkou a švagrem. Množství dopisů z dob Pollakových studií se zdají být korespondencí mezi přáteli. Až od nástupu na třebíčský rabinát se objevují mezi adresáty obecní rabíni.

¹⁷¹ *Sbírka dopisů*, text č. 33, 311.

5 Přehled dopisů z Pollakovy sbírky

Korpus dopisů má prvky vnitřního členění, ze kterých vychází i zde použitý systém. Ten respektuje vlastní strukturu korpusu, vychází z ní a rozšiřuje ji. Účelem výsledné tabulky je ucelený a jednotný přehled všech zohledňovaných věcných informací, který se v některých aspektech pokouší zachovávat specifikum originálního textu, avšak nikoliv na úkor srozumitelnosti.

Nejvýraznějším rysem navrhovaného systému je zavedení číslování jednotlivých textů. Přidělení unikátního čísla každému dopisu zjednodušuje odkazování a celkovou orientaci. V četných případech jedno folio obsahuje více různých dopisů nebo naopak jeden text svým rozsahem pokrývá dvě a více listů. Číslování je v tabulce navázané na foliaci.

Navrhovaný přehledový systém je rozdělen do třech dílčích tabulek, na sekci odchozích, přijatých a dalších.¹⁷² Základ zvoleného řešení je opět v uspořádání korpusu samotného, který fyzicky odděluje část opisů (jejichž autorem je Pollak) a část originálních zpráv, Pollakovi adresovaných. Z těchto kategorií nový systém vychází a umožňuje v rámci přehledové tabulky zařadit do příslušné kategorie i několik textů, které byly svázány v „nesprávné“ skupině dopisů. Sekce odchozích obsahuje převážně texty, které lze považovat za pracovní verze či finální opisy zpráv, které Pollak sám komponoval jako dopisy určené konkrétním lidem. Opisy cizích dopisů (ve kterých Pollak nefiguruje jako pisatel) jsou v rámci přehledu řazeny též mezi „přijaté“.

V přehledu dopisů položka „Adresát“ označuje osobu nejtěsněji spjatou s textem. Ve většině případů se skutečně jedná o zamýšleného recipienta textu, avšak obrysy této kategorie nejsou vždy tak ostré. Přesná identifikace adresátů a pisatelů byla provedena s využitím encyklopedických publikací a soupisu hrobů trebičského hřbitova.¹⁷³ Spolehlivě určit bylo možné pouze osoby uvedené celým jménem v dopisech obsahujících dataci a lokální specifikaci. Určení osob podle dalších materiálů bylo pak možné hlavně u obecních rabínů a dalších představitelů správy židovských obcí. Některé z adresátů, označených jako předsedové rabínských soudů, bylo možné určit (s využitím výše uvedené literatury) i v

¹⁷² Jednotná tabulka by byla uživatelsky nepřehledná neboť u jedné části textů je nejzásadnější jejich adresát (opisy Pollakových dopisů), zatímco u druhé části zase odesílatel (originály dopisů zaslaných Pollakovi) a některé texty zcela nedopisního typu (báseň) zase charakterizuje jejich povaha jako taková či předmět.

¹⁷³ Brocke – Carlebach - Wilke, *Biographisches Handbuch der Rabbiner*; Singer, Isidore – Alder, Cyrus (eds.), *The Jewish Encyclopedia*. Dostupné z: <http://jewishencyclopedia.com>. Poslední přístup 30. 6. 2017; Skolnik – Berenbaum (eds.), *Encyclopaedia Judaica*; Polakovič, Daniel, *Pasport židovského hřbitova v Třebíči* (MěÚ Třebíč). Dostupné z: <http://gis1.trebic.cz/index.php>. Poslední přístup 30. 6. 2017.

několika případech, kdy byl v dopise určen jen prvním jménem, a to podle uvedené specifikace adresátovy funkce, lokace a vročení.

Pro účel práce bylo v přehledu dopisů byly zachováno pouze snadno ověřitelné označení funkce zemského rabína, předsedy rabínského soudu (obecního rabína) a vedoucího ješivy. Všechny ostatní tituly a přídomky zohledňovány nejsou neb jejich přesný význam by mohl být podepřen pouze důkladnou analýzou všech dopisů, která není předmětem této práce. Pod položkou „Specifikace adresáta“ a „Specifikace pisatele“ byly též zařazeny případné informace o jménu otce či partnera, obsažené v dopisech a lokace (pokud označovala v textu původ příslušné osoby a nikoliv místo zaslání). Dále byla do této kategorie zařazena oslovení z dopisů, které nejsou adresovány konkrétním osobám (např. obyvatelé obce, vrchní úřad).

5.1 Přehled odchozích dopisů

č.	Fol.	Rok	Datum	Adresát	Specifikace adresáta	Místo zaslání	Jazyk
1	1a–2a	1841	pátek, předvečer šabatu, oddíl Wa-jišlah, 5601				J
3	3b	1842	pátek, předvečer šabatu, 23. tamuz, 5602	Duschak, Moritz (1815–1890)	předseda rabínského soudu	Habern (Habry)	H
4	3b	1842	23. tamuz, 5602	Ledner			J
6	4a–5a	1872	pondělí, po svátku sukot, 5632				H
7	6ab	1844	10. března, 1844			Nikolsburg (Mikulov)	N
8	7a	1835	pátek, předvečer šabatu, 5. av, 5595			Wien (Videň)	H
9	8a	1843	pondělí, 16. elul, 5603	Lambert, Meir (1801–1891)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy, předseda konzistoře	Metz (Mety)	H
10	9a	1843	středa, oddíl Hajej šara, 5603	Schüller, Aron (?–1846)	předseda rabínského soudu	Jamnitz (Jemnice)	H
11	9b	1843	středa, oddíl Hajej šara, 5603	משה ווארמזאהן		רעגענץ	J
12	9b	1830		Pollak, Schabbtai			H
13	10a–11a	1820	pátek, předvečer šabatu, 1. av, 5580	Josef		Gross Meseritsch (Velké Meziříčí)	H+J
14	11a	1840	čtvrtek, 4. av, 5600	Pollak, Jakob Löb (1802–1851)	předseda rabínského soudu	Piesling (Písečné)	H

16	12a	1840	19. březen, 1840	Taussig, Leopold		Padoua (Padova)	N
17	12b	1842	37. den období omeru, 5602	Feilbogen, Josef Biach (1784–1869)		Holleschau (Holešov)	H
18	12b			Stern, Mendel			H
19	13a			Löbenstamm, Mordechai	syn Gabriela Löbenstamma	Trebitsch (Třebíč)	H
21	14a	1830	čtvrtek, 25. švat, 5590		předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	נרקאל במדינת הגר	H
23	14b						H
24	15ab	1836	předvečer šabatu, oddíl Wa-jigaš, 5596			obyvatelé obce	J
25	16a	1839	úterý, 4. marchešvan, 5599	Brecher, Gideon (1797–1873)			H+J
26	16b	1839	středa, oddíl Wa- jerda, 5599	Triescher, Jakob			H
27	17a				dcera Eliesera Bresnitze z Třešti, manželka Beera Schlesingera z Kolína		H
28	17a			Wessely, Wolfgang (1801–1870)			J
29	17b			Wessely, Wolfgang (1801–1870)		Prag (Praha)	H+J
30	17b			Pollakův švagr			J
31	18a	1838	neděle, oddíl Hajej šara, 5598				J
32	18b	1838	středa, 2. kislev, 5598	Benet, Naftali (1789–1857)	předseda rabínského soudu	Schaffa (Šafov)	H+J
35	20a			Pollak, Jeschajahu			H
36	20b			Wessely, Wolfgang (1801–1870)		Wien (Videň)	H
37	21a	1824	neděle, 19. adar, 5584	Eidner, Moses		Pressburg (Bratislava)	J
38	21ab	1837	půst Ester, 5587	Schacherles, Isaak		Pressburg (Bratislava)	H
39	21b		neděle, oddíl Tazria, 24. nisan	Mendel, Koppel		Pressburg (Bratislava)	H
40	22ab	1824	pondělí, oddíl Tazria, 11. den období omeru, 5584	Schacherles, Isaak			H
41	22b	1826	pondělí, 11. den období omeru, 5586	Stern, Isaak			H
42	23a		čtvrtek, 28. den období omeru	Österreich, Chaim		קטדעע	H+J
43	23ab		úterý, 30. den období omeru	Strauss, Tzipora		Pest (Budapešť)	J

44	24a	1824	čtvrtek, předvečer šabatu, 10. menachem, 5584	Österreich, Chaim			H
45	24ab	1824	čtvrtek, předvečer šabatu, 10. menachem, 5584	Schacherles, Isaak			H
46	24b	1824	čtvrtek, předvečer šabatu, 10. menachem, 5584			Misslitz (Miroslav)	H
47	24b	1824	pátek, předvečer šabatu, oddíl Ekev, 5584	Kadisch, Joachim P.		Pest (Budapešť)	J
48	26a						H
49	26b–27a						J
50	27ab	1820	oddíl Ekev, 5580	קאפל לבובני			H
51	28ab	1820	oddíl Re'e, 5580				H
52	29ab	1820	úterý, oddíl Šoftim, 5580	Lemberger, Koppel			H
53	29b–30a	1820	konec šabatu, oddíl Šoftim, 5580	Lemberger, Koppel			H
54	30b	1820	středa, oddíl Kitavo, 5580	Lemberger, Koppel			H
58	35a	1820	úterý, oddíl Ha'azinu, 5580				H
60	35b			Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu		H
68	39a	1820	středa, oddíl Waethanan, 5580	Lemberger, Koppel			H
69	39b	1820	středa, předvečer svátku Tiša beav, 5580				H
70	[39bis]a						J
71	[39bis]a	1827	pátek, předvečer šabatu, 9. elul, 5587	Segal, Aharon	syn Jakoba Segala		H
72	[39bis]b			Pape, Jochanan			H
73	[39bis]b			Pape, Jochanan			H
74	40a	1828	pondělí, oddíl Wa-jera, 15. marchešvan, 5588	Ehrenstamm, Jakob (1796–1880)		Prossnitz (Prostějov)	J
76	40b	1828	22. švat, 5588	Österreich, Chaim			H
77	40b–41a	1828	neděle, 16. adar, 5588	Schacherles, Isaak			H
78	41a	1828	29. den období omeru, 5588	Pape, Jochanan			H
79	41b	1828	29. den období omeru, 5588	Sofer, Moses (1762–1839)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Pressburg (Bratislava)	H
80	42a	1828	neděle, 19. sivan, 5588	Eibenschutz, Berl			H

81	42ab		pátek, 2. tamuz	Wolff, Samuel			H
82	42b						H
83	43a	1828	14. tamuz, 5588	Österreich, Chaim			H
84	43ab			Elieser			J
85	44a	1828	neděle, oddíl Re'e, 5588	Lerner, Josef (?–1836)	předseda rabínského soudu	Lichtenstadt (Hroznětín)	H
86	44ab	1828	neděle, oddíl Re'e, 5588	Schacherles, Isaak			H
87	44b	1828	neděle, oddíl Re'e, 5588	Adlerstein, Josef			H
87	44b	1828	neděle, oddíl Re'e, 5588	Hirschfeld, Elias			H
87	44b	1828	neděle, oddíl Re'e, 5588	Turnovski, Akiva			H
87	44b	1828	neděle, oddíl Re'e, 5588	Unger, Isaak			H
88	45a	1828	28. menachem, 5588	Pollakův švagr			J
89	45b	1828	neděle, 1. elul, 5588	Teltsch, Peretz			H
92	46a	1828	neděle, 14. elul, 5588	Berger, Isaak Feisch			H
93	46a			Stein, Salomon Kalman (1809–1864)	Trebitsch (Třebíč)		H
94	46b	1828	úterý, 23. elul, 5588	Sovert, Moses			H
95	46b–47a	1828	středa, 24. elul, 5588	Mendel			H
96	47a						H
97	47ab	1828	neděle, 28. elul, 5588		obyvatelé obce	Triesch (Třešť)	J
98	48a	1829	neděle, 5589	Sovert, Josef			H
99	48ab			Eleasar	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Mogendorf	H
100	48b			Reckendorf, Salomon (1780–1846)			H
101	49a			Bloch, Menachem Mendel			H
102	49ab						H
103	49b						J
104	50a	1843		Baruch, Zanzvill		Trebitsch (Třebíč)	H
105	50a	1843	6. srpen, 1843	Wuschek, I./J.		Luka (?)	J
106	51ab	1843	středa, 39. den období omeru, 5603	(nečitelné)			J
107	52a	1831	středa, 1. den svátku Pesach, 5591	Goldmann, Mordechai			H
108	52b			Rudolf, Moses		Freudenstadt	H

109	53a	1831	6. nisan, 5591	Jecheskel		Jamnitz (Jemnice)	H
110	53b	1831	neděle, 13. nisan, 5591	Weiss, Meir	Gross Meseritsch (Velké Meziříčí)		H
111	54ab	1824	pondělí, 9. tevet, 5584	Menzeles, Josef		Jamnitz (Jemnice)	H
112	55a	1824	úterý, 28. chešvan, 5584	Jechiel, Isaak			H
113	55ab			Dukes, Hirsch			H
114	55b	1824	5584	Stern, Isaak			H
115	56ab	1824	neděle, oddíl Wa- jišlah, 5584	Beer, Jakob Biach			H
116	57a	1824	úterý, půst 10. tevet, 5584	Menzeles, Josef			H
117	57b	1824	úterý, půst 10. tevet, 5584	Dukes, Leopold (1789–1857)	Pressburg (Bratislava)		H
118	58ab	1830	středa, 18. tevet, 5590			Nikolsburg (Mikulov)	H
119	58b				předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Misslitz (Miroslav)	H
120	59a	1830	neděle, 4. švat, 5590	Feilbogen, Josef Biach (1784–1869)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Gross Meseritsch (Velké Meziříčí)	H
121	59a	1831	22. srpen, 1831	(nečitelné)	(nečitelné)		N
122	59b						H
123	59b						H
124	60a	1831	9. tamuz, 5591	Chaim, Falk		Kuchelhof (Kuklov)	H
125	60a	1831	středa, 18. tamuz, 5591	Wessely, Moses			H
126	60a	1831	středa, 18. tamuz, 5591	Wessely, Koppel			H
127	60a			Leder			H
128	60b			Lederer, Abraham			J
129	61a	1829	neděle, 15. elul, 5589	Löb, Simon	syn Gedalia Löba		H
130	61ab	1829	pátek, převečer šabatu, 20. elul, 5589	Feilbogen, Josef Biach (1784–1869)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Gross Meseritsch (Velké Meziříčí)	H
131	61b						J
132	61b	1829	úterý, 24. elul, 5589	Wittig, Abraham	Tschkin (Čkyně)		H
133	62a			Deutschmann, Chaim (1760–1837)	předseda rabínského soudu	Kolin (Kolín)	H
134	62a			Bek, Simon			H

135	62b			Maier, Feitel	Kremsier (Kroměříž)		H
136	62b			Duschak, Hermann Hirsch (1805–1866)			H
137	63a	1829	11. nisan, 5589	Chaja	בת יונתן פאלמי		H
138	63a	1829	neděle, den po svátku Pesach, 5589	Weill, Josef	וואַרין במדינת הגר		H
139	63b	1829	neděle, den po svátku Pesach, 5589	Samuel	syn Hirsche, Liptau-Sankt- Nikolaus (Liptovský Mikuláš)		H
140	63b–64a	1829	neděle, den po svátku Pesach, 5589	Goldschmidt, Salomon			H
141	64ab	1829	neděle, 1. ijar	Spitz, Isaak	předseda rabínského soudu	Bunzlau (Bolesławiec)	H
142	64ab			Freund, Samson	syn Zalmana Freunda, Bunzlau (Bolesławiec)		H
143	64b			Pollak, Samuel			H
144	65a	1829	pondělí, 9. tevet, 5589	Cohen, Herz	Jamnitz (Jemnice)		H
145	65a–66a	1829	čtvrtek, 18. tevet, 5589	Feilbogen, Josef Biach (1784–1869)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Gross Meseritsch (Velké Meziříčí)	H-J
146	66ab			Katz, Israel			H
147	67a	1829	čtvrtek, 26. tevet, 5589				H
148	67a	1829	neděle, 1. švat, 5589	Fischmann, Jecheskel Moses (1805–1888)	předseda rabínského soudu	Schaffa (Šafov)	H
149	67b			Turnauer, Meir			H
150	67b			Eleasar	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Mogendorf	H
151	67b–68a			Sofer, Moses (1762– 1839)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Pressburg (Bratislava)	H
152	68a		středa, 10. švat	Adler, Jakob			H
153	68ab	1829	neděle, 28. švat, 5588	Felix, Samson Löb	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Mühldorf am Inn	H

154	68b			Felix, Samson Löb	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Mühldorf am Inn	H
155	68b					Misslitz (Miroslav)	H
156	69a	1829	pátek, předvečer šabatu, 12. švat, 5589	Bauer, Simon		Trebitsch (Třebíč)	H
157	69a	1829	pátek, předvečer šabatu, 12. švat, 5589	Samuel, Chaim		Trebitsch (Třebíč)	H
158	69a			Samuel, Chaim	קעמפערן		H
159	69b -70a				obyvatelé obce	Trebitsch (Třebíč)	J
160	70a	1829	neděle, 28 švat, 5589	Lichtenstern, Simon			J
161	70b	1829	středa, 1. adar, 5589	Wittenberg, Isaak			H
162	71a	1829	čtvrtek, 2. adar, 5589	Konrad, Moses			J
163	71b	1829	čtvrtek, 9. av, 5589	Frankenstein, Simon (1805–1888)		Triesch (Třešť)	H
164	71b			Feilbogen, Josef Biach (1784–1869)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy		H
165	72a			Glaser, Hirsch			H
166	72a	1829	pondělí, 13. adar, 5589	Klein, Zalman			H
167	72a						H
168	72b						H
169	72b–73a					Trebitsch (Třebíč)	H
170	73a–74b				obyvatelé obce		J
171	73b–74a	1829	pondělí, 20. adar, 5589				J
172	74a		úterý, 21. adar	Bloch, Mendel		שעגערן	H
173	74a	1829	pondělí, 8. ijar, 5589	Bennet, Mordechai (1753–1829)	zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy		H
174	74b			Samuel	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Amsterdam	H+J
175	75a			Samuel		Amsterdam	H
176	75b–76a				předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Amsterdam	H
177	76b	1829	úterý, 12. adar, 5589	Katz, Jacob Samuel			J

178	76b	1829	pátek, předvečer šabatu, 15. adar, 5589	Adler, Samuel Löb	וואקשיצע הסמך לקהילתנו טרעביטש		H
179	77a	1829	neděle, 24. adar, 5589		obyvatelé obce	Trebitsch (Třebíč)	H
180	77a		pondělí, 18. adar	Aron, Selig			H
181	77a–77b			Sofer, Moses (1762–1839)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Pressburg (Bratislava)	H
182	77b			Sofer, Moses (1762–1839)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Pressburg (Bratislava)	H
183	77b			Bäck, Simon			H
184	78a	1838	pondělí, den po svátku Sukot, 5598	Fassel, Hirsch Bär (1802–1883)	předseda rabínského soudu	Prossnitz (Prostějov)	H
185	78b	1838	úterý, oddíl Maṭot, 5598	Feilbogen, Josef Biach (1784–1869)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Gross Meseritsch (Velké Meziříčí)	H
186	79ab	1829			obyvatelé obce	Trebitsch (Třebíč)	J
187	80ab	1836	18. duben, 836		vrchní úřad		J
188	80b		pátek, předvečer šabatu, 20. den období omeru	Jekutiel			H
189	81a	1836	čtvrtek, 6. nisan, 5596	Neuschloss, Jakob (1795–1868)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Niedermarkt (Dunajská Streda)	H
190	81b	1836	čtvrtek, 12. nisan, 5596	Ulman, Isaak	Pirnitz (Brtnice)		H
191	81b–82a	1836	12. nisan, 5596	Frankfurter, Josef (1801–1880)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Triesch (Třešť)	H
192	82a			Glaser, Scheindel (?–1846)	dcera Davida Weisse a Ester Weiss, sestra Abrahama Weisse		H
193	82b	1836	neděle, oddíl Pekudej, 5596	Trebitsch, Nehemias (1779–1842)	zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Nikolsburg (Mikulov)	H+J
194	83a	1835	svátek Šavuot, 5595	Lemberger, Ascher			H
195	83a		10. červen				J
196	83a			Pollakův švagr			J

197	83b	1835	pátek, předvečer šabatu, 15. sivan, 5595	Ledetzki, Lippmann			H
198	84a	1835	středa, 29. den období omeru, 5595	Holstein, Heinrich Löb		Althofen	H
199	84b				předseda rabínského soudu	Komorn (Komárno)	H
200	84b						J
201	85a	1835	21. ijar, 40. den období omeru, 5595	Meckler, Gerschon Löb		Trebitsch (Třebíč)	H
202	85b	1835	středa, 40. den období omeru, 5595	Meckler, Gerschon Löb		Trebitsch (Třebíč)	H
203	86a	1828	pátek, předvečer šabatu, 40. den období omeru, 5588	Trier, Abraham		Trebitsch (Třebíč)	H
204	86b	1837	úterý, 9. adar, 5597	Oppenheimer, Bär (1791–1859)	předseda rabínského soudu	Eibenschütz (Ivančice)	H
205	87a						J
206	88ab						J
207	88b			Taussig, Eduard		Pest (Budapešť)	J
208	89a			Josef			J
209	89b						J
210	90ab					Piesling (Písečné)	J
211	91a	1834	konec šabatu, oddíl Šemini, 5594	Knopfmacher, Bär	syn Chajima Knopfmachera, Holleschau (Holešov)		H
212	91a			Knopfmacher, Chajim			H
213	91a	1833	26. nisan, 11. den období omeru, 5593	Erbmann, Jehoschua		Trebitsch (Třebíč)	H
214	91b				vrchní úřad		J
215	92a			Dukes, Leopold (1789–1857)	Pressburg (Bratislava)		H
216	92b	1834	25. marchešvan, 5594			Wien (Videň)	H
217	92b			Bondy, Elias (1777–1860)		Prag (Praha)	H
219	93a	1834	středa, oddíl Wa-jišlah, 5594			Mährisch-Kromau (Moravský Krumlov)	H
220	93a–93b			Letscher, Isaak			H
221	93b	1834	středa, 4. nisan, 5594	Stern, Menachem Mendel			H

222	94ab	1834	čtvrtek, 1. nisan, 5594	Trebitsch, Nehemias (1779–1842)	zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Nikolsburg (Mikulov)	H
223	95a				předseda rabínského soudu	Nikolsburg (Mikulov)	H
224	95a	1835	5595	Meckler, Gerschon Jehuda		Trebitsch (Třebíč)	H
225	95b	1835	konec svátku Sukot, 5595	Trebitsch, Nehemias (1779–1842)	zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Nikolsburg (Mikulov)	H+J
226	95b			Schwarz, Isak		Trebitsch (Třebíč)	J
227	96a	1833		Trebitsch, Nehemias (1779–1842)	zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Nikolsburg (Mikulov)	J
228	96b				vrchní úřad	Trebitsch (Třebíč)	J
229	96b				předseda rabínského soudu		J
230	97a			Löwenstamm, Efraim			J
231	97a			Wiesenwald, Isaak (1760–1841)		Triesch (Třešť)	J
232	97b	1834	čtvrtek, oddíl Wa-jera, 5594	Schüller, Aron (?–1846)	předseda rabínského soudu	Jamnitz (Jemnice)	H
233	98a			Erbmann, Jehoschua			J
234	98a	1835	čtvrtek, oddíl Wa-jera, 5595	Schüller, Aron (?–1846)	předseda rabínského soudu	Jamnitz (Jemnice)	H
235	98b	1835	konec šabatu, oddíl Wa-jera, 5595	Schlank, Mordechai (1773–1861)		Amsterdam	H
236	99a			Levi, Naftali		Bad Königswart (Lázně Kynžvart)	J
237	99a			Zekl			H
238	99ab			Levi, Naftali		Bad Königswart (Lázně Kynžvart)	J
239	99b–100a			Jamnitz, Feisch			H
240	100a			Dukes, Leopold (1789–1857)	Pressburg (Bratislava)		H

241	100a			Dukes, Hirsch		Pressburg (Bratislava)	H
242	100b	1834	úterý, 1. adar, 5594	Schwarz, Isak		Trebitsch (Třebíč)	H
243	100b			Schwarz, Isak			J
244	101a	1833	593 mnalého počtu	Diamant, Schabbtai	Trebitsch (Třebíč)		H
245	101b	1835	5595	Diamant			H
246	102a	1833	neděle, oddíl Devarim, 5593	Pollak, Abraham Löbl (?–1845)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Aussee (Úsov)	H
247	102a	1834	předvečer šabatu, 7. tišri, 5594	Wronik, Michael (?– 1838)	předseda rabínského soudu	Neuraussnitz (Rousínov)	H
248	102b			Bäck, Bina	Trebitsch (Třebíč)		H
249	102b			Ebelander/ Egelande/ Englander (?)			H
250	102b						J
251	103a	1835	středa, oddíl Be- rešit, 5595	Fleischmann, Herschel	Pilsen (Plzeň), region		H
252	103a			Feilbogen, Samuel Moses (1807–1885)			H
253	103a						J
254	103b	1835	čtvrtek, 28. tišri, 5595				J
255	104a– 104b	1830	pátek, předvečer šabatu, den po svátku Pesach, 5590	Koppel, Michael		New York	J
255	104a– 104b	1830	pátek, předvečer šabatu, den po svátku Pesach, 5590	Löwenthall, Jesaja		New York	J
255	104a– 104b	1830	pátek, předvečer šabatu, den po svátku Pesach, 5590	Sorer, Jakob		New York	J
255	104a– 104b	1830	pátek, předvečer šabatu, den po svátku Pesach, 5590	Sorer, Jesaja		New York	J
256	104b						J
257	105a	1841	úterý, oddíl Re'e, 5601	Wolff, Abraham Alexander (1801– 1891)	předseda rabínského soudu	Kopenhagen (Kodaň)	H
258	106a	1841	čtvrtek, 6. švat, 5601	Wessely, Wolfgang (1801–1870)		Prag (Praha)	J
261	108a	1838	úterý, oddíl šemot, 5598	Brecher, Gideon (1797–1873)			H
262	108b						J

263	109a	1838	úterý, oddíl Mařot, 5598	Feilbogen, Josef Biach (1784–1869)	předseda rabínského soudu, vedoucí jeřivy	Gross Meseritsch (Velké Meziřičí)	H
264	109b	1838	středa, oddíl Tavo, 5598	Stern, Menachem Mendel			H
265	110a			Pollakova babička			J
266	110a	1838	pondělí, 26. elul, 5598	Wessely, Wolfgang (1801–1870)		Prag (Praha)	J
267	110b			Pollakova babička			J
268	110b			Wessely, Wolfgang (1801–1870)		Prag (Praha)	J
269	111a	1837	neděle, 15. sivan, 5597	Pape, Jochanan			J
270	111b	1842	oddíl Wa-era, 5602	Brecher, Gideon (1797–1873)			J
271	112a			Brecher, Gideon (1797–1873)			H
272	113a						J
273	113b	1823	2. červenec, 1823			Pressburg (Bratislava)	J
274	114a– 115a				vrchní úřad		J
275	116ab	1841	začátek roku 5601	Hofmann, Isaak Löb (1759–1849)		Wien (Videň)	H
276	117a	1837	čtvrtek, 17. tamuz, 5597	Maisel, Samuel Schmelke		Egersee (Zalaegerszeg)	H
277	118a	1841	pondělí, 48. den období omeru, 5601	Einstein, Jakob David		Trebitsch (Třebíč)	H
278	118b– 119b	1842	úterý, 15. tevet, 5602	Wolff, Abraham Alexander (1801– 1891)	předseda rabínského soudu	Kopenhagen (Kodaň)	H+J
279	120a	1842	pondělí, 3. nisan, 5602	Wolff, Abraham Alexander (1801– 1891)	předseda rabínského soudu	Kopenhagen (Kodaň)	H
280	120b	1842	pátek, předvečer svátku Pesach, 5602	Reckendorf, Bär	syn Salomona Reckendorfa	Trebitsch (Třebíč)	H
281	[121a]– 122b						J
282	122b	1842	pátek, předvečer šabatu, 22. menachem, 5602	Freund, Samuel (1794–1881)		Prag (Praha)	H+J
283	123ab	1842	pondělí, 16. adar, 5602	Fassel, Hirsch Bär (1802–1883)	předseda rabínského soudu	Prossnitz (Prostějov)	J
284	124a– 125b						J
285	125b						J
286	126ab	1842	čtvrtek, předvečer 1. adaru, 5602	Rechnitz, David			H
287	127ab			Rechnitzer		Pirnitz (Brtnice)	J

288	128a– 129a				předseda rabínského soudu		J
289	129ab			Löb, Pinchas	předseda rabínského soudu	Komorn (Komárno)	H
290	130ab	1842	28. švat, 5602	Bauer, Jakob		Teschen (Těšín)	H
291	131ab	1842	8. únor, 1842	Wessely, Wolfgang (1801–1870)		Prag (Praha)	N
292	132a			Wanfried, Isaak			H
293	132a			Fischmann, Jecheskel Moses (1805–1888)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Schaffa (Šafov)	H
294	132b– 133a	1832	pátek, předvečer šabatu, 10. sivan, 5592	Trier, Abraham	Triesch (Třešť)		H+J
295	133a				zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Nikolsburg (Mikulov)	H+J
296	133b	1832	středa, 11. nisan, 5592	Benet, Naftali (1789–1857)			H
297	133b			Prager, Lemel			H
298	134a			Turmaier, Jakob			H
299	134a						H
300	134b	1832	7. adar, 5592	Turmaier, Jakob			H
301	134b			Biach, Bär	Boskowitz (Boskovice)		H
302	134b						H
303	135a	1832	5592	Meisner, Jakob	syn Davida Meisnera, Triesch (Třešť)		H
304	135a	1832	5592	Fischmann, Jecheskel Moses (1805–1888)	předseda rabínského soudu	Schaffa (Šafov)	H
305	135a			Wiesenwald, Isaak (1760–1841)			H
306	135ab				zástupci obce		H
307	135b			Sofer, Abraham	syn Menachema Löba Gerschona, Trebitch (Třebíč)		H
308	136a	1832	čtvrtek, 5. kislev, 5592	Sobotka, Löb			H
309	136a			Hauser, Ester (?– 1857)	manželka Hoschmana Hausera	Trebitch (Třebíč)	H

310	136b	1832	9. kislev, 5592	Trebitsch, Nehemias (1779–1842)	zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Nikolsburg (Mikulov)	H
311	136b			Goldmann, Mordechai			H
312	137ab	1832	15. srpen, 832		obyvatelé obce		J
313	137b				předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	צעהלים	H
314	138ab	1832	29. července, 832		vrchní úřad	Trebitsch (Třebíč)	J
315	138b			Trebitsch, Nehemias (1779–1842)	zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Nikolsburg (Mikulov)	H
316	138b			Freund, Daniel		Misslitz (Miroslav)	H
317	139a			Pape, Jochanan			H
318	140a				zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Nikolsburg (Mikulov)	H
320	141ab						J
321	142a			Frank, Bär			H
322	142ab						H
323	142b		neděle, 1. adar	Bloch, Mendel			H
324	142b			Feilbogen, Josef Biach (1784–1869)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Gross Meseritsch (Velké Meziříčí)	H
325	143a	1828	pondělí, 14. kislev, 5588	Goldschmidt, Jehoschua		Trebitsch (Třebíč)	J
326	143b	1828	neděle, 11. švat. 5588	Pape, Jochanan			H
327	144ab				zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Nikolsburg (Mikulov)	H
328	145a				zemský rabín, předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Nikolsburg (Mikulov)	H
329	145ab	1827	pátek, předvečer šabatu, 18. tamuz, 5587	Salzer, Aron		Piesling (Písečné)	H
330	146ab	1824	úterý, 44. den omeru, 5584			Piesling (Písečné)	H

331	146b			Salzer, Aron		Piesling (Písečné)	H
332	147a			Benet, Naftali (1789–1857)			H
333	147a			Goldmann, Mordechai			H
334	147a	1842	pondělí, 3. nisan, 5602	Wolff, Abraham Alexander (1801– 1891)		Kopenhagen (Kodaň)	H
335	147b	1842	5602				H
336	147b– 148a			Knopfmacher, Chajim			H
337	148a			Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu	Raab (Ráb)	H
338	148ab			Turnauer, Jakob			H
339	148b			Freund, Samuel (1794–1881)		Prag (Praha)	H
353	161ab	1834	pátek, 8. tamuz, 5594	Benet, Naftali (1789–1857)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy	Schaffa (Šafov)	H

5.2 Přehled příchozích dopisů

č.	Fol.	Rok	Datum	Pisatel	Specifikace pisatele	Místo odeslání	Jazyk
55	31b	1821	čtvrtek, oddíl Noah, 5581	Kohen, Jonathan		Eibenschitz (Ivančice)	H
59	35b			Reckendorf			H
61	36a			Reckendorf			H
62	36b	1820	úterý, oddíl Tavo, 5580	Dukes, Leopold (1789–1857)			H
63	37a	1820	středa, oddíl Tavo, 5580	Schacherles, Isaak			H
64	37b			Brauer, Akiva			H
65	37b					Pressburg (Bratislava)	H
66	38a						H
67	38b						H

75	40ab	1828	pátek, předvečer šabatu, oddíl Bo, 5588	Wiesenwald, Isaak (1760–1841)			H
319	140ab	1827	16. květen, 1827	König, Josef		Triesch (Třešť) / Znaim (Znojmo)	J
340	148bis-ab	1834	neděle, 23. švat, 5594	Stern, Mendel			H
341	149a	1832	středa, oddíl Wa- jera, 5592	Bär, Jissachar		Mühldorf am Inn	H
342	150ab	1862	oddíl Be-šalah, 5622	Lehmann, Meir		Mainz (Mohuč)	J
343	151a	1862	předvečer svátku Roš hašana, 5622	Horwitz, Lasar (1804–1868)		Wien (Víděň)	H
344	152a	1866	neděle, oddíl Mi-keš, 5626	Beer, Jan			H
345	153a	1861	čtvrtek, oddíl Wa- jera, 16. marchešvan, 5621	Daniek, Aron		Jerusalem (Jeruzalém)	H
345	153a	1861	čtvrtek, oddíl Wa- jera, 16. marchešvan, 5621	Österreich, Daniel		Jerusalem (Jeruzalém)	H
346	154a			Waksman, J. (nečitelné)			H
347	155a	1858	oddíl Wa-jera, 5618	Österreich, Mordechai			J
348	156ab	1862	oddíl Teruma, 5622	Österreich, Mordechai		Schaffa (Šafov)	J
349	157ab	1838	svátek Pesach, 5598	Segal, Aron		Jamnitz (Jemnice)	H
350	158ab	1835	středa, 5595	Segal, Aron		Jamnitz (Jemnice)	H
351	160a	1838	středa, 11. sivan, 5598	Frank, Bär			H
352	162ab	1834	středa, (nečitelné), 5594	Feilbogen, Josef Biach (1784– 1869)	předseda rabínského soudu, vedoucí ješivy		H
354	163ab	1838	pondělí, oddíl Wa- era, 5598	Stein, Salomon Kalman (1809– 1864)		Nikolsburg (Mikulov)	H
355	164ab			(nečitelné)			H

356	165a– 166a	1862	neděle, (nečitelné), 5622 malého počtu	Wahrmann, Jehuda (1791– 1868)		Pest (Budapešť)	H
357	167a– 168a	1857	5617	Wolff, Salomon	syn Abraham Wolffa	Prerau (Přerov)	H
358	169a	1858	předvečer šabatu, oddíl Lech-lcha, 5618	Schlesinger, Philipp		Moor	H
359	170a	1822	20. červenec, 1822	Bachrach, J.		Trebitsch (Třebíč)	J
360	171a	1818	12. září, 1818	Lenner, S.		Wien (Víděň)	J
361	172a	1822		Beer, Herman		Wien (Víděň)	J
362	173a– 174a	1822	23. říjen, 1822	Beer, Herman		Wien (Víděň)	J
363	175a– 176a	1822	2. prosinec, 1822	Beer, Herman		Wien (Víděň)	J
364	177ab	1837	neděle, předvečer šabatu, 13. tamuz, 5597	Turnauer, Jakob			J
365	178a	1817	pátek, předvečer šabatu, oddíl Be- šalah, 5577			Triesch (Třešť)	J
366	179a– 180b	1823	1. únor, 1823	Beer, Herman			N
367	181a– 182b	1823	28. květen, 1823	Beer, Herman		Wien (Víděň)	N
368	183ab	1824	5584				It
369	184ab	1820	neděle, oddíl Ki tavo, 5580	Tachau, Jacob		Olmütz (Olomouc)	J
370	185ab	1819	čtvrtek, oddíl Noah, 5579	Müller, Moses Löb			J
371	186ab	1821	předvečer šabatu, oddíl Šemot, 5581	Müller, Moses Löb			J
372	187a– 188a	1820	úterý, 12. adar, 5580	Müller, Moses Löb		Bialkowitz (Bělkovice- Lašťany)	J
373	189a			Müller, Moses Löb			J
374	190ab	1819	předvečer šabatu, oddíl Emor, 5579	Müller, Moses Löb			J
375	191ab	1818	pondělí, 8. av, 5578	Müller, Moses Löb			J
376	[191bis]ab	1817	úterý, oddíl Wa- jaqhel, 5577	Müller, Moses Löb		Aussee (Úsov)	J
377	192ab			Müller, Moses Löb		Aussee (Úsov)	J
378	193a			Müller, Moses Löb			J
379	193b			Müller, Moses Löb			J
380	195a			Müller, Moses Löb		Aussee (Úsov)	J
381	196a– 197b	1818	pondělí, oddíl Lech- lcha, 5578	Müller, Moses Löb			J
382	198a			Müller, Moses Löb		Aussee (Úsov)	J

383	199a– 200a	1818	předvečer šabatu, svátek Purim katan, 5578	Müller, Moses Löb		Aussee (Úsov)	J
384	201a– 202a	1817	čtvrtek, 2. elul, 5577	Müller, Moses Löb			J
385	203a– 204a	1818	úterý, 1. nisan, 5578	Müller, Moses Löb			J
386	205a	1824	17. červen, 1824	Meckler, Gerschon Löb			J
387	206ab	1824	10. září, 1824	Meckler, Gerschon Löb			J
388	207ab	1819	čtvrtek, oddíl Aḥare mot, 5579	Sofer, Gerschon		Trebitsch (Třebíč)	J
389	208ab	1824	11. červenec, 1824	Pollak, Malka (1767–1839)		Trebitsch (Třebíč)	J
390	209ab	1819	čtvrtek, oddíl Šoftim, 5579	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
391	210a	1819	středa, předvečer svátku Roš hašana, 5578	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
392	211a	1819	neděle, předvečer svátku Roš hašana, 5578	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
393	212a	1815	středa, oddíl Noah, 5575	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
394	213a	1818	čtvrtek, oddíl Teruma, 5578	Sofer, David Löb (1801–1873)	syn Gerschona Halevi Sofera	Trebitsch (Třebíč)	J
395	214a	1819	neděle, 5579	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
396	215a	1821	čtvrtek, oddíl Devarim, 5581	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
397	216a	1819	konec šabatu, oddíl Mišpaṭim, 5579	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
398	217ab	1818	čtvrtek, oddíl Šoftim, 5578	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
399	218ab	1820	čtvrtek, oddíl Qorah, 5580	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
400	219ab	1820	čtvrtek, oddíl Tazria, 5580	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
401	220a	1820	neděle, oddíl Be- halotcha, 5580	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
402	221a	1820	pátek, předvečer šabatu, oddíl Wa- ethanan, 5580	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
403	223ab	1820	neděle, oddíl Jitro, 5580	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
404	224ab	1820	středa, oddíl Mešora, 5581	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	H
405	225ab	1821	čtvrtek, oddíl Pinḡaš, 5581	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
406	226a	1821	konec šabatu, oddíl Šemot, 5581	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
407	227a	1820	neděle, oddíl Wa- jaqhel, 5580	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J

408	228a	1821	konec šabatu, oddíl Huqat, 5581	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
409	229ab	1822	neděle, oddíl Wa- ješe, 5582	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
410	230ab	1815	pondělí, 3. den polosvátku Sukot, 5575	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	H
411	231ab	1818	středa, 43. den období omeru, 5578	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
412	232ab	1817	neděle, oddíl Wa- jigaš, 5577	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
413	234ab	1815	úterý, oddíl Maše, 5575	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
414	235ab	1818	pondělí, oddíl Ki tisa, 5578	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
415	236ab			Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
416	237ab	1820	čtvrtek, 1. kislev, 5580	Sofer, Gerschon Levi (?–1829)		Trebitsch (Třebíč)	J
419	243a	1823	neděle, oddíl Ki tisa, 5583	Menzeles, Josef			H+J
420	244a	1824	neděle, 12. (nečitelné), 5584	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu	Triesch (Třešť)	J
421	245a– 247b	1824	pondělí, 21. sivan, 5584	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu	Triesch (Třešť)	H
422	248a	1823	čtvrtek, 19. tevet, 5583	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu	Iglau (Jihlava)	H
423	249ab	1818	neděle, 11. tišri, 5578	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu	Triesch (Třešť)	H
424	250a	1824	čtvrtek, 1. švat, 5584	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu		H
425	251ab	1824	neděle, 2. adar, 5584	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu		H
426	252ab	1824		Turner, Abraham Meir			H
427	253ab	1823	předvečer šabatu, 5583	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu	Triesch (Třešť)	H
428	254ab	1824	čtvrtek, 24. elul, 5584	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu		J
429	255a	1824	čtvrtek, 26. tišri, 5584	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu		H+J
430	256a	1824	neděle, 25. tamuz, 5584	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu		H

431	257ab	1824	předvečer šabatu, oddíl Ejev, 5584	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu		H
432	258ab	1824	neděle, 14. menachem, 5584	Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu	Triesch (Třešť)	H+J
433	259ab	1824	předvečer šabatu, 5584	Deutschmann, Chaim (1760– 1837)	předseda rabínského soudu	Trebitsch (Třebíč)	J
434	260a	1824	(nečitelné)	Deutschmann, Chaim (1760– 1837)	předseda rabínského soudu		H
435	261ab	1824	předvečer šabatu, oddíl Wa-jišlah, 5584	Deutschmann, Chaim (1760– 1837)	předseda rabínského soudu	Trebitsch (Třebíč)	H+J
436	263ab	1820	čtvrtek, předvečer svátku Šavuot, 5580	Pape, Jochanan		Nikolsburg (Mikulov)	H
437	264ab	1819	pondělí, oddíl Noah, 5579	Pape, Jochanan			J
438	265a	1817	neděle, (nečitelné), 5577	Pape, Jochanan		Trebitsch (Třebíč)	H
439	266ab	1817	úterý, 2. av, 5577	Pape, Jochanan			H
440	267ab	1830	středa, 30. elul, 5590	Dukes, Hirsch		Wien (Víděň)	H
441	268a– 269b	1833	9. červen, 1833	Dukes, Leopold (1789–1857)		München (Mnichov)	J
442	270a			Strasser, Eleasar (1790–1848)	předseda rabínského soudu		J
443	271a	1834	úterý, oddíl Bo, 5594	Aus, Aharon			J
444	272ab	1835	(nečitelné), 5595	Fleischman, Abraham		טורנויא	J
445	273ab	1831	831	Ledner		Iglau (Jihlava)	J
446	274a		úterý, předvečer svátku Roš chodeš, tamuz	(nečitelné), Mordechaj			J

5.3 Přehled dalších textů

Číslo	Fol.	Rok	Datum	Předmět	Jazyk
2	3a	1841	9. červen, 1841	Povolení sňatku	N
5	4a–5b			Návrh stanov	N
15	11b	1830	čtvrtek, 15. menachem, 5590	Eulegie za Schimschona Koslitscheka z Třebíče	H
20	13b	1839	pátek, předvečer šabatu, 5699	Dvě bajky či podobenství, zdroj: Schabbtai Pollak, Trebitsch (Třebíč)	H
22	14b	1842	neděle, oddíl Šelah, 5602	Záhlaví bez dopisu, psáno v Třebíči. Adresát: Freund, Samuel (1794–1881), Prag (Praha)	H

33	19a			Krátká poznámka o obchodu s J. Bachrachem	J
34	19b			Posudek	N
56	32ab	1820		Přehled starověkých myslitelů, kteří se zabývali geografii s letopočty židovského kalendáře	H
57	33a			Přehled dějinných události raného středověku ve vztahu ke geografii s letopočty křesťanského kalendáře	H
90	45b	1828		Návrh nápisu na hrob	H
91	45b			Záhlaví bez dopisu. Adresát: Berger, Isaak Feisch	H
218	92b–93a			Návrh k textu na náhrobek Fradel Grünberger z Třešti a "mravoučná řeč"	H+J
259	106b			Poezie	H
260	106bis-a–107a			Úvaha, překlad z italštiny	J
417	239a–240b			Překlad Schillerovy poezie, překaldateľ: Chajim Brill, Nikolsburg (Mikulov)	H
418	241ab			Poezie	H

Závěr

V předkládané bakalářské práci jsme nastínili působení Joachima Pollaka v rolích, které mu přisuzoval vykonávaný úřad obecního rabína, dobová konvence i vlastní zájem. Jako výchozí pramen jsme využili korpus Pollakovy korespondence, který jsme zanalyzovali a výsledky bádání zužitkovali při tvorbě přehledu tohoto pramenu i v kompozici dalšího textu této práce. Pramen jsme zařadili do kontextu epistolární kultury a interpretovali jeho povahu. Soubor dopisů, jako dosud nezpracovaný archivní materiál jsme pracovně určili jako soukromou sbírku textů, které shromáždil sám Pollak výběrem z přijatých zpráv, opisů vlastních odeslaných dopisů a dalších textů. Tato sbírka, jak jsme zmínili, nebyla průřezem veškeré jeho korespondence nýbrž souborem vybraných textů, které měly nejspíš sloužit jako vzorové, popřípadě plnit reprezentativní účel. Dále jsme upozornili na prvky zpětné systematizace, které Pollak do sbírky zaváděl pomocí vpisků, které dále svědčí o tom, že s korpusem pracoval jako s uzavřeným celkem.

Získanými informacemi z přehledu i jednotlivých dopisů jsme mohli doplnit trendy popisované v sekundární literatuře věnované rabínům a učencům 19. století ve středoevropském prostoru a tak na příkladu Joachima Pollaka ilustrovat jak obecné rysy doby, tak jejich konkrétní projevy. Pramen nám pomohl ilustrovat, že rabín Pollak svou autoritu nezakládal na faktické moci (tak jako předsedové rabínských soudů ve středověku, jejichž jurisdikce nad autonomní židovskou obcí nebyla omezena jurisdikcí státní) nýbrž na autoritě kazatele (s využitím vernakulárního jazyka), pedagoga (v rámci tradičních i nových institucí) a učence ovlivněného haskalou.

Zkoumaná sbírka dopisů ukazuje obecního rabína jako centrální osobu komunity, která provází členy obce po celý jejich život. Dohlíží na jejich studium, vydává absolventské a doporučující dekrety, domlouvá sňatky, promlouvá eulegie a komponuje nápisy na hroby. Joachim Pollak podle svých dopisů stál za člny své obce (jako předseda chudinského fondu), obstarával podporu vdovám, nezaopatřeným svatebčanům, pohořelým a nemohoucím.

Touto prací, jak doufáme, jsme nejen došli ke konkrétním poznatkům, které ilustrují funkci rabína v kontextu Moravy v proměnách 19. století, ale i nastínili perspektivy další práce se souborem dopisů Joachima Pollaka i dalším archivním materiálem.

Seznam použité literatury a pramenů

Prameny archivní

„Chudinský fond, nadační správa, rabín jako otec chudých“, 1830–1874, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 51936.

„Kniha sedadel“, Státní okresní archiv Třebíč, fond: Židovská náboženská obec Třebíč.

„Návrhy vyučování isr. nábož. /rb. Jáchym Pollak/“, 1867, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 51954.

„Personální spisy zaměstnanců, zvl. rabína a záležitosti rabinátu“, 1840–1937, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 51458.

„Pozvání od okr. Úřadu ve věci vysvětlení B’ne Zion“, 1857, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 38980.

„Protokoly zkoušek B’ne Zion“, 1833–1849, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 51478.

„Přípisy zemského rabína, úřadů, obecní rady a rabínů“, 1857–1880, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 38979.

„Řeč rabína Jáchyma Pollaka v předvečer svátku smíření“, 1839, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 51936.

„Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

„Smlouva o přijetí rb Ch. J. Pollaka“, 1828, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 39000.

„Styk se zem. rabinátem“, 1849–1896, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 38982.

Prameny tištěné a elektronické

(kolektiv), *Ele divrej ha-brit* (Altona, 1819).

Arama, Jicchak, *‘Akedat Jišhaq* (Bratislava: 1849). Dostupné z: <http://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=41884&st=&pgnum=27>. Poslední přístup 27. 6. 2017.

Boksenboim, Yacov, *Igerot Jehudej Iťalja: mivhar me-ha-me’a ha-šeš-‘ešre* (Jeruzalém: Ben-Zvi Institute, 1994).

Fischer, Gottlieb, *Delatim we-beriaḥ* (Videň: della Torre, 1855). Dostupné z: <http://hebrewbooks.org/160>. Poslední přístup 25. 7. 2017.

ha-Levi, Jehuda, *Kuzari* (Praha: 1838). Dostupné z: [https://hdl.handle.net/2027/uc1.\\$b649564](https://hdl.handle.net/2027/uc1.$b649564). Poslední přístup 21. 7. 2017.

Hirsch, Samson Raphael, *Neunzehn Briefe über Judenthum* (Altona, 1836).

Hirschler, Benjamin, *Tif’eret šabat* (Videň: Weisz, 1868). Dostupné z: <http://hebrewbooks.org/39646>;

Ivri Anochi (National Library of Israel). Dostupné z: <http://web.nli.org.il/sites/JPress/English/Pages/ivri-anochi.aspx>. Poslední přístup 29. 6. 2017.

Landau, Alfred – Wachstein, Bernhard (eds.), *Jüdische Privatbriefe aus dem Jahre 1619* (Videň: Braumüller, 1911).

Lambert, Lion Mayer, *Keter Tora: Lelamed le-na‘ar bnej Jiśra’el dat wa-sefer* (Metz: Gerson-Levy, 1818).

Lambert, Lion Mayer, *Abrégé de la grammaire hébraïque: d'après une nouvelle méthode, avec les tables complètes des conjugaisons, déclinaisons, fléxions et nombres: à l'usage de la jeunesse israélite* (Metz, 1820).

Lambert, Lion Mayer, *Précis de l'histoire des Hébreux, depuis le patriarche Abraham, jusqu'en 1840* (Metz, 1840).

Neusatz, Elieser Lipmann, *Sefer bešir Eliese'zer* (Bratislava: Erben, 1869). Dostupné z: <http://hebrewbooks.org/6713>. Poslední přístup 25. 7. 2017.

Pappenheim, Salomon, *Agadat arba' kosot* (Víděň: Schloßberg, 1863). Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=ibo8AAAAYAAJ>. Poslední přístup 25. 7. 2017.

Polakovič, Daniel, *Pasport židovského hřbitova v Třebíči* (MěÚ Třebíč). Dostupné z: <http://gis1.trebic.cz/index.php>. Poslední přístup 30. 6. 2017.

Pollak, Joachim, „Dovev šiftej ješanim“ in: *Ha-nešer*, vol. 3 (Lvov, 1863), s. 10–11.

Pollak, Samuel, „Me'at me-toldot ha-ga'on Pollak zšll'h (zachar šadiq livracha le-ḥajej ha-'olam ha-b'a)“ in: *Havašelet* (Jeruzalém: 1880), sv. 14, s. 99–100.

Stern, Mendel, *Tif'eret ha-tišbi* (Víděň: Schmidt, 1839). Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=iXY0AQAAIAAJ>. Poslední přístup 25. 7. 2017.

Sekundární literatura

Baránek, Daniel, „Institute rabinátu v emancipačních židovských komunitách na Moravě a ve Slezsku v letech 1860–1918“ in: *Český časopis historický*, 113 (Praha: Historický ústav AV ČR, 2015), č. 3, s. 782–813.

Barton, David – Hall, Nigel (eds.), *Letter Writing as a Social Practice* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.; Philadelphia: John Benjamins North America, 2000).

Berkovitz, Jay R., *The Shaping of a Jewish Identity in Nineteenth-Century France* (Detroit: Wayne State University Press, 1990).

Bernstein, Lina, „The First Published Russian Letter-Writing Manual: Prikłady, kako pishutsia komplementy raznye . . .“, *The Slavic and East European Journal*, 46 (New York: American Association of Teachers of Slavic and East European Languages, 2002), č. 1, s. 98–123.

Blinderman, Abraham, „Medieval Correspondence Education: The Responsa of the Gaonate“, *History of Education Quarterly*, 9 (Pittsburgh: History of Education Society, 1969), č. 4, s. 471–474.

Brocke, Michael – Carlebach, Julius – Wilke, Carsten, *Biographisches Handbuch der Rabbiner: Teil 1: Die Rabbiner der Emanzipationszeit in den deutschen, böhmischen und großpolnischen Ländern, 1781–1871* (München: K.G. Saur, 2009).

Bush, Andrew, *Jewish Studies: A Theoretical Introduction* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2011). Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=6pn1dIJdvngC&lpg=PR3&hl=cs&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>. Poslední přístup 15. 4. 2017.

Cermanová, Irena, *Druhý díl hebrejské kroniky Děje časů od Abrahama Trebitsche z Mikulova: Příspěvek k výzkumu židovské historiografie 19. století* (Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2005). Disertační práce. Filozofická fakulta, Ústav Blízkého východu a Afriky.

Cohen, Mark R., *The Voice of the Poor in the Middle Ages: An Anthology of Documents from the Cairo Geniza* (Princeton: Princeton University Press, 2013).

Constable, Giles, *Letters and Letter-collections* (Turnhout: Ed. Brepols, 1976).

Čech, Pavel – Sládek, Pavel, „Transliterace a transkripce hebrejštiny: základní problémy a návrhy jejich řešení“ in: *Listy filologické*, 132, (2009), č. 3–4, s. 305–339. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/23468635>. Poslední přístup 30. 6. 2017.

Dossena, Marina – Del Lungo Camiciotti, Gabriella, *Letter Writing in Late Modern Europe* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.; Philadelphia: John Benjamins North America, 2012).

Dunkelgrün, Theodor, „The Humanist Discovery of Hebrew Epistolography“ in: Mandelbrote, Scott – Weinberg, Joanna (eds.), *Jewish Books and their Readers: aspects of the intellectual life of Christians and Jews in early modern Europe* (Boston: Brill, 2016), s. 211–259.

Ferzinger, Adam S., „Banet, Mordekhai ben Avraham“, *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Dostupné z: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Banet_Mordekhai_ben_Avraham.

Gertner, Haim „Rabbinate: The Rabbinate after 1800“, *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Dostupné z: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rabbinate/The_Rabbinate_after_1800.
Poslední přístup 27. 6. 2017.

Goitein, Shelomo Dov, *Letters of Medieval Jewish Traders* (Princeton: Princeton University Press, 2016).

Gold, Hugo (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens un Vergangenheit und Gegenwart* (Brno: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929).

Heller, Marvin J., *The Seventeenth Century Hebrew Book* (Leiden, Boston: Brill, 2011).

Hildesheimer, Meir, „The German Language and Secular Studies. Attitudes towards Them in the Thought of the Ḥatam Sofer and His Disciples“ in: *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* (New York: American Academy for Jewish Research, 1996), č. 61, s. 129–163.

Kieval, Hillel J., *Languages of Community: The Jewish Experience in the Czech Lands* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2000).

Kieval, Hillel J. – Polakovič, Daniel, „Wessely, Wolfgang“ in: *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Dostupné z: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Wessely_Wolfgang. Poslední přístup 15. 4. 2017.

Kogman, Tal, „Do Not Turn a Deaf Ear or a Blind Eye on Me, as I Am Your Son‘: New Conceptions of Childhood and Parenthood in 18th- and 19th-Century Jewish Letter-Writing Manuals“, *Journal of Jewish Education*, 82 (London : Routledge, 2016), č. 1, s. 4–27.

Kurrein, Viktor, *Professor Dr. Adolf Kurrein: A portrayal of his life and work commemorating the 10th anniversary of his death*. Dostupné z: <http://www.kurrein.com/Documents/Professor%20Dr%20Adolf%20Kurrein.htm>. Poslední přístup 29. 6. 2017.

Margoshes, Joseph, *A World Apart: A Memoir of Jewish Life in Nineteenth Century Galicia*, (Boston: Academic Studies Press, 2010).

McNabb, Richard, „To Father Juan, with Love, Bishop Alexander: Juan Gil De Zamora's Medieval Art of Letters“, *Rhetoric Review*, 23 (Abingdon: Taylor & Francis, 2004), č. 2, s. 103–120.

Metelková-Svobodová, Radana, *Komunikační a slohová výchova na ZŠ* (Ostrava: Ostravská Univerzita v Ostravě, 2006) Výukový text. Pedagogická fakulta. Katedra českého jazyka a literatury s didaktikou. Dostupné z: http://old.projekty.ujep.cz/js_opory_1st/Didaktika_slohu_STUDIJNI_OPORA.pdf. Poslední přístup 20. 7. 2017.

Meyer, Michael A., *Response to Modernity: A History of the Reform Movement in Judaism* (Detroit: Wayne State University Press: 1995).

Miller, Michael L., „Your Loving Uncle‘: Gideon Brecher, Moritz Steinschneider and the Moravian Haskalah“ in: Veltri, Giuseppe (ed.), *Studies on Steinschneider* (Boston: Brill, 2012), s. 37–80.

Miller, Michael L., *Moravští Židé v době emancipace* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015).

Myers, Victoria – Defoe, Daniel – Richardson, Samuel, „Model Letters, Moral Living: Letter-Writing Manuals“, in: *Huntington Library Quarterly*, 3/4 (Berkeley, Calif.: University of Pennsylvania Press, 2003), č. 66, s. 373–391.

Nakhimovsky, Alice – Newman, Roberta, *Dear Mendl, Dear Reyzl: Yiddish Letter Manuals from Russia and America* (Bloomington: Indiana University Press, 2014).

Rabinowich, Nosson Dovid, „Setting the Record Straight: Was the Chasam Sofer Inconsistent? A Review Essay“ in: *Hakirah: The Flatbush Journal of Jewish Law and Thought* (Brooklyn: Hakirah, 2005), č. 4, s. 239–267.

Raška, Jakub, *Hodnotový systém ve výuce Normální školy v Praze na přelomu 18. a 19. století. Příspěvek k dějinám státu*. (Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2013). Bakalářská práce. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/123797/>. Poslední přístup 20. 7. 2017.

Růžicková, Eva, *Dějiny školství v Třebíči* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011) Bakalářská práce. Pedagogická fakulta, Katedra společenských věd. Dostupné z: http://theses.cz/id/b72u1i/DJINY_KOLSTV_V_TEBI.pdf. Poslední přístup 29. 6.

Ryle, Stephen (ed.), *Erasmus and the Renaissance Republic of Letters* (Turnhout: Brepols, 2014).

Singer, Isidore – Alder, Cyrus, (eds.) et al., *The Jewish Encyclopedia* (New York: Funk and Wagnalls, 1901–1906). Dostupné z: <http://jewishencyclopedia.com>. Poslední přístup 30. 6. 2017.

Schreiber, Aaron M., „The Ḥatam Sofer's Nuanced Attitude Towards Secular Learning, ‚Maskilim‘, and Reformers“ in: *The Torah U-Madda Journal* (New York: Yeshiva University Press, 2002), č. 11, s. 123–173.

Skolnik, Fred – Berenbaum, Michael (eds.), *Encyclopaedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA, 2007).

Sládek, Pavel, *Malá encyclopedie rabínského judaismu* (Praha: Libri, 2008).

Teller, Adam, „Rabbinate: The Rabbinate before 1800“, *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Dostupné z: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rabbinate/The_Rabbinate_before_1800. Poslední přístup 23. 6. 2017.

Van Luit, Tehilah, *Mediene Remnants: Yiddish Sources in the Netherlands Outside of Amsterdam* (Leiden: Brill, 2009). Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=My_mllNwTuoC&lpg=PR21&ots=Bn_T4kF5M-&dq=Samuel%20Berenstein%2C%20Amsterdam&hl=cs&pg=PR21#v=onepage&q=Samuel%20Berenstein,%20Amsterdam&f=false. Poslední přístup 17. 4. 2017.

Veselá, Milena, *Historie židovské obce v Třebíči* (Praha: 1994) Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Evangelická teologická fakulta.

Visi, Tamás – Jánošíková, Magdaléna, „A Regional Perspective on Hebrew Fragments: The Case of Moravia“ in: Lenhardt, Andreas – Olszowy-Schlanger, Judith (eds.), *Books within Books: New discoveries in Old Book Bindings* (Leiden, Boston: Brill, 2014), s. 185–236.

Wallet, Bart T., „End of the Jargon-Scandal‘: The Decline and Fall of Yiddish in the Netherlands (1796–1886)“ in: *Jewish History* (New York: Springer, 2006), č. 20, s. 339–340.

Seznam ilustrací

Obr. 1 Portrét Joachima Pollaka (sken), viz Kořatek, Jakob, „Geschichte der Juden in Trebitsch“ in: Gold, Hugo (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens un Vergangenheit und Gegenwart* (Brno: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929), s. 529.

Obr. 2 Vazba sbírky dopisů Joachima Pollaka (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 3 Fragment pečeti u dopisu č. 435 (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 4 Dopis napsaný na použité obálce, text č. 268 (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 5 Estetizující prvky, text č. 35 (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 6 Srovnání Pollakova duktu A a B (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 7 Záhloví textu č. 10 (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 8 Přehláska nad písmenem alef ve slovech „grösten“ a „gefährten“ (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 9 Glosa v judendeutsch ve znění „passatwinde“ (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 10 Slovo „geschrieben“ (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 11 Později doplněná zkratka slova „geschrieben“ (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 12 Zkratka slova „geschrieben“ (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Obr. 13 Zkratka slova „geschrieben“ (fotografie), viz. „Sbírka dopisů, rabínu Chaimu Jos. Pollakovi, opisy odeslaných dopisů“, 1822–1844, Archiv Židovského muzea v Praze, fond: Židovská náboženská obec Třebíč, č. 44381.

Příloha 1

Překlad dopisu číslo 8,¹⁷⁴ adresovaného blíže neurčeným zástupcům židovské komunity ve Vídni ve věci žádosti o podporu postiženým ničivým požárem v třebíčské židovské čtvrti v roce 1838.¹⁷⁵

„S pomocí Hospodina, v pátek, předvečer svátku šabat, 5. av, 5598.

Nechť je Hospodin s vámi, bratři, synové Izraele, hodnostáři, velkorysí, urození, zámožní a šlechtí našeho lidu, dobrodinci a ctihodní vladaři, okraso našeho společenství. Čestní vůdcové Izraele v hlavním městě Vídni! Nechť Hospodin ochrání vás od všeho zla a nedopustí, aby se přiblížilo k vašim stanům!

Bratři, bratři, vykupitelé naši! Vaše pokora před Hospodinem a láska k člověku působí zázraky všude kolem vás. Na nás však Hospodin seslal svůj hněv a zlost, neb našel hřích u nás, služebníků božích. A tak učinil v neděli, 22. dne tamuzu, v době, kdy většina naší obce ležela a spočívala na postelích, v ranním čase, za rozednění. Tehdy za naše četné hříchy vzplanul požár v židovské ulici, v horní části. A pohlcoval vše kolem něj, bez ustání. Neboť požárníků bylo málo, ale nutných chudinských domků vdov a sirotek zas mnoho. Jen trosky jim zbyly, jejich majetek byl stráven ohněm. Neboť od toho náhlého požáru stěží dokázali vůbec uchránit vlastní životy. A většině ani nestačily ruce na to aby zabezpečili své domy od běsnění ohně. A byla to pro ně chvíle zděšení, když zřeli ten strašlivý výjev. Avšak jejich bratři, v milosrdenství božím, je nenechali na pospas zlému. Proto nebyli byste sami v záchraně z jejich neštěstí. Proto necht' dolehne jejich volání o pomoc až k vám, dobrodušným vůdcům našeho lidu. Váš velkorysý duch a milosrdenost je znám (daleko) za branami vašeho města. Mějte tedy slitování i vy nad těmito ubožáky a dopřejte jim z vašeho štěstí. Podle výše vašeho daru vám Hospodin vyplatí vaši odměnu a dopřeje vám úspěchy. Neboť bude střežit vás i nás od všeho zlého a od všech tragédií. Neboť z vašich i našich obydlí nebude slyšet nic než hlas radosti a štěstí. A vaše žití bude milé po všechny dny. Neb toužíme po vaší náklonnosti, naši drazí bratři. My, podepsaní, zde v Třebíči, necht' ji Hospodin střeží.

¹⁷⁴ *Sbírka dopisů*, text č. 8.

¹⁷⁵ Obecné sekundární prameny mezi výčtem živelných katastrof 19. století požár v roce 1838 neuvádějí, Pollakovu dopisu navzdory. Viz Kořátek, „Geschichte der Juden in Trebitsch“ in: Gold, (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens un Vergangenheit und Gegenwart*, s. 526; Veselá, Milena, *Historie židovské obce v Třebíči* (Praha: 1994), s. 27, Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Evangelická teologická fakulta.

Nepatrný Chajim Josef Pollak, podepsaný zde ve výše uvedené svaté obci.“

Příloha 2

Překlad textu číslo 261.¹⁷⁶ Jedná se nejspíš o pracovní verzi rabínské aproby datovanou rokem 1838, kterou Joachim Pollak napsal pro vydání knihy *Kuzari* (Praha, 1838–1840) s komentářem Gideona Brechera. Text, který byl použit i v samotném knižním vydání z rukopisné varianty vychází, avšak obsahuje změny.¹⁷⁷ Například pasáž o chudých učencích z Třebíče byla zcela vypuštěna. Pollakovo osvědčení v tištěné verzi, která je bohatší na alegorické obrazy, podle Millera „vystihuje podstatu moravské haskaly. Sepsané v propracovaných verších čerpá z bohatého jazyka Bible, midrašů a posttalmudické literatury a stvrzuje místo vědeckého bádání v židovské tradici, přičemž ale zdůrazňuje, že konečným cílem zůstává ‚bázeň [před Bohem]‘ a ‚skutečná víra‘.“¹⁷⁸

„S pomocí Hospodina, úterý, oddíl Šemot, 5598.

Hojnost požehnání náleží příteli moudrému a dokonalému, vykladači a skvostnému, drahému doktoru, našemu váženému učiteli, rabínu Gedaliovi Brecherovi, nechť jeho světlo svítí.

Jeho drahý spis utišil naší žízeň a přinesl nám blaho, rajsky nás utěšil. Ochutnal jsem a potěchou mi byla jeho slova, v ústech sladká jako med. Byť sám nicotný a nepodstatný, shledal jsem, že jeho výklad knihy *Kuzari* je hodný úcty. Však kterémukoliv učenci by stačilo okem jen zavádít, aby mu část už sama vypověděla o celém díle. A aby spatřil, že ho napsal muž duchaplný a moudrý jako je on, který nám dal spatřit svůj génus a sílu svého mocného intelektu. Jeho vhledy jsou ryzí. Osvětluje svým čtenářům v prostých výrocích podstatu moudrých myšlenek božského filozofa rabína Judy Haleviho, vpravdě schopného s lehkostí své myšlenky uskutečnit od začátku do konce. Též osoby moudré myslí a duchaplní naší obce když zřeli jeho slova, velebili jich a ctili jejich vznešená poselství.

A netřeba dalšího popisu, neboť proto tato kniha vyjde tiskem, aby v ní našel půvab každý, jehož oči ji spatří. Ihned pak zatouží po její koupi a to za jakoukoliv cenu, která bude stanovena. Pokud však ne, tak jen pro nízký příjem jako mají učenci

¹⁷⁶ *Sbírka dopisů*, text č. 261.

¹⁷⁷ Pollak, Joachim, „Michtav“, in: ha-Levi, Jehuda, *Kuzari* (Praha: 1838), s. [1–2]. Dostupné z: [https://hdl.handle.net/2027/uc1.\\$b649564](https://hdl.handle.net/2027/uc1.$b649564). Poslední přístup 21. 7. 2017.

¹⁷⁸ Miller, *Moravští Židé v době emancipace*, s. 103. Miller (tamtéž) předkládá i úryvek z tištěné verze ve vlastním překladu.

v našem městě, kde jen ve stínu moudrosti a nikoliv ve stínu peněz dlíme. Avšak i oni pospíšili připojit svá jména a ujistit, že převezmou knihu, která má vyjít.

I já budu mezi těmi, kteří si ji přijdou zakoupit, neb má duše velice touží spatřit důvtipného mudrce naší generace, který usiluje o osvětlení slov našich Prvních mudrců, aby je mohl předložit mladým synům našeho lidu, v těchto dnech. Neboť Izrael není vdovcem, pro mnohé své moudré a duchaplné. A neobjevují se takoví badatelé mezi našimi blízkými ani v lidu, dosud jen samí namyšlenci. Ti si vytýčili bádát bohabojně a s pravou vírou, leč nepočestné myšlenky se množí jako bolesti a jsou oddálením od Hospodinova zaslíbení. Avšak prostřednictvím našich nejčestnějších se propojujeme s nádherami, které stvořil lidský rozum.

A jen toto množství strastí dosud zamezilo tomu, aby se mluvilo o mém příteli, nechť jeho světlo plane.“